

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen

Työryhmän mietintö



Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen

Työryhmän mietintö

Leena Mäkipää, Dan Helenius, Arto Hietanen, Tuuli Hong,
Leena Koivuniemi, Johanna Latvala, Maritta Pakarinen,
Heli Sibelius, Minna Viuhko, Esko Yli-Hemminki

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Oikeusministeriöministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-819-8

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2024

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen Työryhmän mietintö

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:7		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijät	Leena Mäkipää, Dan Helenius, Arto Hietanen, Tuuli Hong, Leena Koivuniemi, Johanna Latvala, Maritta Pakarinen, Heli Sibeliuss, Minna Viuhko, Esko Yli-Hemminki		
Kieli	suomi	Sivumäärä	98

Tiivistelmä

Työryhmän mietinnön sisältämän hallituksen esityksen valmistelun taustalla on pääministeri Petteri Orpon hallituksen Vahva ja välittävä Suomi -hallitusohjelman kirjaus, jonka mukaisesti hallitus ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa.

Oikeusministeriö asetti 28.9.2023 työryhmän valmistelemaan ehdotuksen avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa. Työryhmän toimikauden päätösajankohdaksi asetettiin 28.2.2024.

Työryhmän mietinnön mukaisessa esityksessä ehdotetaan, että ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 S:ään lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon saattaminen. Esityksen perusteluissa täsmennettäisiin sitä, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Esityksen mukaisesti pakkoavioliittoon saattamista koskeva sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton.

Lakiehdotuksen tavoitteena on selkeyttää avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta rikoslaissa. Rangaistussääntelyn selkeyttämisellä pyritään osaltaan vahvistamaan henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden sekä yksityiselämän suojaa.

Asiasanat pakkoavioliitto, rikosoikeus, kriminalisointi, rikosasiat

ISBN PDF 978-952-400-819-8 **ISSN PDF** 2490-1172

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-819-8>

Förtydligande av straffbarheten för tvingande till äktenskap Arbetsgruppens betänkande

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden
2024:7

Utgivare

Justitieministeriet

Tema

Betänkanden
och utlåtanden

Författare

Leena Mäkipää, Dan Helenius, Arto Hietanen, Tuuli Hong, Leena Koivuniemi, Johanna Latvala, Maritta Pakarinen, Heli Sibelius, Minna Viuhko, Esko Yli-Hemminki

Språk

finska

Sidantal

98

Referat

Beredningen av den regeringsproposition som ingår i arbetsgruppens betänkande har utgått från regeringsprogrammet för statsminister Petteri Orpos regering, Ett starkt och engagerat Finland, där det konstateras att regeringen vidtar nödvändiga åtgärder för att göra bestämmelserna i strafflagen tydligare när det gäller straffbarheten för tvingande till äktenskap.

Justitieministeriet tillsatte den 28 september 2023 en arbetsgrupp med uppgiften att bereda förslag till tydligare bestämmelser i strafflagen vad gäller straffbarheten för tvingande till äktenskap. Det fastställdes att arbetsgruppens mandat gäller fram till den 28 februari 2024.

I enlighet med arbetsgruppens betänkande föreslås det att det till bestämmelserna om människohandel i 25 kap. 3 § i strafflagen ska fogas ingående av tvångsäktenskap som ett syfte för gärningen. I motiveringen till propositionen preciseras vad som avses med tvångsäktenskap. Enligt propositionen ska bestämmelserna om ingående av tvångsäktenskap inte bara omfatta juridiskt giltiga äktenskap utan också äktenskap som kan jämföras med sådana.

Syftet med lagförslaget är att förtydliga straffbarheten för tvingande till äktenskap i strafflagen. Genom att förtydliga straffbestämmelserna strävar man efter att stärka skyddet för personlig frihet och integritet samt skyddet för privatlivet.

Nyckelord

tvångsäktenskap, straffrätt, kriminalisering, brottmål

ISBN PDF

978-952-400-819-8

ISSN PDF

2490-1172

URN-adress

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-819-8>

Clarifying the Punishability of Forcing a Person into Marriage Working Group Report

Publications of the Ministry of Justice, Memorandums and statements 2024:7	Subject	Memorandums and statements
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Authors	Leena Mäkipää, Dan Helenius, Arto Hietanen, Tuuli Hong, Leena Koivuniemi, Johanna Latvala, Maritta Pakarinen, Heli Sibelius, Minna Viuhko, Esko Yli-Hemminki	
Language	Finnish	Pages 98

Abstract

The preparation of the government proposal that is included in this working group report is based on an entry in the Government Programme of Prime Minister Petteri Orpo's Government 'A strong and committed Finland'. According to the entry, the Government will take the necessary measures to clarify the punishability of forced marriage in the Criminal Code.

On 28 September 2023, the Ministry of Justice appointed a working group to prepare a proposal for clarifying the punishability of forced marriage in the Criminal Code. The term of the working group ended on 28 February 2024.

It is proposed in the government proposal, in accordance with the working group report, that forcing a person into marriage be added among the purposes for the act of trafficking in human beings listed in section 3 of chapter 25 of the Criminal Code. The rationale for the government proposal specifies what is meant by forced marriage. According to the proposal, the provisions on forcing a person into marriage would cover not only legally valid marriages but also other unions comparable to marriage.

The aim of the legislative proposal is to clarify the punishability of forced marriage in the Criminal Code. The objective of clarifying the penal provisions is to strengthen the protection of personal liberty, integrity and privacy.

Keywords forced marriage, criminal law, criminalisation, criminal matters

ISBN PDF	978-952-400-819-8	ISSN PDF	2490-1172
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-819-8>

Sisältö

Oikeusministeriölle	8
1 Asian tausta ja valmistelu	11
2 Nykytila ja sen arviointi	14
2.1 Lainsäädäntö	14
2.1.1 Keskeiset avioliittolain säännökset.....	14
2.1.2 Rikoslain säännökset	16
2.1.3 Oikeuskäytäntö ja rikosprosessia koskevat tiedot	22
2.2 Kansainväliset velvoitteet	27
2.2.1 Avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksessa.....	27
2.2.2 Muut asiaan liittyvät kansainväliset velvoitteet ja instrumentit	30
2.3 Avioliittoon pakottaminen ilmiönä	35
2.4 Viimeaikainen ihmiskaupparikoksia ja pakkoavioliittoja koskeva tutkimus.....	44
2.5 Nykytilan arviointi.....	46
2.5.1 Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevan sääntelyn arviointi	46
2.5.2 Perusoikeuksien turvaaminen ja rajoittaminen sekä kriminalisointiperiaatteet.....	49
3 Tavoitteet	55
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	56
4.1 Keskeiset ehdotukset	56
4.2 Pääasialliset vaikutukset	57
4.2.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset sekä perus- ja ihmisoikeusvaikutukset.....	57
4.2.2 Vaikutukset yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon sekä lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien asemaan.....	57
4.2.3 Taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan.....	59

5	Muut toteuttamisvaihtoehdot	61
5.1	Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset.....	61
5.1.1	Avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös	61
5.1.2	Pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen.....	64
5.1.3	Muita vaihtoehtoja.....	65
5.2	Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot.....	67
5.2.1	Ruotsi	67
5.2.2	Norja	69
5.2.3	Tanska	71
5.2.4	Tietyt muut valtiot.....	73
6	Lausuntopalaute	78
7	Säännöskohtaiset perustelut	79
8	Voimaantulo	91
9	Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	92

OIKEUSMINISTERIÖLLE

Oikeusministeriö asetti 28. päivänä syyskuuta 2023 työryhmän, jonka tehtävänä on ollut valmistella ehdotus avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa.

Työryhmän on tullut laatia ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Työryhmän on tehtävänantonsa mukaisesti tullut kuulla naismaahanmuuttajien järjestöjä ja turvakoteja. Työryhmä on tehtävänantonsa mukaisesti voinut tarpeen mukaan kuulla myös muita asiantuntijoita.

Työryhmä kokoontui 11 kertaa. Työryhmän toimikausi oli 28.9.2023–28.2.2024.

Työryhmän puheenjohtajaksi nimitettiin lainsäädäntöneuvos Leena Mäkipää oikeusministeriöstä ja jäseniksi erityisasiantuntija Esko Yli-Hemminki oikeusministeriöstä (työryhmän sihteeri), kärjätuomari Maritta Pakarinen Helsingin kärjäoikeudesta, professori Dan Helenius Helsingin yliopistosta, sukupuolistuneen väkivallan vastaisen työn asiantuntija Johanna Latvala Ihmisoikeusliitosta, erityisasiantuntija Hannu-Pekka Peura Maahanmuuttovirastosta, poliisitarkastaja Arto Hietanen sisäministeriöstä, erityisasiantuntija Minna Viuhko sosiaali- ja terveysministeriöstä, asianajaja Tuuli Hong Suomen Asianajajaliitosta sekä erikoissyöttäjä Leena Koivuniemi Syyttäjälaitoksesta. Peuran sijasta Maahanmuuttoviraston edustajana toimi erityisasiantuntija Laura Suominen 1.11.2023 lähtien, Suomisen sijasta erityisasiantuntija Mia Leisti 8.1.2024 alkaen ja Leistin sijasta erityisasiantuntija Heli Sibelius 6.2.2024 lähtien. Asiantuntija (30.11.2023 saakka korkeakouluharjoittelija) Julia Höyhtyä oikeusministeriöstä on toiminut pöytäkirjanpitäjänä ja avustanut työryhmän työssä ja mietinnön laatimisessa.

Työryhmä on kuullut työnsä aikana seuraavia henkilöitä: kriisityöntekijä Sari Rusanen (Setlementti Tampere/DIDAR), vastaava sosiaalityöntekijä Milka Suuniittu-Sakari (Tampereen ensi- ja turvakoti r.y.), johtava asiantuntija Johanna Aapakallio (Loisto Setlementti), johtaja Natalie Gerbert (Turvakoti Mona / Monika-Naiset liitto), toiminnanjohtaja Batulo Essak ja hyvinvointitoiminnan koordinaattori Emmi Lundán (African Care r.y.), hallituksen puheenjohtaja Ala Saeed (INY r.y.), johtaja Natalia Ollus (Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti, HEUNI), projektipäällikkö, tiiminvetäjä

Terhi Tafari (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä) sekä rikosylikomisario Hannu Kortelainen (Helsingin poliisilaitos, ihmiskauppatutkinta). Lisäksi työryhmä kuuli kirjallisesti toiminnanjohtaja Hülya Kytöä (DaisyLadies r.y.).

Työryhmä ehdottaa, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin ihmiskaupan tarkoitukseksi pakkoavioliittoon saattaminen. Eesityksen perusteissa täsmennettäisiin sitä, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Eesityksen mukaisesti pakkoavioliittoon saattamista koskeva sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton.

Saatuun työnsä valmiiksi työryhmä luovuttaa mietintönsä kunnioittavasti oikeusministeriölle.

Helsingissä 4. päivänä maaliskuuta 2024

Leena Mäkipää

Dan Helenius

Arto Hietanen

Tuuli Hong

Leena Koivuniemi

Johanna Latvala

Maritta Pakarinen

Heli Sibelius

Minna Viuhko

Esko Yli-Hemminki

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi rikoslakia. Esityksen mukaan rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon saattaminen.

Ehdotettu laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2025.

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen Vahva ja välittävä Suomi -hallitusohjelman mukaisesti hallitus ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa.

Lisäksi hallitusohjelman mukaisesti eri toimenpitein autetaan avioliittolakiin perustumattomaan niin sanottuun uskonnolliseen tai kulttuuriseen avioliittoon pakotettuja henkilöitä. Erityisen tärkeää on ohjelman mukaan pyrkiä vaikuttamaan asenteisiin asianomaisissa uskonnollisissa ja kulttuurisissa yhteisöissä. Merkityksellisiä toimia ovat myös muun muassa tietoisuuden lisääminen sekä uhrien auttaminen tuen ja avun piiriin.

Eduskunta on ponnessaan vuonna 2022 edellyttänyt, että hallitus kiirehtii avioliittoon pakottamista koskevan rangaistussäätelyn tarkastelua ja ryhtyy sen perusteella tarvittaviin toimenpiteisiin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa (EV 285/2022 vp).

Suomi on 17.4.2015 liittynyt niin sanottuun Istanbulin sopimukseen eli Euroopan neuvoston yleissopimukseen naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015; jäljempänä Istanbulin sopimus tai yleissopimus). Istanbulin sopimus on tullut kansainvälisesti voimaan 1.8.2014 ja Suomen osalta 1.8.2015. Yleissopimukseen sisältyy velvoite säätää rangaistavaksi aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon sekä aikuisen tai lapsen tahallinen houkuttelemine muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon.

Istanbulin sopimuksen kansallista toimeenpanoa koskeneesta hallituksen esityksestä 155/2014 vp antamassaan mietinnössä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta on todennut pitävänsä tärkeänä, että pakkoavioliittojen esiintyvyyttä ja riskitekijöitä selvitetään nykyistä kattavammin ja samalla arvioidaan, tulisiko oikeustilaa selkeyttää säätämällä nimenomainen avioliittoon pakottamista koskeva rangaistussäännös

(TyVM 15/2014 vp, s. 7). Tässä arvioinnissa olisi mietinnön mukaan huomioitava myös tilanteet, jossa lapsi houkutellaan tai lähetetään ulkomaille pakkoavioliiton toteuttamiseksi.

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa seuraa naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence; jäljempänä GREVIO), joka on ensimmäisessä Suomea koskevassa arviointiraportissaan vuodelta 2019 nostanut esiin tarpeen arvioida erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä. GREVIO kannustaa raportissaan voimakkaasti Suomen viranomaisia harkitsemaan erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä, jotta kyseisten tekojen erityinen luonne tulisi katetuksi ja jotta rikostunnusmerkistö olisi käyttökelpoinen lainvalvontaviranomaisten ja tuomioistuinten näkökulmasta. Lisäksi GREVIO kannustaa Suomen valtiota kriminalisoimaan aikuisen tai lapsen tahallisen houkuttelemisen toiseen valtioon tarkoituksena pakottaa tämä henkilö avioliittoon Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaisella tavalla.

Avioliittoon pakottamisen kriminalisointiin Suomessa on kiinnittänyt huomiota myös Yhdistyneiden kansakuntien (jäljempänä myös YK) ihmisoikeuskomitea, joka antoi 1.4.2021 Suomelle suosituksensa koskien Suomen seitsemättä määräaikaissopimusta kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976; jäljempänä myös KP-sopimus) täytäntöönpanosta. Komitea toteaa raportissaan, että Suomen tulisi osana naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisia toimia nimenomaisesti kriminalisoida pakkoavioliitto.

Lisäksi YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea (CEDAW-komitea) on 31.10.2022 antanut Suomelle suosituksensa, jotka koskevat Suomen kahdeksatta määräaikaissopimusta kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (SopS 68/1986; niin sanottu CEDAW-sopimus) täytäntöönpanosta. Komitea suosittelee, että Suomi selkeästi kriminalisoi pakkoavioliiton rikoslaisissa varmistukseen, että pakkoavioliittotapaukset tutkitaan tehokkaasti ja että teoista vastuussa olevat asetetaan syytteeseen ja heitä rangaistaan riittävällä tavalla sekä että uhrit saavat asianmukaista huolenpitoa, tukea ja hyvitystä.

Myös ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 44/2012) valvontatoimielin GRETA on Suomea koskevan toisen valvontakierroksen suosituksissaan vuonna 2019 (GRETA(2019)06) pyytänyt Suomen viranomaisia selvittämään, määritelläänkö pakkoavioliitto asianmukaisesti rikoslainsäännöksissä.

Avioliittoon pakottamisen kriminalisoimiseksi on tehty lakialoite LA 39/2019 vp. / ed. Kauma (kok) ym. Lakialoitteessa on esitetty, että pakkoavioliitot kriminalisoidaan erillisillä rikoslain pykälillä ja mahdollistetaan pakkoavioliiton mitätöinti hakemuksesta.

Oikeusministeriö on 17.11.2021 julkaissut arviomuistion avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29). Arviomuistio on ollut lausuntokierroksella, ja lausuntotiivistelmä on julkaistu (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:10). Arviomuistio ja lausuntotiivistelmä ovat saatavilla Hankeikkunassa (<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM012:00/2021>).

Oikeusministeriö asetti 28.9.2023 työryhmän valmistelemaan ehdotuksen avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa (VN/26964/2022-OM-1). Työryhmän jäseniksi nimettiin edustajat oikeusministeriöstä, Helsingin yliopistosta, Helsingin käräjäoikeudesta, Syyttäjälaitoksesta, Suomen asianajajaliitosta, sisäministeriöstä, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöstä, Maahanmuuttovirastosta sekä Ihmisoikeusliitosta. Työryhmän toimikausi oli 28.9.2023–28.2.2024.

Työryhmän tehtävänä oli laatia ehdotus avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämiseksi rikoslaissa. Työryhmän tuli laatia ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon. Työryhmän oli tehtävänantonsa mukaisesti kuultava naismaahanmuuttajien järjestöjä ja turvakoteja.

Työryhmä kuuli työnsä aikana asiantuntijoita Settlementti Tampereesta/Didarilta, Loisto Settlementistä, African Care r.y.:stä, INY r.y.:stä, Tampereen ensi- ja turvakoti r.y.:stä ja Monika-Naiset liitosta/Turvakoti Monalta sekä DaisyLadies r.y.:stä. Lisäksi työryhmä kuuli valmistelun aikana asiantuntijoita Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä, Euroopan kriminaalipolitiikan instituutista (HEUNI) ja Helsingin poliisilaitoksen ihmiskauppatutkinnasta.

[Työryhmän mietinnöstä annetut lausunnot löytyvät Hankeikkunasta (<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM069:00/2022>)]

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Lainsäädäntö

2.1.1 Keskeiset avioliittolain säännökset

Avioliiton solmimisesta säädetään avioliittolaissa (234/1929). Avioliitto solmitaan lain 1 §:n 2 momentin mukaan vihkimisellä. Avioliittolain 15 §:n mukaan vihkimisessä kihlakumppanien tulee samanaikaisesti olla läsnä. Kun kumpikin kihlakumppani on vastannut myöntävästi vihkijän hänelle tekemään kysymykseen, tahtooko hän mennä kihlakumppaninsa kanssa avioliittoon, vihkiä toteaa heidät aviopuolisoiksi.

Avioliittolain I osan 2 luvussa säädetään avioliiton esteistä, joihin kuuluu muun muassa alaikäisyys (4 §). Alle 18-vuotias ei siten voi Suomessa solmia avioliittoa. Tietyissä tilanteissa avioliittoa ei katsota solmituksi sen johdosta, että vihkiminen on mitätön. Avioliittolain 19 §:n mukaan vihkiminen on mitätön, jos se ei ole tapahtunut lain 15 §:ssä säädetyllä tavalla tai jos vihkijällä ei ole ollut vihkioikeutta.

Avioliittolaki mahdollisti aiemmin alle 18-vuotiaan avioliiton poikkeusluvalla. Edellytyksenä oli, että avioliiton solmimiselle oli erityisiä syitä. Poikkeuslupamenettelystä luovuttiin vuoden 2019 alussa voimaan tulleella lakimuutoksella (351/2019). Asiaa koskevassa hallituksen esityksessä HE 211/2018 vp tuodaan esiin riskitekijöinä, joita liittyy alaikäisenä solmittuun avioliittoon, lapsen altistuminen hyväksikäytölle, mahdollinen koulunkäynnin keskeyttäminen sekä lapsen omien elämänvalintojen tekemisen estyminen.

Avioliittolaissa säädetään myös ulkomaisen avioliiton tunnustamisesta. Lähtökohdiana on se, että ulkomailla solmittu avioliitto tunnustetaan, jos avioliitto on pätevän solmimismaassa tai maassa, johon puolisoilla on asuinpaikka- tai kansalaisliittymä (115 §). Laissa säädetään myös tilanteista, joissa oletama on käänteinen ja tunnustamiselta edellytetään erityisiä syitä. Avioliittolain 115 a §:n mukaan avioliittoa, joka täyttää 115 §:n mukaiset pätevyyden edellytykset, ei pidetä pätevänä Suomessa, ellei siihen ole erityisiä syitä, jos avioliittoa solmittaessa ainakin toinen kihlakumppaneista oli alle 18-vuotias ja ainakin toisella oli asuinpaikka Suomessa.

Lain 116 §:n 1 momentin mukaan avioliitto, joka on solmittu vieraassa valtiossa kihlakumppanin kuoltua tai ilman, että kihlakumppani oli vihittäessä henkilökohtaisesti saapuvilla, taikka joka on tullut solmituksi vain tosiasiallin toimenpitein ilman vihkimistä tai muuta menettelyä, on Suomessa pätevä ainoastaan, jos: 1) se on pätevä 115 §:n 1 momentissa tarkoitettussa valtiossa; ja 2) avioliiton katsomiseen täällä päteväksi on erityistä syytä. Säännöksen 2 momentin mukaan harkittaessa, onko 1 momentissa tarkoitettua avioliittoa pidettävä päteväenä, on erityisesti otettava huomioon kihlakumppanien yhteydet siihen valtioon, jossa avioliitto solmittiin, sekä puolisojen yhteiselämän kesto aika.

Ulkomainen avioliitto voidaan lisäksi avioliittolain 139 §:n perusteella jättää tunnustamatta, jos sen pitäminen päteväenä johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen lopputulokseen (ordre public).

Ulkomailla solmittu avioliitto voi tulla arvioitavaksi myös turvapaikkamenettelyn, perheen yhdistämiseen perustuvan oleskelulupaharkinnan sekä kansalaisuuden hakemisen yhteydessä. Korkein hallinto-oikeus on ratkaisussa KHO 2005:87 käsitellyt ulkomailla lapsena solmitun avioliiton tunnustamista. Tapauksessa Suomessa asuneen 15-vuotiaan henkilön ulkomailla solmimaa avioliittoa ei tunnustettu oleskeluluvan myöntämisen perusteeksi. Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei 15-vuotias ollut alaikäinen ja riippuvuussuhteessa vanhempiinsa voinut antaa vapaaehtoista ja täyttä suostumusta avioliitolle eikä oleskeluluvan myöntämistä pidetty lapsen edun mukaisena.

Avioliittolakiin on vuonna 2023 lisätty säännökset, jotka koskevat avioliiton kumoamista, jos aviopuoliso on pakotettu avioliittoon. Avioliittolain 27 a §:n mukaisesti avioliitto on kumottava, jos aviopuoliso on pakotettu avioliittoon. Lain 27 b §:n 1 momentin mukaisesti avioliiton kumoamisella on samat oikeusvaikutukset kuin avioerolla. Säännöksen 2 momentin mukaisesti laissa tai asetuksessa olevaa säännöstä, joka koskee avioeroa, sovelletaan myös avioliiton kumoamiseen, jollei toisin säädetä.

Avioliittolain 27 a §:ssä avioliittoon pakottamisella tarkoitetaan, että aviopuoliso ei ole tehnyt avioliiton solmimispäätöstä omasta vapaasta tahdostaan, vaan se on syntynyt muun henkilön oikeudenvastaisen pakottamisen johdosta (HE 172/2021 vp, s. 26). Pakottaminen on voinut ilmentyä eri muodoissa. Avioliiton solmimista koskevan suostumuksen antamiseen johtanut pakottaminen on voinut olla fyysisistä väkivaltaa tai tällaisella väkivallalla uhkaamista. Se on voinut olla myös muuta oikeudenvastaista painostamista kuten vapauteen, kunniaan tai omaisuuteen kohdistuvaa painostamista tai uhkaamista. Pakottamisesta on kysymys, jos puolisoon kohdistunut uhkaus tai painostus on vaikuttanut siten, että puolison mahdollisuus

päättää itsenäisesti avioliiton solmimisesta on estynyt. Uhkaamisen tai painostamisen ei aina tarvitse olla voimakasta; ratkaisevaa on, miten se on vaikuttanut puolison tahdonmuodostukseen. Puoliso on voinut olla sellaisessa erityisessä riippuvuussuhteessa tulevaan puolisoonsa, vanhempiinsa tai muuhun henkilöön, että vähäisempikin, pitkään kestänyt taivuttelu on estänyt häntä päättämästä avioliiton solmimisesta itsenäisesti. Avioliitto voidaan tällöin pakottamisen vuoksi kumota. (HE 172/2021 vp, s. 26.)

Avioliittosuostumuksen vapaaehtoisuutta arvioitaessa ei ole merkitystä sillä, onko toinen puoliso tiennyt pakottamisesta. Myöskään avioliiton solmimisen motiivit eivät ole merkityksellisiä. Avioliittoon pakottamisesta ei siten ole kysymys silloin, kun henkilö on tosiasiaa voinut antaa suostumuksen avioliittoon vapaaehtoisesti, vaikka hänen päätöksensä olisi vaikuttanut esimerkiksi vanhempien tahdon tai kulttuuristen odotusten toteuttaminen. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle jäävät niin sanotut järjestetyt avioliitot eli tapaukset, joissa avioparin saattaa yhteen jokin ulkopuolinen taho, esimerkiksi perhe tai sukulaiset, mutta avioliitto solmitaan molempien kihlakumppanien suostumuksella. Keskeinen ero järjestetyn avioliiton ja avioliittoon pakottamisen välillä on se, että järjestetyssä avioliitossa henkilöllä on vapaus hyväksyä tai hylätä ehdotettu järjestely, mutta avioliittoon pakottamisessa tällaista vapautta ei ole. (HE 172/2021 vp, s. 27.)

Säännöksessä tarkoitetun avioliittoon pakottamisen on tullut liittyä avioliiton aikaansaamiseen ja puolison tahdonmuodostukseen avioliiton solmimisessa. Avioliiton solmimisen jälkeiset tapahtumat kuten avioliiton aikana mahdollisesti tapahtunut väkivalta tai hyväksikäyttö eivät ole perusteita avioliiton kumoamiselle. (HE 172/2021 vp, s. 27.)

2.1.2 Rikoslain säännökset

Rikoslain (39/1889) 25 luvussa säädetään vapauteen kohdistuvista rikoksista. Henkilön pakottaminen avioliittoon voi voimassa olevan rikoslain mukaisesti tulla rangaistavaksi lähinnä rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisena ihmiskauppana, 3 a §:n mukaisena törkeänä ihmiskauppana tai 8 §:n mukaisena pakottamisena. Myös rikoslain 25 luvun 7 §:n mukaista laitonta uhkausta koskeva rangaistussäännös voi soveltua avioliittoon pakottamiseen.

Ihmiskauppa. Ihmiskauppa kriminalisoitiin Suomessa erillisenä tunnusmerkistönä 1.8.2004 voimaan tulleella lailla (650/2004). Ihmiskauppaa koskevan säännöksen säätämisen taustalla olivat Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet sekä Euroopan unionin oikeuteen sisältyneet velvoitteet, ja säännös perustuu hallituksen esityksen

mukaan ensisijaisesti niin sanotun Palermon yleissopimuksen (SopS 20/2004) ihmiskauppaa koskevaan lisäpöytäkirjaan (SopS 71/2006) sekä Euroopan unionin puitepäätökseen ihmiskaupan torjunnasta (neuvoston puitepäätös 2002/629/YOS, tehty 19 päivänä heinäkuuta 2002, ihmiskaupan torjunnasta).

Ihmiskauppa on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 3 §:ssä. Säännöksen 1 momentin mukaan joka 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksi käyttämällä, 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Pykälän 2 momentin mukaan ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. Ihmiskaupan yritys on säännöksen 3 momentin mukaan rangaistava.

Törkeästä ihmiskaupasta on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaan kyse, jos ihmiskaupassa 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkusta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitettun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Rangaistus törkeästä ihmiskaupasta on vankeutta vähintään kaksi vuotta ja enintään kymmenen vuotta.

Pykälän 2 momentin mukaan törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Yritys on säännöksen 3 momentin mukaisesti rangaistava.

Ihmiskaupan määritelmä sisältää kolme osa-aluetta: eri tekotavat, teossa käytetyt keinot ja teon tarkoituksen. Jotta kysymys olisi säännöksessä tarkoitusta ihmiskaupasta, tunnusmerkistön kaikkien kolmen osatekijän – keinojen, tekotavan ja tarkoituksen – on täytyttävä. Lisäksi vaaditaan, että osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Juuri säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kysymys olisi ihmiskaupasta (HE 34/2004 vp, s. 93). Ei kuitenkaan edellytetä, että keino, tekotapa ja tarkoitus täyttyvät samanaikaisesti. Säännöksen 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaan osalta ei edellytetä keinojen käyttämistä.

Perusmuotoinen ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona; tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on korotettu. Tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin.

Samassa teossa voidaan käyttää useita ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja ja tekotapoja, ja lisäksi samassa teossa kyse voi olla useammasta kuin yhdestä ihmiskauppasäännöksen mukaisesta tarkoituksesta. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2022:2 todennut, että rangaistusta mitattaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten vahingollinen ja vaarallinen teko on ollut. Ihmiskaupparikos on sitä vahingollisempi ja vaarallisempi, mitä nöyryyttävämmiin ja syväisempiin se riistää asianomistajalta vapauden ja mitä haitallisemmat sen seuraukset ovat tai olisivat tapauksen olosuhteissa voineet olla. Toiseksi huomioon voidaan KKO:n mukaan ottaa myös se, kuinka monia ihmiskaupantunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoituksiperät teolla on ollut. Kolmanneksi ihmiskaupparikosten kaltaisissa, useimmiten osana suurempaa mahdollisesti kansainvälistäkin organisaatiota tehdyissä teoissa on kiinnitettävä huomiota tekijän määräysvallan ja osallisuuden määrään toiminnassa sekä hänen syyllisyytensä asteeseen.

Ihmiskaupan tunnusmerkistö kattaa laajan joukon tekotapoja, jotka lähtökohtaisesti voisivat yleensä tulla arvioitavaksi osallisuutta, kuten avunantoa, koskevien rikoslain säännösten nojalla. Ihmiskaupan kohdalla nimenomaan tekijänä voidaan tuomita myös henkilö, joka huolehtii ihmiskauppaan liittyvästä toisen kuljettamisesta, vastaanottamisesta tai majoittamisesta (HE 34/2004 vp, s. 94). Sääntelyratkaisu perustuu siihen, että ihmiskaupan kohteen voidaan katsoa olevan riippuvainen tällaisista henkilöistä tai turvattomassa tilassa sen jälkeen, kun hänet on luovutettu kuljetettavaksi säännöksessä mainittua tarkoitusta varten.

Ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta (RL 25:10). Ihmiskaupan on katsottu olevan luonteeltaan sellaista, että sitä voidaan käytännössäkin harjoittaa oikeushenkilön muodossa, minkä ohella oikeushenkilön rangaistusvastuusta säättäminen on perustunut Suomen kansainvälisiin velvoitteisiin (HE 34/2004 vp, s. 105–106).

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat rikoslain mukaan niin sanottuja kansainvälisiä rikoksia. RL 1:7:n mukaan Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen (kansainvälinen rikos), sovelletaan Suomen lakia. Säännöksen 3 momentin mukaan Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta myös Suomen ulkopuolella tehtyyn ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan. Kun Suomen lain soveltaminen Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen perustuu RL 1 luvun 7 §:ään, ei edellytetä teon kaksoisrangaistavuutta.

Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa kuuluvat rikoksiin, joita koskee RL 15 luvun 10 §:n säännös törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä. Säännöksen 2 momentin mukaan törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä ei kuitenkaan tuomita rangaistukseen sitä, jonka olisi rikoksen estämiseksi täytynyt antaa ilmi nykyinen tai entinen aviopuolisonsa taikka nykyinen avopuolisonsa, sisaruksensa, sukulaisensa suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, johon hänellä on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde.

Ihmiskaupparikosta koskee erityissääntely tietyissä muissakin säädöksissä. Ihmiskauppa on huomioitu esimerkiksi eräissä esitutkintalain (805/2011) ja pakkokeinolain (806/2011) säännöksissä, jotka koskevat esitutkintaan osallistuvien oikeuksia, esitutkinta-aineistoa ja tiettyjä pakkokeinoja, sekä oikeudenkäymiskaaren (4/1734) kirjallisen kertomuksen käyttökieltoa sekä todisteen hyödyntämiskieltoa koskevissa säännöksissä. Ihmiskaupan uhreille on erityinen auttamisjärjestelmä, josta säädetään laissa kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (746/2011), minkä ohella ihmiskaupan uhrin asema on erityisesti huomioitu esimerkiksi ulkomaalaislain (301/2004) oleskeluluvan myöntämistä koskevissa säännöksissä.

Pakottaminen. Pakottaminen on säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä. Säännöksen mukaan pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin. Pakottamisesta koskevassa säännöksessä olevan toissijaisuuslausekkeen mukaisesti pakottamisesta tuomitaan, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Rangaistus pakottamisesta on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta.

Pakottamista koskeva säännös on yleissäännös, joka syrjäytyy, jos muualla laissa on säädetty ankarampi rangaistus (HE 94/1993 vp s. 111). Myös ihmiskauppana rangaistavassa teossa on käytännössä usein kyse pakottamisesta, jolloin pakottamista koskeva säännös syrjäytyy.

Pakottamiskriminalisoinnilla suojataan yleistä yksityisen toimintavapautta ja esimerkiksi vapautta määrätä olinpaikastaan. Oikeudellisesti keskeinen vapauden käsitteen merkitys on vapaus ihmisten välisissä suhteissa pakottamisen vastakohtana. Toinen vapauden oikeudellinen merkitys liittyy ihmisyyteen ja persoonallisuuteen, millä voidaan viitata vapauten orjuuden vastakohtana. Vapaus yhdistetään monesti myös yksilöllisyyteen ja yksityisyyteen.

Rangaistavan pakottamisen on tapahduttava väkivallalla tai uhkauksella. Väkivallan ei tarvitse olla väkivaltarikoksena rangaistavaa eikä uhkauksen merkitä henkilöön kohdistuvalla väkivallalla uhkaamista. Hyvin monet oikeudettomat painostuskeinot voivat tulla kysymykseen, myös esimerkiksi taloudelliset. Pakottaminen on mahdollista myös siten, että uhataan tehdä jotakin pahaa taivutettavan läheiselle henkilölle. (HE 94/1993 vp, s. 111.) Uhkaus eroaa varoittamisesta siinä, että varoittamisessa tiedon välittäjällä ei ole vaikutusvaltaa uhkakuvan toteutumisen suhteen, vaan hän ainoastaan antaa informaatiota. Uhkaaminen voidaan toteuttaa millä tavalla tahansa, suullisesti tai kirjallisesti, nimenomaisesti tai konkludenttisesti esimerkiksi elein. Rangaistavuus ei edellytä, että tekijä voisi realisoida uhan. (Frände ym. 2023. Keskeiset rikokset. Edilex-digikirja.)

Olennaista on se, että painostuskeinolla voidaan vaikuttaa toisen tahtoon siten, että hän tekee tai sietää jotakin pakottajan tahtomaa tai tällaisen pakon vuoksi jättää tekemättä itse tahtomansa (HE 94/1993 vp, s. 111). Tekemään pakottamista on esimerkiksi se, että mustasukkainen aviomies vaatii vaimoltaan tämän saamat kirjeet tai mies pakottaa naisen riisuutumaan väkivallan uhalla. Tekemättä jättämisellä viitataan siihen, että uhria estetään esimerkiksi menemästä kokoukseen tai häntä kielletään huutamasta apua.

Sietäminen muistuttaa usein tekemättä jättämistä. Toisen painostaminen palkittamisella ei sen sijaan ole pakottamista. (Lappi-Seppälä ym.: Rikosoikeus. 2022. suomenlaki.com.)

Pakottamisen on tapahduttava oikeudettomasti. Oikeudettomuus koskee pakotuskeinoa, sitä mihin pakotetaan tai näiden suhdetta. Pakottamista on uhkaaminen vaadittaessa eräänäntävän saatavan perimisellä eli sinänsä oikeutetulla asialla, jos pakottajalla ei ole oikeutta vaatia kyseistä tekoa tai tekemättä jättämistä. Pakottamista on myös se, että laittomalla keinolla uhaten saadaan toinen tekemään

jotakin, minkä vaatiminen sinänsä on oikeutettua. Oikeudettomuutta on tulkitettava nimenomaan siten, onko kiellettyä käyttää nimenomaan sitä pakotuskeinoa, jota on käytetty, juuri sen suhtautumisen aikaan saamiseksi, jota on tavoiteltu. Rajat riippuvat siitä, mitkä keinot kulttuurimme toisen tahdon taivuttamiseksi missäkin asiassa hyväksyy. On huomattavan paljon sellaista painostusta, esimerkiksi lasten ja vanhempien välisissä suhteissa, jota ei pidetä oikeudettomana pakottamisena. (HE 94/1993 vp, s. 111.)

Rikoslain 1 luvun 11 §:n 2 momentin 8 kohdan mukaan RL 25:8:n mukaiseen pakottamiseen sovelletaan Suomen lakia, vaikka teosta ei säädetä rangaistusta tekopaikan laissa, jos sen on tehnyt Suomen kansalainen tai RL 1 luvun 6 §:n 3 momentin 1 kohdassa tarkoitettu henkilö ja jos teko on naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 53/2015) 37 artiklassa tarkoitettu avioliittoon pakottaminen.

Pakottaminen on asianomistajarikos. RL 25:9:n mukaan syyttäjä saa nostaa syytteen pakottamisesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka pakottamisen tai laittoman uhkauksen tekemiseen on käytetty hengenvaarallista välinettä taikka jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista.

Laiton uhkaus. Laiton uhkaus on rangaistavaa rikoslain 25 luvun 7 §:n mukaisesti. Säännöksen mukaan laittomasta uhkauksesta on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi se, joka nostaa aseensa vastaan tai muulla tavoin uhkaa toista rikoksella sellaisissa olosuhteissa, että uhatulla on perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa. Laitonta uhkausta koskeva säännös tulee sovellettavaksi, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Rangaistussäännöksellä pyritään suojelemaan kansalaisia sellaisilta uhkauksilta, jotka ovat omiaan synnyttämään pelkoa ja voivat antaa aiheen jokapäiväisiä toimia häiritsevään varuillaanoloon tai erityisiin varokeinoihin (HE 68/1966 vp, s. 13). Tunnuksmerkistössä tarkoitettu uhkaus voi koskea uhkauksen tiedoksi saavaa henkilöä itseään tai jotakuta toista. "Toisen" tulee olla uhkauksen tiedoksi saavan läheinen henkilö, kuten hänen puolisonsa tai lapsensa, jolloin uhkaus rikkoo uhkauksen tiedoksi saaneen turvallisuuden tunteen samalla tavalla kuin jos uhkaus olisi kohdistettu häneen itseensä. (HE 68/1966 vp, s. 13; Frände ym. 2023. Keskeiset rikokset. Edilex-digikirja.)

Millä tahansa rikoksella uhkaaminen ei toteuta laittoman uhkauksen tunnuksmerkistötä, vaan uhatulla tulee olla perusteltu aihe pelätä nimenomaan henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden puolesta. Henkilökohtaista turvallisuutta voidaan

loukata henkeen tai terveyteen, ruumiilliseen koskemattomuuteen (seksuaalirikokset) tai vapauteen kohdistuvalla rikoksella. Lisäksi toisen mielenrauhaa voidaan järkyttää uhkaamalla riistää hänen omaisuutensa. Laitonta uhkausta ei voi sen sijaan toteuttaa esimerkiksi uhkaaminen kunniaa tai yksityisyyttä loukkaavalla rikoksella tai jollakin erittäin epämiellyttävällä teolla, joka ei kuitenkaan ole rikos. (HE 68/1966 vp, s. 13; Frände ym. 2023. Keskeiset rikokset. Edilex-digikirja.)

Tunnusmerkistön soveltumisen edellytyksenä on, että pelkäämiseen on pitänyt olla perusteltu syy eli pelkäämisen pitää olla aiheellista. ”Vakavan” vaaran tunnusmerkillä viitataan sekä vaaran todennäköisyyteen että mahdollisen vahingon suuruuteen. (HE 94/1993 vp, s. 110–111.)

Laiton uhkaus on pakottamisen tapaan lähtökohtaisesti asianomistajarikos (RL 25:9). Syyttäjä saa nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka laittoman uhkauksen tekemiseen on käytetty hengenvaarallista välinettä taikka jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Syyttäjä saa lisäksi nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta, jos teko on kohdistunut henkilöön hänen työtehtävänsä vuoksi eikä rikosentekijä ole saman työnantajan palveluksessa. Syyttäjä saa nostaa syytteen laittomasta uhkauksesta myös, jos teko on kohdistunut henkilöön hänen julkisen luottamustehtävänsä vuoksi.

2.1.3 Oikeuskäytäntö ja rikosprosessia koskevat tiedot

Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (jäljempänä Krimo) on vuonna 2017 tehnyt selvityksen pakkoavioliittojen esiintymisestä ja ilmitulosta Suomessa (Toivonen, Virve. Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa. 2017). Selvityksen mukaan pakkoavioliitot näkyvät Suomessa käytännössä paitsi järjestöjen myös monien suorittavien viranomaisten työssä. Selvityksestä kävi ilmi, että rikosprosessissa pakkoavioliitot ovat sen sijaan lähes täysin vieras ilmiö.

Selvityksen mukaan ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa tai pakottamista koskevissa teoissa ei juuri koskaan ole kyse avioliittoon pakottamisesta. Selvityksen mukaan 1.1.2015–31.12.2016 välisenä aikana poliisille tehtyjen rikosilmoitusten joukossa oli vain yhdeksän ilmoitusta, joissa oli viitteitä avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Pakkoavioliitot eivät selvityksen mukaan näy myöskään syyteharkinnassa muutoin kuin satunnaisesti, ja tällöinkin usein ainoastaan eristeisina epäilyinä.

Turun hovioikeudessa on annettu vuonna 2021 ratkaisu tapauksessa, jossa voidaan arvioida olleen kyse pakkoavioliiton omaisesta tilanteesta (asianro R 19/1573; tuomio 21/116003, lainvoimainen). Hovioikeus tuomitsi 13-vuotiaan lapsen kanssa avioituneen 30-vuotiaan miehen muun muassa ihmiskaupasta ja törkeästä raiskauksesta neljän vuoden vankeusrangaistukseen. Syytteet perustuivat pääosin siihen, että vastaaja oli avioitunut Irakissa 13-vuotiaan asianomistajan kanssa ja asianomistaja oli tullut 14-vuotiaana vastaajan järjestämänä Suomeen, jossa vastaaja oli kohdistanut häneen seksuaalisia tekoja ja väkivaltaa ja rajoittanut hänen vapauttaan. Käräjäoikeus oli katsonut jääneen näyttämättä, että asianomistaja olisi tapahtuma-aikaan ollut alle 16-vuotias tai että vastaaja olisi ainakaan tiennyt asianomistajan alaikäisyydestä. Hovioikeus sitä vastoin katsoi asiassa esitetyllä todistelulla näytetyksi, että asianomistaja oli ollut avioituessaan 13-vuotias ja Suomeen tullessaan 14-vuotias ja ettei vastaaja ollut voinut erehtyä pitämään asianomistajaa täysi-ikäisenä.

Pakkoavioliittoon on viitattu myös yhdessä korkeimman oikeuden ratkaisussa vuodelta 2017. Tapauksessa KKO 2017:60 vastaaja oli tuomittu muun muassa törkeästä ihmiskaupasta. Syyksilukeminen on perustunut muun muassa siihen, että A oli yhdessä toisen vastaajan kanssa erehdyttänyt B:n lähtemään mukaansa ja ottanut tämän valtaansa saattaakseen tämän ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. B oli vastaajat tavatessaan ollut 19-vuotias ja kehitysviiveensä ja hyväuskoisuutensa vuoksi ilmeisen helposti houkuteltavissa näiden mukaan. B:ltä oli riistetty vapaus liikkua itsenäisesti ja pitää yhteyttä ulkomaailmaan. Hänellä ei ollut ollut henkilöllisyystodistusta eikä omaa pankkitiliä. B:n alistamisessa oli käytetty uhkauksia ja väkivaltaa. Asiassa oli KKO:n mukaan myös pakkoavioliiton piirteitä, sillä A oli tehnyt B:n kanssa neljä lasta. Korkeimmassa oikeudessa käsiteltiin muun muassa kysymystä Ruotsissa annetun aikaisemman ehdottoman vankeusrangaistuksen huomioon ottamisesta rikoslain 7 luvun 6 ja 9 §:n nojalla. KKO päätyi ratkaisussaan alentamaan hovioikeuden tuomitsemaa 5 vuoden ja 8 kuukauden vankeusrangaistusta 3 vuoden 8 kuukauden mittaiseksi.

Asettamansa työryhmän työskentelyä varten oikeusministeriö pyysi syksyllä 2023 poliisilaitoksilta, syyttäjälaitoksilta ja hovioikeuksilta tietoa siitä, onko niillä käsiteltävänä olleissa asioissa ollut tapauksia, joissa voitaisiin katsoa esimerkiksi ihmiskaupan (RL 25:3), törkeän ihmiskaupan (RL 25:3 a), pakottamisen (RL 25:8) tai muun rikosnimikkeen perusteella olleen kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Hovioikeuksista saatiin tiedoksi yhteensä 8 asiaa, syyttäjälaitoksilta 17 ja poliisilta 17. Osa hovioikeuden tapauksista oli salattuja osin tai kokonaan siten, että oikeusministeriölle ei myönnetty lupaa tarkastella ratkaisuiden salattua osaa.

Tarkasteltujen tapausten voidaan arvioida olevan rajattu otos niistä Suomessa käsitellyistä esitutkintaan, syyteharkintaan tai tuomioistuimeen edenneistä asioista, joissa voitaisiin katsoa olevan kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Tapaustiedoista oli saatavissa suuntaa-antaa tietoa siitä, onko avioliittoon pakottamista koskevia tapauksia tunnistettu ja edennyt rikosprosessissa sekä siitä, miksi tapaukset mahdollisesti eivät ole rikosprosessissa edenneet.

Yleisin tunnusmerkistö, johon aineistossa viitattiin, oli ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa. Hovioikeuteen edenneistä asioista kaksi koski lähestymiskieltoa. Tapauksissa viitattiin seikkoihin, jotka kuvastivat mahdollista avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittoa. Viidessä hovioikeudessa käsitellyssä tapauksessa viitattiin tunnusmerkistönä muun muassa ihmiskauppaan tai törkeään ihmiskauppaan. Yksi hovioikeuteen edennyt tapaus koski pakottamista seksuaaliseen tekoon.

Syyttäjältä saadussa aineistossa yleisin tunnusmerkistö, johon viitattiin päätöksissä syyttämättä jättämisestä, päätöksissä esitutkinnan rajoittamisesta ja päätöksissä siitä, että esitutkintaa ei aloiteta, oli ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa mahdollisten muiden tunnusmerkistöjen, kuten raiskauksen tai laittoman maahantulon järjestämisen, rinnalla. Yhdessä päätöksessä esitutkinnan rajoittamisesta viitattiin tunnusmerkistönä vain väärän henkilötiedon antamiseen ja valtionrajarikokseen ja toisessa tapauksessa laittoman uhkaukseen. Näihin tapauksiin liittyi uhka avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliittoon joutumisesta. Syyttäjältä saadun aineiston ainoassa haastehakemuksessa vaadittiin rangaistusta ihmiskaupasta.

Poliisilta saadussa aineistossa ihmiskaupan rinnalla tutkittiin usein muitakin rikosnimikkeitä, kuten pahoinpitelyä, törkeää pahoinpitelyä, raiskausta tai törkeää raiskausta. Pakottamista koskevaan tunnusmerkistöön viitattiin harvoin.

Esitutkinnan tarkka tilanne ei käynyt usein ilmi poliisin asiakirjoista. Aineiston perusteella suurin osa ulkomailla tapahtuneista teoista oli tapahtunut ainakin osittain Euroopan unionin ulkopuolella ja näiden tapausten osalta poliisin ja syyttäjän asiakirjoissa viitattiin toisinaan tästä seuraaviin haasteisiin. Näin oli esimerkiksi silloin, kun teko oli tapahtunut ulkomailla tai teosta epäilty henkilö taikka henkilöt eivät olleet Suomessa. Esimerkiksi syyttäjän päätöksissä siitä, että esitutkintaa ei aloiteta, ja päätöksissä esitutkinnan rajoittamisesta katsottiin usein, että on todennäköistä, ettei asiaa saada Suomessa riittävällä tavalla tutkittua ja selvitettyä. Yleisesti ottaen syyttäjältä saaduissa päätöksissä, jotka koskivat syyttämättä jättämistä, yleisin syy syyttämättä jättämiselle oli, että asiassa ei ollut saatavilla riittävä näyttöä tai esitettävissä riittävällä tavalla todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi.

Yleisesti aineiston perusteella voidaan todeta, että avioliittoon pakottamista koskevia tapauksia tulee rikosprosessissa käsiteltäväksi ja niitä myös tunnustetaan esitutkintaviranomaisen toimesta. Osaan tapauksista liittyi näytön hankkimista koskevia haasteita etenkin, kun pakottaminen oli tapahtunut ulkomailla.

Lähes kaikissa tarkastelluissa tapauksissa asianomistaja oli sekä pakotettu avioliittoon että joutunut avioliiton aikana pakottaviin olosuhteisiin. Liiton solmimiseen asianomistajaa painosti useimmiten tämän läheinen, perhe tai suku. Liitossa pysymiseen painostivat monesti sekä puoliso että tämän perhe tai asianomistajan oma perhe. Usein avioliittoon pakottaminen tapahtui ulkomailla, mutta pakottaminen tai painostaminen liiton aikana tapahtui tai jatkui Suomessa. Asianomistajan kertomus viittasi aineistossa toisinaan siihen, ettei tällä ole ollut muuta vaihtoehtoa, kuin suostua solmimaan liitto tai jäämään siihen esimerkiksi perheen tai yhteisön painostuksesta. Aineistossa tuotiin esiin, että toisinaan liiton solmimiseen ja siinä pysymiseen liittyvään painostamiseen liittyi henkistä, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa sekä uhkailua. Monessa tapauksessa väkivaltaa ilmeni useammassa muodossa.

Lähes kaikissa tarkastelluissa asioissa oli kyse juridisesti pätevästä avioliitosta. Eräässä hovioikeudessa tarkastellussa tapauksessa viitattiin romanien solmimaan avioliittoon, joka ei tapauksesta ilmenevien seikkojen perusteella ollut juridisesti pätevä avioliitto. Toisessa tapauksessa poliisin puolesta katsottiin, ettei ollut selvää, oliko ulkomailla solmittu liitto juridisesti pätevä avioliitto siinä maassa, jossa se solmittiin.

Muun aineiston lisäksi Keskusrikospoliisi tuotti aineistopyynnön myötä oikeusministeriölle analyysiä poliisissa käsitellyistä asioista, joissa arvioitiin olleen kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliitosta. Keskusrikospoliisin analyysissä käytetyt tiedot olivat ajanjaksolta 1.1.2021–31.8.2023, ja ne koskivat ihmiskauppaa tai lähirikoksia koskevia rikosilmoituksia, joissa hyväksikäyttötarkoitukseksi oli merkitty kunniaperusteinen väkivalta tai pakkoavioliitto.

Keskusrikospoliisin tuottama analyysi jaettiin aineistoon, jossa on käsitelty sellaisia avioliittoon pakottamista koskevia ilmoituksia, joissa toinen tai molemmat puoliset on pakotettu solmimaan avioliitto (Aineisto 1) sekä erilliseen analyysiin, joka koski pakkoavioliittoa laajemmassa merkityksessä siten, että analyysissä käsiteltiin ilmoituksia, joissa on ilmennyt avioliiton aikana pakottavia olosuhteita (Aineisto 2). Aineistossa 1 oli 34 asiaa, joista 29 koski ihmiskauppaa ja viisi törkeää ihmiskauppaa. Aineistossa 2 oli 68 asiaa, joista 62 koski ihmiskauppaa ja 6 törkeää ihmiskauppaa. Tieto, jonka perusteella esitutkinta avattiin, saapui molemmissa aineistoissa useimmin ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kautta tai asianomistajan tai tämän asianajajan toimesta. Häätäkeskussoiton, lentoyhtiön, Pakolaisneuvonnan,

rikostutkinnan yhteydessä, kuntasektorin, sukulaisen tai muun tuttavan, oikeusapu-toimiston, Rajavartiolaitoksen, ryhmäkodin, sosiaali- ja terveydenhuollon toimijan kautta ja muuta kautta saapui joitakin ilmoituksia.

Merkittävässä osassa rikosilmoituksista tapahtumat olivat ainakin alkaneet Suomen ulkopuolella. Molemmissa aineistoissa tapahtumapaikat jakautuivat Suomen osalta siten, että tutkittavana olevista teoista suurin osa oli tapahtunut pääkaupunkiseudulla ja osa muualla Suomessa. Kaikista tutkittavana olevista teoista suurin oli tapahtunut Suomessa ja toiseksi suurin osa Euroopan ulkopuolella sekä muutama muussa Schengen tai ETA-maassa.

Molemmissa aineistoissa suurin osa asianomistajista oli rikoksen alkaessa 18–29-vuotiaita. Toiseksi suurin asianomistajien ikäryhmä oli 0–17-vuotiaat. Molemmissa aineistoissa epäiltyjen ikä rikoksen tapahtuman alkaessa jakautui siten, että epäiltyjen suurin ikäryhmä oli 18–29-vuotiaat ja toiseksi suurin ikäryhmä 30–39-vuotiaat. Molemmissa aineistoissa asianomistajien osalta kaksi suurinta kansalaisuusryhmää olivat Irak ja Afganistan ja epäiltyjen osalta Irak ja Suomi.

Aineistossa 1 mainittiin hyväksikäytön tarkoitukseksi pakkoavioliitto. Aineistossa 2 mainittiin pakkoavioliiton lisäksi tarkoituksena kunniaperusteisuus ja ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet. Molemmissa aineistoissa käytetyistä keinoista yleisimmät olivat fyysinen väkivalta, henkinen väkivalta, seksuaaliväkivalta, liikkumisen rajoittaminen ja taloudellinen väkivalta. Ihmiskauppasäännöksen mukaisista tekotavoista yleisin oli määräysvaltaan ottaminen ja keinoista riippuvainen asema, turvaton tila ja painostaminen.

Saatavilla olevien tietojen ja selvitysten perusteella avioliittoon pakottamisesta ei ole Suomessa annettu tuomioita esimerkiksi ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta tai pakottamisesta. Vaikka avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa koskevista tapauksista on ollut viitteitä rikosprosessissa käsitellyissä tapauksista, siitä, kuinka monessa tapauksessa on ollut kyse nimenomaan rangaistavan menettelyn alaan kuuluvista teoista, ei ole tietoa. Avioliittoon pakottamiseen tai pakkoavioliittoon voidaan tapauksessa viitata myös sellaisessa yleiskielisessä merkityksessä tai käsiteltävän asian taustatietona, että kyse ei ole välttämättä ollut rangaistavasta menettelystä. Toisaalta sille, että mahdolliset tapaukset eivät etene rikosprosessissa voi olla useita syitä, kuten näytön puuttuminen, asianomistajan haluttomuus tehdä yhteistyötä viranomaisen kanssa, lojaalisuus perhettä tai sukua kohtaan tai haluttomuus tehdä rikosilmoitusta sukulaisista, pelko mahdollisen väkivallan eska-loitumisesta tai tapahtumien sijoittuminen kokonaan tai osittain ulkomaille, mikä vaikeuttaa asian selvittämistä.

2.2 Kansainväliset velvoitteet

2.2.1 Avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksessa

Istanbulin sopimuksen velvoitteet. Avioliittoon pakottamisen kriminalisointivelvoitteesta määrätään Istanbulin sopimuksen 37 artiklassa:

1. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen pakottaminen avioliittoon säädetään rangaistavaksi.
2. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että aikuisen tai lapsen tahallinen houkutteleva muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi.

Yleissopimuksen selitysmuistion¹ kohdassa 195–197 käsitellään pakkoavioliittoa koskevaa 37 artiklaa. Selitysmuiston 195 kohdassa avataan artiklan 1 ja 2 kohtien taustaa. Selitysmuiston mukaan osa pakkoavioliittojen uhreista pakotetaan solmimaan avioliitto asuinmaassaan, kun taas monet viedään toiseen maahan, joka on usein se, josta henkilön suku on peräisin, ja pakotetaan solmimaan avioliitto kyseisessä maassa asuvan henkilön kanssa. Tämän vuoksi artiklassa on määrätty kahden erilaisen toiminnan tai menettelyn kriminalisointivelvoitteesta.

Artiklan 1 kohdan mukaisessa teossa on kyse siitä, että aikuinen tai lapsi pakotetaan solmimaan avioliitto (selitysmuiston 196. kohta). Käsite ”pakottaminen” (”forcing”) viittaa fyysiseen tai psykologiseen voimankäyttöön (”force”), jossa käytetään pakottamista, pakkoa tai uhkaamista (”coercion or duress”). Teko on täytetty, kun on solmittu avioliitto, johon vähintään toinen osapuoli ei mainittujen, pakottamiseen tai uhkaamiseen liittyvien olosuhteiden vuoksi ole vapaaehtoisesti antanut suostumustaan.

Artiklan 2 kohdan mukaisesti tulee kriminalisoida teko, jossa henkilö houkuttelee (”luring”) ulkomaille siinä tarkoituksessa, että henkilö pakotetaan solmimaan avioliitto vastoin tahtoaan. Avioliiton solmimista ei selitysmuiston 197. kohdan mukaan edellytetä. ”Houkuttelemisella” viitataan mihin tahansa menettelyyn, jolla

1 Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. Council of Europe Treaty Series – No. 210. <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>, s. 34.

rikoksentelejä houkuttelee uhrin matkustamaan ulkomaille. Esimerkkinä mainitaan tilanne, jossa henkilö houkutellessaan ulkomaille tekosyy varjolla tai sepittämällä syyksi esimerkiksi vierailu sairaana olevan perheenjäsenen luona. Tahallisuuden tulee kattaa henkilön houkutteleva ulkomaille sekä tarkoitus, että henkilö pakotetaan ulkomaille solmimaan avioliitto.

Istanbulin sopimuksessa on määritelty teot, jotka tulee säätää rangaistavaksi, mutta sopimuksessa tai sitä koskevassa selitysmuistiossa ei määritellä tapaa, jolla kriminalisointi tulee toteuttaa. Yleissopimuksen velvoitteiden toimeenpano on siten myös kriminalisointitavan osalta sopimusvaltioiden päätösvallassa, eikä sopimuksesta seuraa sopimusvaltiolle velvoitetta säätää erilliskriminalisointeja niiden tekojen osalta, jotka veloitetaan säätämään rangaistavaksi.

Avioliittoon pakottamista koskevat myös Istanbulin sopimukseen sisältyvät määräykset vanhentumisesta (58 artikla), lainkäyttövallasta (44 artikla), avunannosta, osallisuudesta ja yrityksestä (41 artikla), asianosaisen vireille panemista ja viran puolesta vireille pantavista oikeudenkäynneistä (55 artikla) sekä vaarassa olevia henkilöitä koskevista toimista (63 artikla).

Istanbulin sopimusten avioliittoon pakottamista koskevien velvoitteiden täytäntöönpano. Hallituksen esityksessä Istanbulin sopimuksen hyväksymisestä ja siihen liittyvistä lakimuutoksista Suomen lainsäädännön todettiin riittävän täyttämään Istanbulin sopimuksen 37 artiklan vaatimuksen pakkoavioliiton kriminalisoinnista. Hallituksen esityksessä viitattiin ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskeviin säännöksiin (HE 155/2014 vp, s. 51–52). Tämän lisäksi lakimuutosta käsitellessä todettiin avioliittoon pakottamisen voivan täyttää rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamisen tunnusmerkistön (TyVM 15/2014 vp, s. 8).

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa koskevan hallituksen esityksen mukaan yhtenä teon tarkoituksena ihmiskauppapykälän 1 momentissa mainitaan henkilön saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Kyseisen pykälän esitöiden mukaan ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsitteen voidaan katsoa riippuvan ajankohdasta ja kulttuurista (HE 34/2004 vp, s. 97). Tällaisina olosuhteina voidaan pitää ainakin niitä orjuuteen verrattavia järjestelmiä ja käytäntöjä, jotka on mainittu Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 tehdyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959). Mainitussa lisäsopimuksessa rinnastetaan orjuuteen myös sopimuksessa tarkemmin kuvatut pakkoavioliiton muodot (1 artiklan c kohta). Tällaisia ovat järjestelmät tai käytäntö, joiden nojalla l) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa

raha-, tai luontaisuuritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle. Hallituksen esityksen 155/2014 vp mukaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena voidaan ihmiskauppasäännöksen tarkoittamalla tavalla pitää myös muunlaisia pakkoavioliiton muotoja, kunhan ihmiskauppasäännöksen muut edellytykset eli jotkut mainituista säännöksessä todetuista keinoista ja tekotavoista, täyttyvät (HE 155/2014 vp, s. 51).

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan osalta (houkuttelurikos) hallituksen esityksessä todetaan, että ihmiskauppasäännösten soveltaminen ei edellytä, että henkilö välttämättä olisi saatettu hyväksikäytön kohteeksi tai esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, kuten pakkoavioliittoon. Tunnuksimerkistö täyttyy jo silloin, kun henkilö esimerkiksi erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksikäyttämällä kuljetetaan jonnekin hänen saattamisekseen pykälässä mainittuun hyväksikäyttötarkoitukseen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Riittävää siis on, että tällainen hyväksikäyttötarkoitus on olemassa.

Vaikka Suomen lainsäädännön todettiin silloisessa muodossaan täyttävän Istanbulin sopimuksen edellytykset pakkoavioliiton kriminalisoinnin osalta, hallituksen esityksessä 155/2014 vp esitettiin jatkossa harkittavaksi tarve arvioida lainsäädäntöä tarkemmin pakkoavioliiton kriminalisoinnin osalta. Hallituksen esityksessä viitataan tietyissä Euroopan valtioissa säädettyihin avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointeihin (HE 155/2014 vp, s. 52).

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanon seuranta. Yleissopimuksen 66 artiklan mukaan naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO) seuraa, miten osapuolet panevat täytäntöön yleissopimusta. Yleissopimuksen 68 artiklassa määrätyn menettelyn mukaisesti GREVIO arvioi yleissopimuksen täytäntöönpanoa sopijavaltioissa ja arviointimenettelyn päätteeksi antaa kertomuksen, joka sisältää analyysin arvioinnin perustana olevien määräysten täytäntöönpanosta sekä GREVIO:n ehdotukset siitä, miten kyseinen osapuoli voi käsitellä havaitut ongelmat.

GREVIO on esittänyt pakkoavioliiton kriminalisointia koskevia näkemyksiä ensimmäisessä Suomea koskevassa arviointiraportissaan vuodelta 2019 (GREVIO/Inf(2019)9). GREVIO peräänkuuluttaa raportissaan käsitteellisen selkeyden tarvetta ja eron tekemistä siihen, miten ja missä tilanteissa ihmiskauppaa ja pakottamista koskevia säännöksiä sovelletaan. GREVIO:n raportissa ihmiskaupparikosten tunnuksimerkistöjen soveltamista avioliittoon pakottamiseen pidetään ongelmallisena, koska ihmiskaupateot eivät kata kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja. Tämä

johtuu GREVIO:n mukaan osaltaan siitä, että ihmiskaupparikoksissa on kyse sellaista tekotavoista, joissa esimerkiksi henkilön pakottaminen, luovuttaminen, kuljettaminen, siirtäminen, vastaanottaminen ja majoituksen hankkiminen tapahtuvat seksuaalisen hyväksikäytön ja parituksen tarkoituksessa.²

Analyysinsä johtopäätöksenä GREVIO kannustaa voimakkaasti (”strongly encourages”) Suomen viranomaisia harkitsemaan erityisen pakkoavioliittoa koskevan rikostunnusmerkistön säätämistä, jotta kyseisten tekojen erityinen luonne tulisi katetuksi ja jotta rikostunnusmerkistö olisi käyttökelpoinen lainvalvontaviranomaisten ja tuomioistuinten näkökulmasta. Lisäksi GREVIO kannustaa Suomen valtiota kriminalisoimaan aikuisen tai lapsen tahallisen houkuttelemisen toiseen valtioon tarkoituksena pakottaa tämä henkilö avioliittoon Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukaisella tavalla.³

2.2.2 Muut asiaan liittyvät kansainväliset velvoitteet ja instrumentit

Oikeus avioitua valitsemansa kumppanin kanssa on ihmisoikeutena turvattu joko itsenäisenä oikeutena tai osana yksityiselämän suojaa useissa Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa. Useissa kansainvälisissä oikeudellisissa instrumenteissa avioliiton solmimiseen yhdistetään osapuolten suostumusta ja alaikäraja koskevia edellytyksiä.

Esimerkiksi Euroopan neuvoston yleissopimuksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (63/1999; jäljempänä EIS) turvataan muun muassa jokaisen perhe- ja yksityiselämän suoja (8 artikla). Jokaiselle avioliittoikäiselle henkilölle turvataan oikeus avioliittoon ja perheen perustamiseen kansallisen sääntelyn mukaisesti (12 artikla). Perhe-elämän suojan saaminen EIS 8 artiklan mukaisesti edellyttää laillista ja todellista avioliittoa, mutta ei välttämättä yhdessä asumista (Abdulaziz, Cabales ja Balkandali v. UK, 1985, kohta 62). Valtiolla ei ole velvollisuutta

2 GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 44.

3 GREVIO Baseline Evaluation Report. Finland. GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) FINLAND. GREVIO/Inf(2019)9. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>, s. 45.

antaa avioliiton oikeusvaikutuksia parisuhteelle, joka on solmittu niin kutsuttuna uskonnollisena avioliittona, jos liittoa ei ole rekisteröity viralliseksi avioliitoksi (Şerife Yiğit v. Turkey, 2010, kohta 102).

YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 16 artiklan mukaan täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe ilman minkäänlaisia rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvia rajoituksia. Heillä on yhtäläiset oikeudet avioliittoon, avioliiton aikana ja sen purkamisen jälkeen. Artiklan 2 kohdan mukaisesti avioliiton solmiminen tapahtukoon vain tulevien aviopuolisoiden vapaasta ja täydestä suostumuksesta.

YK:n piirissä on tehty yleissopimus, joka koskee suostumusta avioliittoon, vähimmäisavioikää ja avioliittojen kirjaamista (SopS 50/1964). Sopimuksen 1 artiklan mukaan avioliiton laillinen solmiminen edellyttää molempien osapuolien täyttä ja vapaaehtoista suostumusta, mikä heidän tulee ilmaista henkilökohtaisesti viranomaisen edessä ja todistajien läsnä ollessa. Suomi on sitoutunut mainittuun yleissopimukseen vuonna 1962.

YK:n KP-sopimuksen 23 artiklassa on turvattu perhe-elämän suoja ja avioliittoiässä oleville oikeus solmia avioliitto. Sopimuksessa edellytetään, että avioliittoa ei saa solmia ilman avioliittoon aikovien puolisoiden vapaata ja täyttä suostumusta.

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) on ratifioitu Suomessa vuonna 1986 (SopS 68/1986). CEDAW:n 16 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin sen edistämiseksi, että avioliiton tulee perustua molempien osapuolien oikeuteen vapaasti valita aviopuolisonsa ja osapuolten vapaaseen tahtoon.

Myös EU:n perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) 9 artiklassa taataan oikeus solmia avioliitto ja oikeus perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä sääntelevien kansallisten lainsäädäntöjen mukaisesti.

Myös kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen (SopS 59 ja 60/1989) täytäntöönpanoa valvova kidutuksen vastainen komitea on Suomen seitsemännen määräaikaisraportin (CAT/C/FIN/7) johdosta 29.11.2016 antamissaan loppupäätelmissä (CAT/C/FIN/CO/7) käsitellyt pakkoavioliittoa naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisia toimia tarkastellessaan. Komitea on viitannut yleissopimuksen 2, 12–14 ja 16 artikloihin ja todennut olevansa huolissaan siitä, että pakkoavioliitto ei sisälly rikoslakiin

omana erillisenä rikoksenaan (päätelmien 28. kappale). Komitea on katsonut, että Suomen tulisi sisällyttää pakkoavioliitto omaksi erilliseksi rikokseksi rikoslakiin (29. kappaleen h) -kohta).

Lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) on määräys pakkoavioliitoista. Lisäsopimuksen 1 artiklan c kohdan mukaisesti sopimusvaltiot sitoutuvat ryhtymään toimenpiteisiin, jotta luovuttaisiin tai poistettaisiin järjestelmät tai käytännöt, joiden nojalla: I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha- tai luontaisuuorustusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle.

Osassa pakkoavioliitoista on kyse lapsiavioliitoista, minkä seurauksena myös yleis-sopimus lasten oikeuksista (SopS 60/1991) tulee ottaa huomioon. Lisäksi lasten oikeuksien sopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostitutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40–41/2012) velvoittaa sopimusvaltioita kieltämään lasten myynnin.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapsen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin (1 artikla). Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nro 20 lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (CRC/C/GC/20, 2016) vahvistetaan lähtökohta, jonka mukaan vähimmäisiän avioliitolle tulisi olla 18 vuotta.

Lasten oikeuksien sopimus sisältää useita määräyksiä, joilla on vaikutusta avioliittoon pakottamista arvioitaessa. Sopimuksen lähtökohtana on lapsen edun huomiointi ja välttämättömän huolenpidon ja suojelun takaaminen lapselle (3 artikla). Sopimuksessa turvataan esimerkiksi lapsen oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja oikeus tulla kuulluksi (12 artikla) sekä oikeus yksityisyyteen (16 artikla). Lasta tulee sopimuksen 19 artiklan mukaan suojata kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun lapsi on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa. Sopimuksen 24 artiklan 3 kohdan mukaisesti sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tehokkaisiin ja tarkoituksenmukaisiin toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja. Lisäksi sopimuksessa muun muassa määrätään, ettei lasta tule erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti

muutoin kuin tämän ollessa lapsen edun mukaista (9 artikla). Samoin sopimus velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään toimiin ehkäistäkseen lasten laittomat maasta kuljetukset ja ulkomailta palauttamatta jättämiset (11 artikla).

Lisäksi tulee huomioida lapsen oikeuksien sopimuksen 34 artikla, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön sisältyy lasten oikeuksien komitean mukaisesti myös lasten kauppaaminen pakkoavioliittoihin (CRC/C/GC/13, 2011). Sopimuksen 35 artikla puolestaan edellyttää sopimusvaltioiden ryhtyvän kaikkiin tarkoituksenmukaisiin kansallisiin sekä kahden- ja monenvälisiin toimenpiteisiin estääkseen lasten ryöstämisen, myynnin ja kauppaamisen missään tarkoituksessa ja muodossa. Lasten oikeuksien komitean mukaan lasten myynti voi tapahtua lapsiavioliiton muodossa (CRC/C/156, 2019). Edelleen sopimuksen 36 artikla velvoittaa sopimusvaltioita suojelemaan lasta kaikilta hänen hyvinvointiaan jollain tapaa uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta.

Ihmiskaupan osalta Suomi on liittynyt kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen YK:n yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (SopS 71/2006) vuonna 2006.

Pakkoavioliittoa koskevia kysymyksiä on tarkasteltu myös tiettyjen YK:n sopimusvalvontatoimielinten yleiskommenteissa ja -suosituksissa, kuten CEDAW-komitean yleissuosituksessa nro 35 sukupuoleen perustuvasta naisiin kohdistuvasta väkivallasta (CEDAW/C/GC/35), jossa kehoitetaan kumoamaan pakko- ja lapsiavioliitot mahdollistavat säännökset. CEDAW-komitean ja lapsen oikeuksien komitean yhteisessä yleissuosituksessa nro 31/yleiskommentissa nro 18 haitallisista käytännöistä (CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18) todetaan lapsiavioliiton olevan pakkoavioliiton muoto silloin, kun yksi tai molemmat osapuolet eivät ole ilmaisseet täyttä, vapaata ja informoitua suostumustaan avioliittoon. Suosituksen mukaan myös alle 18-vuotias voi poikkeuksellisten olosuhteiden vallitessa olla riittävän kypsä avioliittoon, mutta lapsen tulee olla vähintään 16-vuotias ja päätöksenteko tulee jättää tuomarille.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on julkaissut vuonna 2018 pakkoavioliittoja koskevan päätöslauselman (2233), jossa muun muassa kehoitetaan Euroopan neuvoston jäsenvaltioita säätämään erillisenä rikoksena rangaistavaksi aikuisen tai lapsen pakottaminen avioliittoon sekä henkilön houkuttelemine ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.

Suomi on liittynyt myös ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehtyyn Euroopan neuvoston yleissopimukseen (SopS 43 ja 44/2012), joka on tullut Suomen osalta voimaan 1.9.2012. Yleissopimuksen osapuolten komitea on 18.10.2019 antanut Suomelle viimeisimmän suosituksensa yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Suositus perustuu ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmän (GRETA) toiseen Suomea koskevaan raporttiin yleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa. GRETA:n raportissa arvioidaan muun ohella pakkoavioliittoihin liittyvän ihmiskaupan vastaisia toimia Suomessa. GRETA on raportissaan muun muassa esittänyt, että Suomen viranomaiset selvittävät, määritelläänkö pakkoavioliitto riittävällä tavalla rikoslain säännöksissä (raportin 192. kohta).

EU:n ihmiskauppadirektiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta) johdanto-osan kappaleessa 11 todetaan ihmiskaupan määritelmän kattavan myös ihmiskaupan elintenpoistamistarkoituksessa, joka loukkaa vakavasti ihmisarvoa ja ruumiillista koskemattomuutta, sekä muut teot kuten laittoman lapseksiottamisen tai avioliittoon pakottamisen siltä osin, kuin ne täyttävät ihmiskaupan tunnusmerkistön.

Euroopan unionin komissio on antanut vuonna 2022 kaksi direktiiviehdotusta, joihin sisältyy avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa koskevia velvoitteita. Komissio antoi joulukuussa 2022 ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta tehdyn direktiivin 2011/36/EU muuttamisesta (U 108/2022 vp; jäljempänä ihmiskauppadirektiivin muutosehdotus) ja maaliskuussa 2022 ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta (U 32/2022 vp; jäljempänä NKV-direktiiviehdotus). Ihmiskauppadirektiivin muutosehdotuksessa pakkoavioliiton hyväksikäyttö (exploitation of forced marriage) tuodaan nimenomaisesti esiin yhtenä ihmiskaupan tarkoituksista artiklatasolla. Direktiiviehdotuksesta saavutettiin poliittinen sopu tammikuussa 2024. NKV-direktiiviehdotukseen lisättiin neuvottelujen aikana velvoite säätää rangaistavaksi avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimukseen sisältyvää määräystä vastaavalla tavalla. Kyseisestä direktiiviehdotuksesta saavutettiin poliittinen sopu helmikuussa 2024.

EU:n niin sanotun uhridirektiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta) johdanto-osan kappaleessa 17 pakkoavioliittojen todetaan olevan osa sukupuoleen perustuvaa väkivaltaa. Sukupuoleen perustuvan

väkivallan naisuhrien ja heidän lastensa todetaan tarvitsevan usein erityistä tukea ja suojelua, koska tällaiseen väkivaltaan liittyy suuri toissijaisen tai toistuvan uhriksi joutumisen, pelottelun ja kostotoimien riski. Myös uhridirektiiviä ollaan parhaillaan uudistamassa (COM(2023) 424 final; U 44/2023 vp).

Lisäksi pakkoavioliittoja koskevaa sääntelyä on muun muassa direktiivissä 2003/86/EY, annettu 22 päivänä syyskuuta 2003, oikeudesta perheen yhdistämiseen (4 artiklan 5 kohta) sekä direktiivissä 2011/95/EU, annettu 13 päivänä joulukuuta 2011, vaatimuksista kolmansien maiden kansalaisten ja kansalaisuudettomien henkilöiden määrittelemiseksi kansainvälistä suojelua saaviksi henkilöiksi, pakolaisten ja henkilöiden, jotka voivat saada toissijaista suojelua, yhdenmukaiselle asemalle sekä myönnetyn suojelun sisällölle (9 artiklan 2 kohdan f alakohta). Direktiivin säännöksessä ei mainita pakkoavioliittoa, mutta sanamuodon ”luonteeltaan sukupuolteen liittyvät tai lapsiin kohdistuvat teot” on katsottu kattavan pakkoavioliiton.

Pakkoavioliitot mainitaan EU:n komission Tasa-arvon unioni: sukupuolten tasa-arvostrategia 2020–2025 -asiakirjassa.⁴ Strategiassa muun muassa lapsi- ja pakkoavioliittojen, kunniaan liittyvän väkivallan ja muiden naisiin ja tyttöihin kohdistuvien haitallisten käytäntöjen todetaan olevan sukupuolistuneen väkivallan muotoja ja vakavia naisten ja lasten oikeuksien loukkauksia EU:ssa ja maailmanlaajuisesti. Mahdollisen lainsäädännön lisäksi EU aikoo strategian mukaan esittää suosituksen haitallisten käytäntöjen ehkäisemisestä muun muassa ennakoivien toimenpitein ja tunnustamalla kasvatuksen ja koulutuksen tärkeän roolin. Suositus kattaa komission tiedonannon mukaan lisäksi julkisten palvelujen parantamisen, ehkäisy- ja tukitoimet, alan ammattilaisten valmiuksien kehittämisen ja uhrien oikeussuojan.

2.3 Avioliittoon pakottaminen ilmiönä

Avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa ei ole kansainvälisesti määritelty yhdenmukaisesti. Ilmiönä pakkoavioliitolla tarkoitetaan usein avioliittoa, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan, eli viitataan avioliiton syntymiseen pakottamisen seurauksena. Pakkoavioliitolla voidaan viitata myös tilanteeseen, jossa henkilö pakotetaan

4 COM(2020) 152 final. 5.3.2020. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Tasa-arvon unioni: sukupuolten tasa-arvostrategia 2020–2025 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

pysymään avioliitossa vastoin tahtoaan tai jossa henkilöä estetään irtautumasta avioliitosta. Pakkoavioliitossa voi olla kyse lapsiavioliitosta, jossa ainakin toinen puoliso on alle 18-vuotias.

Kuten edellä on tuotu esiin, Istanbulin sopimuksessa ei määritellä pakkoavioliittoa, mutta sillä viitataan avioliittoon pakottamiseen. Esimerkiksi Kansainvälinen työjärjestö ILO viittaa pakkoavioliitolla (forced marriage) tilanteisiin, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon ilman suostumustaan (Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Organization (ILO), 2022, s. 19, 59). ILO:n mukaan sekä pakkotyössä että pakkoavioliitossa on kyse hyväksikäyttötilanteista, joista henkilö ei voi kieltäytyä tai poistua uhkausten, väkivallan, pakottamisen, erehdyttämisen tai valta-aseman väärinkäytön vuoksi. Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on määritellyt pakkoavioliiton kahden henkilön väliseksi liitoksi, johon vähintään toinen ei ole antanut täyttä ja vapaata suostumustaan, ja laajentanut myöhemmin määritelmän koskemaan myös avioliittoja, jota vähintään toinen puolisoista ei ole vapaa päättämään tai jossa vähintään toinen puolisoista ei ole vapaa lähtemään (Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselmat 1468 (2005) ja 2233 (2018)).

Avioliittoon pakottamisessa avioliiton solmiminen perustuu toisen tai molempien puolisoitten vapaaehtoisuuden sijasta siihen, että tilanteessa käytetään esimerkiksi väkivaltaa, uhkauksia, muuta pakottamista tai painostamista. Pakottajana voi toimia esimerkiksi uhrin vanhempi, muu perheenjäsen tai sukulainen tai (tuleva) puoliso. Laajempi henkilöpiiri, kuten suku tai muu yhteisö, voi myös kohdistaa toiseen tai molempiin osapuoliin uhkaa, väkivaltaa tai painostusta, ja sitä voidaan perustella kulttuurisilla tekijöillä ja niin sanotuilla kunniaakysymyksillä tai yhdistää näihin tekijöihin. Tällöin kyse voi olla kollektiivisesta painostuksesta, johon lähiyhteisö osallistuu. Painostuskeinona voidaan käyttää esimerkiksi uhkaa sulkea henkilö yhteisön ulkopuolelle. Taustalla voi olla esimerkiksi taloudellisiin tekijöihin, suvun jatkamiseen, muuhun avioliitosta hyötymiseen tai oleskelulupiin liittyviä asioita. Pakottamisen kohdetta voidaan painostaa tai uhkailla erilaisin tavoin, kuten oleskeluoikeuden tai lasten huoltajuuden menettämällä, yksityisyyttä loukkaavan materiaalin levittämällä, perheen, suvun tai yhteisön hylkäämisellä, aiheettomilla rikosoikeudellisilla seurauksilla tai veloilla sekä rahan tai muunlaisen taloudellisen tuen epäämisellä.

Kansainvälisesti on tunnistettu tilanteita, joissa nuoria tyttöjä tai naisia voidaan pakottaa avioliittoon vastineeksi heidän perheilleen tehtävästä rahasuorituksesta, velanmaksuksi tai perheiden välisten erimielisyyksien ratkaisemiseksi. Konfliktialueilla naisia ja tyttöjä voidaan pakottaa avioliittoon maassa toimivien sotilaiden kanssa. Tyttöjä ja naisia voidaan pakottaa naimisiin kulttuurisista syistä tai jotta

voidaan turvata toisen henkilön (puolison) pääsy maahan. Avioliittoon pakotetuilla henkilöillä on riski joutua seksuaalisen ja muun hyväksikäytön kohteeksi, kotiorjuuteen tai muunlaisen pakkotyön kohteeksi.⁵

Kansainvälisesti avioliittoon pakotettujen henkilöiden määrän on arvioitu olevan 22 miljoonaa (v. 2021). Avioliittoon pakottaminen painottuu Aasian, Tyynenmeren ja Afrikan valtioiden alueille, mutta sitä tapahtuu myös Euroopassa ja muissa maanosissa. Avioliittoon pakotetaan sekä naisia ja tyttöjä että miehiä ja poikia, mutta kansainvälisesti avioliittoon pakottamisen on havaittu kohdistuvan erityisesti naisiin ja tyttöihin. Erityisen haavoittuvassa asemassa on lisäksi katsottu olevan seksuaalitali sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ja henkilöiden, joiden kognitiivinen toimintakyky on heikentynyt. Avioliittoon pakotetaan niin alaikäisiä kuin täysi-ikäisiäkin henkilöitä. ILO:n tutkimuksen mukaan noin 40 prosenttia avioliittoon pakotetuista oli alle 18-vuotiaita avioliittoon pakottamisen tapahtuessa.⁶

ILO:n raportin mukaan perheenjäsenten on todettu useissa tapauksissa olevan vastuussa avioliittoon pakottamisesta. Avioliittoon pakottamisen olosuhteista ilmoittaneiden henkilöiden osalta avioliittoon pakottaja oli henkilön vanhempi yli 70 %:ssa tapauksia ja muu sukulainen 16 %:ssa tapauksista. Puolet avioliittoon pakotetuista henkilöistä oli pakotettu avioliittoon käyttämällä tunnepitoisia uhkauksia tai sanallista kaltoinkohtelua tai loukkauksia. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että avioliittoon pakotettavan henkilön vanhemmat uhkaavat vahingoittaa itseään tai väittävät perheen maineen vahingoittuvan, tai uhkauksista vieraannuttaa perheestä tai hylätä perheen ulkopuolelle. Hieman alle viidenneksessä tapauksista kyse oli pakottamisesta väkivallan tai seksuaaliväkivallan keinoin tai väkivallalla uhkaamalla.

Avioliittoon pakottamisen yleisyydestä Suomessa ja Euroopan unionin tasolla ei ole saatavilla tarkkaa tietoa. Aihetta on tutkittu Suomessa varsin vähän. Tilastotietoa siitä, kuinka moni suomalainen tai Suomessa asuva henkilö on joutunut avioliittoon pakottamisen kohteeksi, ei ole saatavilla, eikä ilmiön yleisyydestä ole täsmällistä

5 Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Organization (ILO), 2022; United Nations Office on Drugs and Crime: Interlinkages between trafficking in persons and marriage. Issue Paper. Vienna: United Nations, 2020.

6 Global Estimates of Modern Slavery. Forced Labour and Forced Marriage. International Labour Organization (ILO), 2022; United Nations Office on Drugs and Crime: Interlinkages between trafficking in persons and marriage. Issue Paper. Vienna: United Nations, 2020.

kuvaa. Avioliittoon pakottamista koskevista tapauksista ja niiden yleisyydestä voidaan Suomen osalta kuitenkin saada jonkinlaista käsitystä yksittäisten järjestöjen ja viranomaisten laatimista tilastoista.

Krimon selvityksen mukaan avioliittoon pakottaminen ilmiönä vaikuttaisi lisääntyneen viime vuosina (Toivonen 2017). On mahdollista, että pakkoavioliitot ovat lisääntyneet absoluuttisesti muun muassa turvapaikanhakijoiden määrän kasvussa, mutta myös ilmiön esillä olo julkisuudessa sekä sitä koskevan tiedon ja tietoisuuden lisääntyminen vaikuttavat esiintuloon.

Selvityksessä havaittiin erilaisia pakkoavioliittojen kategorioita. Ensinnäkin kyse voi olla ulkomailla solmitusta, ulkomaalaisten välisestä pakkoavioliitosta, joka tulee ilmi Suomessa esimerkiksi turvapaikanhakuprosessissa. Toisen ryhmän muodostavat maahanmuuttajataustaiset tytöt, jotka asuvat Suomessa ja ovat usein Suomen kansalaisia ja jotka naitetaan ulkomailla asuvan miehen kanssa. Tällaisen liiton taustalla voivat vaikuttaa sekä kulttuuriset tekijät että oleskeluluvan saaminen tai molemmat yhdessä. Kolmannessa ryhmässä on kyse tilanteista, joissa Suomen kansalainen ja Suomessa asuva mies solmii avioliiton ulkomaisen naisen kanssa. Avioliitto solmitetaan ensin yhteisymmärryksessä, mutta tosiasiallisesti ulkomainen vaimo joutuu avioliitossa monin tavoin (mm. seksuaalisesti ja taloudellisesti) hyväksikäytetyksi. Uhkailun ja alistamisen seurauksena naisella ei ole tosiasiallisia mahdollisuuksia poistua liitosta tai edes riittävästi tietoa asiasta.

Myös Ihmisoikeusliiton selvityksessä haastateltujen pakkoavioliitoiksi luokittelemat ja tunnistamat liitot ovat pääasiassa ylirajaisia, Suomen rajojen ulkopuolella solmittuja liittoja. Ylirajaisia pakkoavioliittoja solmitaan usein sen jälkeen, kun nuori nainen on lähetetty joko omasta suostumuksestaan tai vastentahtoisesti ulkomaille. Kuitenkin vaikka suurin osa aineistossa kuvatuista pakkoavioliitoista kuvataan tapahtuneiksi Suomessa asuvan ja ulkomailla asuvan henkilön välillä ulkomailla, solmitaan liittoja myös Suomen sisällä.⁷

Krimon selvityksen mukaan avioliittoon pakottamisessa voi olla kyse fyysisestä, henkisestä, hengellisestä tai taloudellisesta pakottamisesta tai näiden yhdistelmästä. Pakottaja voi uhata henkilöä henkeen ja terveyteen kohdistuvalla rikoksella tai kyse voi olla siitä, että avioliiton vanhempien tahdosta solmiva tyttö suostuu avioliittoon pelätessään vanhempiensa tai toisen heistä surmaavan itsensä, jos liittoa ei solmita.

7 Hansen, Saana – Sams, Anni – Jäppinen, Maija – Latvala, Johanna. 2016. Kunnia-käsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliitto. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/06/Kunniak%C3%A4sitykset-ja-v%C3%A4kivalta_B5_nettti-002.pdf, s. 84–85.

Selvityksen mukaan uhka ei monissa tapauksissa kohdistu uhriin yhden henkilön taholta, vaan se on luonteeltaan kollektiivista. Kyse voi olla siitä, että avioliitosta kieltäytymisestä seuraa koko lähiyhteisön viha tai hylkääminen.

Suomessa ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä julkaisee tilastoja järjestelmään otetuista henkilöistä. Vuonna 2023 auttamisjärjestelmään otettiin 362 uutta asiakasta. Heistä 64 prosenttia on voinut joutua ihmiskaupan uhriksi Suomessa. Useimmin auttamisjärjestelmään ohjattu henkilö oli joutunut Suomessa pakkotyöhön viittaaviin olosuhteisiin. Suomessa pakkoavioliitossa eläneitä asiakkuuteen tuli 23. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä oli vuoden 2023 viimeisenä päivänä 1563 asiakasta. Näistä henkilöistä 20 %:lla eli 259 henkilöllä ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoituksena oli pakkoavioliitto. Auttamisjärjestelmän tilastoissa pakkoavioliitoilla viitataan paitsi tilanteisiin, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon, myös tilanteisiin, joissa heikommassa asemassa oleva puoliso on esimerkiksi haavoittuvan asemansa tai painostuksen vuoksi suostunut liittoon, mutta josta hän ei nimenomaan näiden yhteisöllisten tai ideologisten seikkojen vuoksi pääse irtautumaan. Toisaalta auttamisjärjestelmässä pakkoavioliitoksi ei katsota esimerkiksi väkivaltaista parisuhdetta, jossa toinen puoliso saattaisi esimerkiksi uhata itsensä ja lasten surmaamisella, mikäli puoliso jättäisi hänet. (www.ihmiskauppa.fi ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä)

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään on 1.1.2019–19.5.2023 välisenä aikana otettu 248 pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan uhria. Näistä henkilöstä valtaosa oli naisia (245 henkilöä). Yleisimpiä auttamisjärjestelmään otettujen henkilöiden kansalaisuuksia olivat Irak (70), Somalia (51), Afganistan (32) ja Iran (19). 13 henkilöä oli otettu auttamisjärjestelmään heidän ollessaan alaikäisiä (13–17-vuotiaina). 89 henkilöä oli pakotettu avioliittoon alaikäisinä.

Pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan uhreista 151:n kohdalla pakkoavioliittoon liittyvät teot tai tilanteet tapahtuivat Suomen ulkopuolella. 97 tapauksella oli yhteys Suomeen. Nämä tapaukset voidaan jakaa karkeasti neljään ryhmään: 1) Ulkomailla oleva perhe on pakottanut tytön tai naisen avioitumaan miehen kanssa, joka asuu Suomessa ja jolla on Suomen kansalaisuus, minkä jälkeen tyttö/nainen matkustaa Suomeen. 2) Perheenjäsenet vievät alaikäisen tytön Suomesta ulkomaille avioliittoa varten (vain joitakin tapauksia). 3) Ulkomailla solmittu pakkoavioliitto (usein solmittu henkilön ollessa alaikäinen) jatkuu Suomessa, kun perhe saapuu Suomeen hakeakseen turvapaikkaa. 4) Nainen saapuu Suomeen, jossa hänelle on luvattu asianmukainen avioliitto, jossa puoliso kuitenkin on väkivaltainen. Nainen ei voi lähteä avioliitosta aviopuolison perheen uhkauksien vuoksi.

Oikeusministeriön julkaisemassa selvityksessä Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista olivat mukana Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun asiakkuudessa aikavälillä 1.11.2022–31.1.2023 olleiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien, mukaan lukien pakkoavioliittotilanteeseen joutuneiden henkilöiden, tapauksista tehdyt havainnot.⁸ Tarkastelussa oli 90 pakkoavioliittotapausta. Rikosuhripäivystyksen tiedossa olevat pakkoavioliittotapaukset jaettiin selvityksessä kolmeen pääryhmään: 1) Pidempään Suomessa asunut puoliso, joka on käynyt kotimaassaan avioitumassa samasta taustasta tulevan henkilön kanssa ja tuonut tämän perhesiteen perusteella Suomeen. 2) Ulkomailla avioitunut parisunta, joka on tullut yhdessä Suomeen joko turvapaikanhakijana tai muusta syystä. 3) Suomessa kasvanut henkilö, joka on viety avioitumaan vanhempiensa kotimaahan, ja jonka uusi aviopuoliso on tullut perhesiteen perusteella avioliittoon pakotetun henkilön mukana Suomeen. Näissä tapauksissa ainoastaan toinen puolisoista oli pakotettu tai erehdytetty liittoon, ja hyväksikäyttö sekä ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa eläminen oli jatkunut avioliiton solmimisen jälkeen.

Pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista suurimmalla osalla on kansalaisuus Lähi-idässä, 37 %, tai Aasiassa, 23 %, sijaitsevissa maissa. Muilla pakkoavioliittotilanteessa olleilla asiakkailla kansalaisuudet jakautuivat yleisimmin seuraavasti: Afrikka 16 %, Pohjois-Eurooppa 7 %, muu Eurooppa 5 %.

Pakkoavioliittotapauksissa 29 % asiakkaista oli ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan tai alkaessa alaikäisiä. Heistä 26 % oli kertonut tilanteestaan ja saanut siihen apua vasta täysi-ikäistyttyään. Valtaosassa pakkoavioliittotapauksia kunniaan liittyvä painostus, kontrolli ja väkivalta tai sen uhka olivat merkittäviä. Lähes kaikissa tapauksissa kunniaan liittyvän väkivallan pelko oli oleellinen avun hakemista estävä seikka: asiakas ei ollut uskaltanut kertoa tilanteestaan kenellekään, koska pelkäsi perheen ja yhteisön reaktiota, kuten henkistä ja fyysistä väkivaltaa, vainoamista ja yhteisöstä pois sulkemista. Kontrolli oli kaikissa tapauksissa asiakkaiden kertoman mukaan ainakin psykologista, mutta usein myös fyysistä asuntoon eristämistä, kodin ulkopuolella yksin liikkumisen rajoittamista ja yksin asioinnin estämistä. Myös pelko avioero-prosessin haastavuudesta oli joidenkin asiakkaiden tapauksissa avun hakemista estävä seikka. Vaikka avioliitto olisi solmittu tai rekisteröity Suomessa,

8 Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2023:23.

Suomessa tuomittu avioero oli harvoin oman yhteisön näkemyksen mukaan pätevä. Joissakin tapauksissa asiakkaan tuli hakea avioeroa myös oman uskontokunnan tai yhteisön kautta heidän päteväksi katsomallaan tavalla.

Oleskeluluvalla Suomessa olevat asiakkaat tulivat selvityksen mukaan usein uhkailuiksi maasta poistamisella sekä mahdollisten lasten huoltajuuden menettämällä, mikäli eroaisivat hyväksikäyttävästä puoliosastaan. Näissä tapauksissa kotimaan palaaminen avioeron jälkeen olisi todennäköisesti johtanut merkittävään kunniaan liittyvän väkivallan tai murhan uhkaan, eikä palaaminen olisi siten tullut enää kyseeseen.

Mikäli asiakkaalla oli lapsia, lasten hyvinvointi ja huoltajuus oli asiakkaan kertoman mukaan useimmiten hänen tärkein prioriteettinsa. Mikäli hyväksikäyttävällä puoliosalla oli Suomen kansalaisuus tai pysyvä oleskelulupa, oli uhrille usein puolison toimesta uskoteltu, että puoliso saisi lasten yksinhuoltajuuden automaattisesti. Avun hakemista esti myös pelko siitä, että lapset "otetaan pois" eli sijoitetaan kiireellisesti, mikäli kodin turvallisuustilanne tulee ulkopuolisille ilmi.

Valtaosalle pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista oli myönnetty oleskelulupa perhesiteen perusteella. Tilanteesta irtautumisen ja avioeron myötä oleskelulupaa ei samalla perusteella voitu jatkaa.

Pakkoavioliiton uhriksi joutuneista 89 % nimesi tekijäksi oman puolisonsa ja 28 % nimesi tekijöiksi puolisonsa lisäksi omat tai puolison vanhemmat ja/tai muut sukulaiset.

Oikeusministeriön asettama työryhmä kuuli työskentelynsä aikana syksyllä 2023 järjestöjä ja turvakoteja, jotka olivat toiminnassaan olleet tekemisissä tapausten kanssa, joissa oli kyse avioliittoon pakottamisesta. Joissakin kuultavien edustamista järjestöistä ja turvakodeista oli vuosittain avioliittoon pakottamista koskevia asiakkuuksia muutamista joihinkin kymmeneen.

Kuulemisissa tuotiin esiin, että järjestöjen ja turvakotien asiakkaana on avioliittoon pakottamista koskevissa tapauksissa monesti nuori nainen, n. 18–30-vuotias. Avioliittoon pakottaminen on saattanut tapahtua henkilön ollessa alaikäinen. Kyse voi olla myös esimerkiksi sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluvasta henkilöstä, joka pakotetaan avioliittoon vastakkaisen sukupuolen edustajan kanssa. Avioliittoon pakotettujen joukossa on ollut myös miehiä.

Avioliittoon pakottaminen on kuulemisten perusteella usein hienovaraista painostusta, mikä voi olla pitkäaikaistakin. Kyse on monesti ollut tilanteesta, jossa pakotetulla puolisoilla ei ole ollut muita vaihtoehtoja kuin solmia hänelle osoitettu avioliitto. Kyseessä on voinut olla esimerkiksi perheiden keskinäinen sopimus, jota on täytynyt noudattaa eikä avioliittoon pakotetulla ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa asiaan. Voi olla kyse siitä, että halutaan säilyttää omaisuus suvun piirissä tai on luvattu taloudellinen korvaus toisen puolison perheelle avioliiton solmimisesta. Avioliittoon pakotettu on ollut tilanteessa, jossa avioliitossa kieltäytyminen olisi merkinnyt yhteisöstään erottamista tai tilanteeseen voisi liittyä väkivallan tai jopa surmatuksi tulemisen uhkaa. Kyse voi olla tilanteesta, jossa henkilö painostetaan avioliittoon vetoamalla voimakkaasti perinteiden ja yhteisön normien kunnioittamiseen. Henkilö on voinut tietyssä yhteisössä kasvaessaan sisäistää yhteisön perinteet ja normit niin vahvasti, että ei pidä niiden kyseenalaistamista mahdollisena. Esimerkiksi yhteisön sosiaalisten arvojen tai normien rikkominen voi johtaa siihen, että henkilö pakotetaan avioliittoon. Joissakin tapauksissa avioliittoon pakottamisen syynä voi olla se, että henkilö on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi tai ollut avioliiton ulkopuolella seksuaalisessa kanssakäymisessä, mitä pidetään häpeällisenä.

Osa kuultavista toi esiin, että asiakkaista suurin osa oli tai oli ollut juridisesti pätevässä avioliitossa. Osassa tapauksista asiakkaalla ei ole ollut tarkkaa tietoa siitä, onko liitto ollut juridisesti pätevä. Joissakin tapauksissa kyse oli pakottamisesta niin sanottuun uskonnolliseen avioliittoon, joka voidaan kokea yhtä sitovana tai sitovampana kuin juridisesti pätevä avioliitto.

Kuulemisissa kävi ilmi, että tapauksissa, joissa henkilö on pakotettu avioliittoon, on monesti myös kyse tilanteesta, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa. Avioliitto on myös voitu solmia molempien puolisoitten suostumuksella, mutta liitosta muodostuu pakkoavioliitto siinä merkityksessä, että avioliitosta irtaantuminen ei pakottamisen vuoksi ole mahdollista. Kyse voi olla siitä, että puoliso estää monenlaisin kontrollin, väkivallan ja uhkausten keinoin toista puolisoa irtaantumisesta avioliitosta. Tilanteisiin voi liittyä monimuotoista henkistä, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa sekä taloudellista ja muuta kontrollointia. Pakotettua puolisoa on voitu pelotella läheisten satuttamisella tai lasten menettämällä. Joissakin tapauksissa pakotetulla henkilöllä ei esimerkiksi ole oikeutta hoitaa omia raha-asioitaan ja evätään pääsy suomen kielen opiskeluun tai henkilöä uhataan ilmoituksen tekemisestä lastensuojeluviranomaisille. Voi olla kyse myös esimerkiksi siitä, että uhataan avioeron johtavan oleskeluluvan päättymiseen ja kotimaahan palaamiseen tai uhataan maineen tahraamisella sen yhteisön piirissä, johon henkilöllä on vahva side.

Pakottajana tai painostajana voi olla pakotetun puoliso tai tämän perhe tai pakotetun puolison lapsuudenperheen jäsen tai sukulainen. Pakottajia voi olla yksi tai useampia. Joissakin tapauksissa kyse on laajasti perheen tai suvun osallistumisesta ja koko suvun auktoriteetista. Pakottajana toimiva henkilö voi toimia myös ulkomailla käsin.

Monessa tapauksessa avioliittoon pakottaminen oli kuultavien mukaan tapahtunut Suomen ulkopuolella, mutta avioliitosta irtaantumisen estäminen tapahtuu Suomessa. Kuitenkin niitäkin tapauksia oli ilmennyt, joissa avioliittoon pakottaminen oli tapahtunut Suomessa.

Kuulemisissa tuotiin esiin, että pakkoavioliiton uhri ei monesti ole halukas tekemään rikosilmoitusta. Joissakin tapauksissa uhria on uhkailtu, että tämän perheenjäsenille tapahtuu jotakin pahaa, jos rikosilmoitus tehdään. Voi esiintyä myös epäluottamusta poliisia tai maahanmuuttoviranomaisia kohtaan. Uhri voi pelätä, että hänen tilannettaan ja yksityiselämäänsä koskevat tiedot leviävät ja uhri jää yksin. Joissakin tapauksissa henkilöllä on puutteelliset tiedot ja ymmärrys suomalaisesta yhteiskunnasta ja oikeuksistaan, mikä voi johtaa esimerkiksi pelkoon lasten menettämisestä avioeron yhteydessä. Voidaan pelätä myös sitä, että mahdollisesti rauhoittunut tilanne eskaloituu uudelleen.

Osa kuultavista toi esiin, että tapauksissa on ollut rikosprosessin yhteydessä haastavaa saada näyttöä. Pakkoavioliiton uhri ei välttämättä hakeudu terveydenhuoltoon niissäkään tapauksissa, joissa on kyse seksuaalisesta tai muusta väkivallasta, jolloin käytettävissä ei ole lääkärinlausuntoa tai käynteihin liittyviä rekisteritietoja, eikä ole edellä mainituista syistä halukas tai valmis tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa.

Kuulemisissa tuotiin lisäksi esiin tarve lisätä tietoa avioliittoon pakottamisesta sekä ennalta ehkäisemisen ja matalan palvelun tuen tarve. Lisäksi tuotiin esiin, että viranomaisilla ei ole riittävästi resursseja näiden tapausten käsittelyä varten. Myös tutkimus- ja tilastotietoa avioliittoon pakottamisesta ja pakkoavioliitoista tarvittaisiin enemmän.

2.4 Viimeaikainen ihmiskaupparikoksia ja pakkoavioliittoja koskeva tutkimus

Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia (paritus ja kiskonnantapainen työsyryntä) koskevien säännösten soveltamiskäytäntöä sekä ihmiskaupparikosten etenemistä rikosprosessissa on äskettäin tarkasteltu Koivukarin ja muiden tutkimuksessa vuonna 2022 (Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari. Ihmiskauppa ja sen lähirikokset: Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022). Tutkimuksessa analysoitiin ihmiskauppaa ja lähirikoksia koskevia esitutkintapäätöksiä, syyttäjän päätöksiä sekä tuomioistuinratkaisuja vuosilta 2010–2020. Keskeisenä havaintona oli, että ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lain-säädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa on parantamisen varaa.

Niissä tutkimuksessa tarkastelluissa tapauksissa, joissa oli kyse vain tai ensisijaisesti ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden arvioimisesta teon tarkoituksena, oli kaikissa kyse avioliitosta tai parisuhdetyyppisestä tilanteesta, jossa asianomistajan joutumista ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin on arvioitu. Tutkimusaineistossa oli useita ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseen viittaavaa tekoja, joissa teot olivat tapahtuneet kokonaan ulkomailla, eikä tapauksissa siitä syystä toimitettu esitutkintaa.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin vaikuttaisi tutkimuksen mukaan liittyvän jonkin verran epäselvyyttä sen tyyppisissä tilanteissa, joissa tekijä on parisuhteessa tai parisuhteen kaltaisessa tilanteessa alistanut ja kontrolloinut uhria eri tavoin ja käyttänyt tätä seksuaalisesti hyväksi tai raiskannut tämän. Tutkimuksen mukaan mainitun kaltainen tilanne vaikuttaa olevan tyyppitapaus ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista siinä mielessä, että muun tyyppisiä tapauksia, joissa ainoa tai ensisijainen teon tarkoitus olisi ollut muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen, ei ole päätyntä tuomioistuimien arvioitavaksi.

Tutkimuksessa kävi ilmi jonkinlainen epäselvyys siitä, mitä pakkoavioliitolla ylipäänsä tarkoitetaan (suhteessa esimerkiksi järjestettyyn avioliittoon) ja toisaalta siitä, tarkoittaako avioliittoon pakottaminen jo sellaisenaan ihmisarvoa loukkaavaa olosuhdetta vai tuleeko olosuhteiden olla pakkoavioliitossakin sellaiset, että ne tarkoittaisivat joka tapauksessa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.

Tutkimuksessa katsotaan Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa koskevan hallituksen esityksen pakkoavioliittoa koskevien lausumien viittavan siihen suuntaan, että pakkoavioliittokäsittelyä voidaan tulkita laajemminkin kuin miten se on

määritelty ja rajattu vuonna 1956 tehdyssä YK:n sopimuksessa, ja toisaalta siihen, että pakkoavioliitto itsessään, ilman muun tyyppistä ihmisarvon loukkaamista tai loukkaamistarkoitusta voi olla ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu ihmisarvoa loukkaava olosuhde.

Tutkimuksessa havaittiin, että ihmiskauppana tuomioistuimissa käsitellyt teot, joissa on joitain pakkoavioliiton piirteitä, vahvistavat käsitystä, että näiltä osin ei ole täysin selvää, miten ihmiskauppasäännöksiä tulisi soveltaa ja tulkita. Tämä liittyy osittain vastaajien tarkoitukseen ja niiden osoittamiseen.

Tutkimuksen mukaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta soveltamiskäytäntö on ylipäättään vielä vakiintumatonta. Vain pakkoavioliitto- tai lähisuhdeväkivaltatyyppejä tapauksia on edennyt tuomioistuimiin asti. Tämän tyyppisten tapausten osalta vaikuttaa olleen tulkintaongelmia sen suhteen, pitääkö teon rinnastua jollain tavalla muihin ihmiskauppasäännöksen teon tarkoituksiin ja toisaalta sen suhteen, pitääkö teossa olla jonkinlainen hyväksikäyttö- tai hyötymistarkoitus. Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen on itsenäinen säännöksessä tarkoitettu teon tarkoitus, eikä se (tai muutkaan teon tarkoitukset) edellytä hyötymistavoitetta tai -tarkoitusta. Vastaavasti tulkintaongelmia näyttää tutkimuksen mukaan aiheutuneen sen suhteen, pitääkö teon tarkoituksen täytyä jo teon alkuvaiheessa. Tältäkin osin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen ei kuitenkaan poikkea muista teon tarkoituksista: tarkoitus saattaa toinen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin voi täytyä yhtä hyvin vasta myöhemmässä vaiheessa tekoa ja niin, että tekijä estää teon kohteena oleva henkilöä irtautumasta tilanteesta.

Tutkimuksen johtopäätöksissä ei tuoda esiin erityisiä muutostarpeita ihmiskauppaa koskevassa rikosoikeudellisessa sääntelyssä. Tutkimuksen mukaan vaikuttaa kuitenkin siltä, että ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa on vielä parantamisen varaa. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota ennen muuta säännöksen soveltamiskäytännön vähäisyyteen, ihmiskauppaa koskevan ilmiön vähäiseen tuntemukseen, ihmiskauppaa koskevan teon luonteen puutteelliseen hahmottamiseen sekä asiaa koskevan oikeuskirjallisuuden ja koulutuksen vähäisyyteen.

2.5 Nykytilan arviointi

2.5.1 Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevan sääntelyn arviointi

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta ihmiskauppasäännöksen mukaisesti on arvioitu oikeusministeriön arviomuistiossa Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta (2021). Kuten arviomuistiossa todetaan, ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon avioliittoon pakottamisen keinoja ja tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai toista erehdyttämällä, jolloin vakavampaa toisen henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavaa pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täyttyä usealla tavalla ja eri vaiheissa. Täytettynä ihmiskaupparikoksena voidaan esimerkiksi arvioida sellaisia tekoja, jotka tavallisesti arvioitaisiin yrityksinä.

Voidaan arvioida, että ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaiset keinot ja tekotavat – etenkin riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttö ja painostaminen sekä määräysvaltaan ottaminen – vastaavat pitkälti niitä keinoja, joita avioliittoon pakottamisessa usein käytetään. Avioliittoon pakottamisessa voidaan käyttää erilaisia keinoja suoranaisesta väkivallasta ja sillä uhkaamisesta lähtien, mutta monesti on kyse hienovaraisesta painostamisesta, joka voi olla pitkäaikaistakin. Sen sijaan ei vaikuta olevan täysin selvää, että rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamista koskevan säännöksen mukainen pakottaminen kattaa sitä avioliittoon pakottamisen tapausryhmää, jossa pakottaminen on ennemminkin painostamistyyppistä kuin välittömämpää pakottamista.

Tyypitapauksiin, joita Suomessa on avioliittoon pakottamisen ja pakkoavioliittojen osalta havaittu esimerkiksi asiaa koskevissa selvityksissä sekä oikeusministeriön asettaman työryhmän järjestämien kuulemisten mukaan, liittyy monesti se, että henkilö viedään tai kuljetetaan ulkomaille tai hän matkustaa Suomeen ulkomailta. Voidaan arvioida, että ihmiskauppaa koskeva säännös kattaa erilaisia avioliittoon pakottamisen tilanteita ja tekoja, mukaan lukien Istanbulin sopimuksen mukaisen ulkomaille houkuttelun avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Myös se, että ihmiskauppa on rikoslain 1 luvun 7 §:n mukaisesti niin sanottu kansainvälinen rikos, tekee ihmiskauppasäännöksestä käytännön tapauksien näkökulmasta soveltuvan avioliittoon pakottamisen osalta.

Avioliittoon pakottamisen tai pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuus ei nimenomaisesti käy ilmi ihmiskauppaa koskevasta rikoslain 25 luvun 3 §:stä eikä pakottamista koskevasta saman luvun 8 §:stä. Lainsäädännön esitöiden mukaisesti

avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittoon saattaminen on rangaistavaa ihmiskauppana ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti. Jossakin määrin tulkinnanvaraisena voidaan tutkimuksenkin mukaan nykytilassa pitää sitä, edellyttääkö avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ihmiskauppasäännöksen mukaisesti sitä, että kyseessä on ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita vastaava tilanne ja tätä koskevaa arviointia, vai voidaanko avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoon saattamista sellaisenaan oletusarvoisesti pitää ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena ilman, että tätä tulee erikseen arvioida ja näyttää toteen.

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen lähtökohta on, että vaikka säännöksen sanamuoto viittaa tiettyyn tilaan tai olosuhteisiin "saattamiseen", säännös kattaa myös sen, että joku henkilön määräysvaltaan ottamalla ylläpitää tiettyä tilaa tai olosuhteita tai estää toista poistumasta tällaisesta tilasta tai olosuhteista (HE 34/2004 vp s. 95, 100; HE 103/2014 vp, s. 51). Avioliittoon pakottaminen voi liittyä erilaisiin tilanteisiin, mutta saatavilla olevan selvityksen mukaan tapauksessa, jossa on ollut kyse avioliittoon pakottamisesta, on monesti kyse myös tilanteesta, jossa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa tai häntä estetään irtaantumasta avioliitosta. Tutkimuksessa on havaittu, että tulkintaongelmia on käytännössä liittynyt siihen, että ihmiskaupassa teon tarkoituksen ei edellytetä täyttyvän teon alkuvaiheessa. Nykysääntelyn lähtökohdan eli avioliittoon pakottamisen ja avioliitossa pysymään pakottamisen käsittelyn saman, ihmiskauppaa koskevan säännöksen ja yhden, pakkoavioliittoon saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti, voidaan arvioida olevan perusteltua.

Avioliittoon pakottamista koskevassa sääntelyssä tai sitä koskevissa lainsäädännön esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, minkälaisia liittoja avioliittoon pakottamisen rangaistavuus voi koskea. Esimerkiksi Istanbulin sopimus velvoittaa kriminalisoimaan "avioliittoon" pakottamisen, mutta sopimuksessa tai sitä koskevassa selitysmuistiossa ei tarkastella lähemmin avioliiton käsitettä. Myöskään ihmiskauppasäännöstä koskevissa esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, minkä luonteisesta avioliitosta pakkoavioliitossa on kyse. Toisaalta ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisen ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden tarkoituksen voi katsoa pitävän sisällään erilaisia liittoja, mutta tällöin voidaan edellyttää, että kyseessä on liitto, jossa on kyse ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista.

Suomalaisessa yhteiskunnassa avioliitolla tarkoitetaan lähtökohtaisesti juridisesti pätevää avioliittoa. Sitä, että avioliittoon pakottaminen koskisi vain juridisesti päteviä avioliittoja, voidaan pitää rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta selkeänä ratkaisuna. Saatavilla olevan selvityksen mukaan Suomessa on kuitenkin ollut myös sellaisia avioliittoon pakottamisen tapauksia, joissa henkilö on pakotettu

niin sanottuun uskonnolliseen tai muuhun yhteisölliseen avioliittoon, joka ei ole juridisesti pätevä. Kyse voi saatavilla olevan selvityksen mukaan tällöin olla avioliitosta, joka vastaa esimerkiksi puolisoiden keskinäisen aseman, velvollisuuksien ja oikeuksien sekä liiton syntymistä ja purkamista koskevien sääntöjen olemassaolon suhteen juridisesti pätevää avioliittoa. Se, että tällaista liittoa ei ole viranomaisen toimesta virallistettu tai rekisteröity tai se ei muuten ole juridisesti pätevä, voi johduttaa sellaisesta tekijästä tai syystä, johon tällaiseen liittoon pakotettu ei ole voinut vaikuttaa. Voidaan pitää perusteltuna, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus kattaa juridisesti pätevien avioliittojen ohella myös sellaiset liitot, jotka ovat esityksessä määritellyllä tavalla rinnastettavissa juridisesti pätevään avioliittoon.

Alle 18-vuotiaat ovat ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä erityisasemassa siten, että heidän kohdallaan ei edellytetä ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämistä, vaan tunnusmerkistö täyttyy, kun joku tekee ihmiskauppasäännöksen mukaisen teon säännöksen mukaisessa tarkoituksessa (RL 25:3.2). Lisäksi teon kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen tekee ihmiskaupasta törkeän, jos teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Kun alle 18-vuotiaiden kohdalla ihmiskauppasäännöksessä ei edellytetä säännöksen mukaisten keinojen käyttämistä, oikeustilaa voi pitää jossakin määrin tulkinnanvaraisena siltä osin, mitä avioliittoon pakottaminen, pakkoavioliittoon saattaminen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen käytännössä alle 18-vuotiaiden osalta edellyttää.

Istanbulin sopimuksen valvontatoimiin GREVIO, ihmiskaupan vastaisen Euroopan neuvoston yleissopimuksen valvontatoimiin GRETA, YK:n ihmisoikeuskomitea ja CEDAW-komitea ovat kiinnittäneet huomiota Suomen avioliittoon pakottamista koskevaan rangaistussääntelyyn ja kehottaneet sääntelyn muuttamiseen siten, että avioliittoon pakottaminen tai pakkoavioliitto kriminalisoidaan Suomessa nimenomaisesti tai selkeästi. Kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden toteutumista seurataan ja arvioidaan jatkuvasti siitä näkökulmasta, onko ihmisoikeuksia mahdollista suojella nykyistä tehokkaammin. Vaikka mainitut suositukset eivät ole oikeudellisesti velvoittavia, ne toimivat ohjeina siitä, miten sopimusten velvoitteiden toimeenpaneminen voidaan varmistaa, tai miten puutteet toimeenpanossa voidaan korjata.

Ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten kohdalla on aiemmin katsottu, että hyväksikäytön muotojen lisäämisessä rangaistussäännökseen olisi oltava varovainen, koska yksityiskohtaisia hyväksikäyttötapoja on lukuisia, eikä niitä kaikkia ja mahdollisia tulevaisuudessa ilmaantuvia uusia tapoja voida tyhjentävästi mainita säännöksessä (HE 104/2014 vp, s. 25). Voidaan kuitenkin katsoa, että avioliittoon pakottamisen kohdalla kyse ei ole uudesta tavasta tai tilanteesta, vaan pakkoavioliitto on nimenomaisesti mainittu ihmiskauppasäännöksen esitöissä esimerkkinä

muista ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. Ihmiskauppasäännöksessä on lisäksi mainittu pakkotyö, jonka vastaisiin toimiin velvoittavat kansainväliset velvoitteet, mikä koskee myös avioliittoon pakottamista. Pakkoavioliiton nimenomaisen lisäämisen säännökseen voidaan arvioida selkeyttävän nykyistä säätelyä.

2.5.2 Perusoikeuksien turvaaminen ja rajoittaminen sekä kriminalisointiperiaatteet

Arvioitaessa avioliittoon pakottamista koskevien rangaistussäännösten alaa ja tarvetta ja mahdollisuuksia täsmentää säätelyä kokonaisuutta on arvioitava perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten ja yleisten kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta. Tarkasteltaessa tarvetta säätää rangaistavaksi tietty toiminta tai teko keskeisiä ovat sekä perustuslaissa säädetyt perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset että yleiset kriminalisointiperiaatteet.

Perustuslakivaliokunnan vakiintuneen käytännön mukaisesti rangaistussäännösten tulee täyttää perusoikeuden rajoittamiselle asetettavat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityisedellytykset (PeVL48/2017 vp, s. 7–8, PeVL 15/2010 vp s. 4, PeVL 17/2006 vp s. 2, PeVL 20/2002 vp s. 6, PeVL 23/1997 vp s. 2–3). Perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin kuuluvat vaatimukset lailla säätämisestä, lain täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta, rajoituksen hyväksyttävyydestä, rajoituksen suhteellisuudesta, perusoikeuden ydinalueen koskemattomuudesta, oikeusturvajärjestelyjen riittävydestä ja ihmisoikeusveloitteiden noudattamisesta (PeVM 25/1994 vp, s. 4–5). Näihin rajoitusedellytyksiin sisältyvä hyväksyttävyyksivaatimus tarkoittaa, että perusteen, jolla perusoikeutta rajoitetaan, tulee olla perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta hyväksyttävä.

Perustuslain 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaan rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. PeVL48/2017 vp, s. 9).

Lakivaliokunnan käytännössä ovat vakiintuneet niin sanotut kriminalisointiperiaatteet eli ultima ratio -periaate, rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, oikeushyvien suojelun periaate, hyöty-haitta-punninnan periaate ja ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate. Niin sanotun ultima ratio -periaatteen mukaisesti rangaistavaksi

säättämistä tulee käyttää viimesijaisena keinona siinä tilanteessa, jossa käytettävissä ei ole muita, perusoikeuksia vähemmän rajoittavia keinoja. Suhteellisuusvaatimuksen mukaisesti tulee arvioida, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi ja onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla keinolla kuin kriminalisoinnilla. (PeVL23/1997 vp, s. 2/II; PeVL48/2017 vp, s. 7.)

Kriminalisoinnista on oltava enemmän hyötyä kuin haittaa. Oikeushyvien suoje-
lun periaatteen mukaisesti rangaistavaksi on perusteltua säätää vain sellainen moi-
tittava menettely, joka loukkaa tai konkreettisesti vaarantaa oikeusjärjestyksen
suojaamia oikeushyviä (LaVL17/2017 vp, s. 5). Jotta voidaan osoittaa, että rangais-
tussääntely on välttämätöntä tietyn oikeushyvän suojelemiseksi, tarkastelun koh-
teena olevasta ilmiöstä tulee olla riittävästi tietoa.

Rikossäännökset rangaistusseuraamuksineen ovat nähtävissä myös keinoina, joi-
den avulla oikeusjärjestys antaa turvaa perusoikeuksille. Perusoikeuksista voidaan
siten johtaa lainsäätäjään kohdistuva velvoite säätää ja ylläpitää kriminalisointeja,
jotka ovat välttämättömiä perusoikeuden turvaamiseksi ulkopuolisten loukkauksilta
(PeVL48/2017 vp, s. 7).

Kriminalisoinnille on kyettävä esittämään painava yhteiskunnallinen ja perusoike-
usjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste, joka edellyttää juuri uuden rikos-
tunnusmerkistön säätämistä hyväksyttäväksi arvioidun tavoitteen saavuttamiseksi
(ks. esim. PeVL23/1997 vp, PeVL61/2014 vp ja PeVL9/2016 vp; LaVL17/2017 vp, s. 5).
Perusoikeuksia ei pidä rajoittaa tarpeettomasti tai vain varmuuden vuoksi, vaikka
käsillä olisikin hyväksyttävä rajoitusperuste, kuten seksuaalisen itsemääräämis-
oikeuden suojaaminen (HE 13/2022 vp, s. 35). Rikoslakia ei tule käyttää yksinomaan
symbolisiin tarkoituksiin (PeVL 29/2001 vp, s. 4).

Rajoitussäännösten rikkomisesta säädettävien seuraamusten on myös oltava
oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen. Ennen rangaistussääntelyn muokkaa-
mista tai sen soveltamisalan laajentamista on myös arvioitava, voidaanko rangais-
tussäännöksellä vaikuttaa rikoskäyttäytymiseen (HE 13/2022 vp, s. 35). On myös
voitava odottaa, että kriminalisointi on tehokas eli että sen avulla voidaan selvästi
estää tietentyypistä moitittavaa käyttäytymistä. Kriminalisointiin ei myöskään saa
liittyä ylitsempääsemättömiä näyttöongelmia, koska ne heikentävät rangaistussäänte-
lyn oikeutusta ultima ratio -periaatteen näkökulmasta, kun kriminalisoinnin tavoit-
teet jäävät toteutumatta, ja voivat johtaa rangaistussäännösten sattumanvaraiseen
ja siten epäyhdenvertaiseen soveltamiseen. Näyttövaikeudet eivät ole peruste

laajentaa rangaistavuuden alaa, vaan ne vaikuttavat ennen muuta arvioitaessa lainsäädäntötekniisiä vaihtoehtoja saman rangaistavuuden alan sisällä (HE 13/2022 vp, s. 36).

Avioliittoon pakottamisen voi katsoa jo olevan ihmiskauppana rangaistavaa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen kautta. Kun ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoitukseksi pakkoavioliittoon saattaminen siten, että pakkoavioliiton varsin väljää käsitettä täsmennettäisiin hallituksen esityksen perusteluissa, sääntelyratkaisua on arvioitava kriminalisointiperiaatteiden näkökulmasta erityisesti siltä osin, tuoko täsmennetty määritelmä rangaistavuuden piiriin menettelyjä, joita rangaistavuus ei entuudestaan kattaisi. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, miten sääntelyratkaisulla mahdollisesti voidaan edistää laillisuusperiaatteen toteuttamista.

Nykyisellään pakkoavioliiton määritelmän osalta voi katsoa olevan jossakin määrin tulkinnanvaraista, voidaanko sen katsoa kattavan juridisesti pätevän avioliiton lisäksi muunlaisen liiton. Yhtäältä myös juridiseen avioliittoon rinnastettavaan liittoon saattamista esityksessä tarkoitettulla tavalla voitaisiin nykyisin arvioida ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena. Toisaalta on mahdollista, että pakkoavioliiton käsitteen katsottaisiin nykytilanteessa kattavan vain juridisesti pätevän avioliiton. Esityksen mukaisesti pakkoavioliiton käsite kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella tällaiseen avioliittoon rinnastettavan liiton. Esityksen säännöskohteisissa perusteluissa määriteltäisiin kriteerit, joilla rinnastettavuutta arvioitaisiin. Lisäksi tiettyä tulkinnanvaraisuutta voi katsoa liittyvän siihen, mitä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ja pakkoavioliittoon saattaminen käytännössä merkitsee, kun teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen. Kun ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä ei edellytetä säännöksen mukaisten keinojen käyttämistä alle 18-vuotiaiden kohdalla ja kun pakkoavioliiton määritelmä on todetulla tavalla väljä, epätasällisyyttä liittyy siihen, edellytetäänkö myös alaikäisten kohdalla jonkinlaista pakkoa tai pakottamista tai sitä, että kyseessä on pakkoavioliitto, jossa olosuhteet ovat ihmisarvoa loukkaavat.

Oikeushyvien suojelun periaatteella on tiivis yhteys perustuslakiin, jossa säädetään muun muassa perusoikeuksista ja -vapauksista sekä julkisen vallan velvollisuudesta turvata perusoikeuksien toteutuminen. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Avioliittoon pakottamisen voi katsoa loukkaavan erityisesti perustuslain 7 §:ssä turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Säännöksen 2 momentin mukaisesti ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Lisäksi

perustuslain 10 §:ssä turvatus yksityiselämän suojan on katsottu pitävän sisällään oikeuden vapaasti valita aviopuolisonsa. Valtiovallalla on perustuslain 22 §:n mukaisesti velvollisuus suojella henkilöiden mainittuja oikeuksia.

Perusoikeuksista voidaan johtaa niin sanottuja oikeushyviä, joita kriminalisoinneilla on tarkoitus suojata. Avioliittoon pakottamisen rangaistavuus pohjautuu henkilön vapauden ja itsemääräämisoikeuden sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden oikeushyvien suojaamiselle. Henkilöllä tulee olla vapaus määrätä ihmissuhteistaan, kuten parisuhteestaan, sekä siitä, kenen kanssa hän valitsee elää yhdessä ja mahdollisesti esimerkiksi perustaa perheen. Sellainen liitto, joka ei ole juridisesti pätevä, voi tosiasiallisesti olla yhtä sitova kuin juridisesti pätevä avioliitto ja vastata esimerkiksi olosuhteiltaan täysin juridisesti pätevää avioliittoa. Oikeushyvien suojelun periaatteen näkökulmasta sitä, että sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella siihen rinnastettavan liiton, voi pitää perusteltuna, sillä liiton juridinen status ei yksinään määritä sitä, mikä on mainitun liiton merkitys siinä olevien henkilöiden kannalta. Kun sääntelyn perimmäisenä tavoitteena on suojata henkilön vapautta ja itsemääräämisoikeutta sekä henkilökohtaista koskemattomuutta, tätä suojaa on perusteltua antaa myös sellaiselle henkilölle, jonka liitto merkittävältä osin vastaa juridisesti pätevää avioliittoa.

Avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevaa sääntelyä arvioitaessa keskeinen on henkilön oikeus olla joutumasta vapauttaan ja henkilökohtaista koskemattomuuttaan loukkaavan pakottamisen kohteeksi sekä mahdollisuus ja oikeus tehdä vapaasti omia ihmissuhteitaan ja elämäänsä sekä henkilökohtaista koskemattomuuttaan koskevia valintoja. Oikeushyvien suojelun periaate kytkeytyy lähtökohtaan siitä, että menettelyn rangaistavaksi säätämiseksi on oltava painava yhteiskunnallinen tarve. Avioliittoon pakottamisen – oli kyse juridisesti pätevästä avioliitosta tai sellaiseen rinnastettavasta liitosta – voi katsoa perustavalla tavalla loukkaavan henkilön vapautta ja henkilökohtaista koskemattomuutta sekä yksityiselämän suojaa, mikä perustelee mainitun menettelyn rangaistavuutta.

Alle 18-vuotiaat ovat ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä erityisasemassa muun muassa siten, että alaikäisiin kohdistuneiden tekojen kohdalla ei edellytetä ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämistä. Alle 18-vuotiaiden erityisasema ja täysi-ikäisiä vahvempi suoja ovat perusteltuja lähtökohtia myös pakkoavioliittoon saattamisen suhteen. Suomessa avioliiton voi avioliittolain mukaisesti solmia vain 18 vuotta täyttänyt henkilö. Alle 18-vuotias on useassa tapauksessa riippuvainen vanhemmistaan tai muista aikuisista ja altis esimerkiksi omien vanhempiansa, sukulaistensa tai muiden aikuisten vaikuttamispyrkimyksille. Avioliiton

tulee lähtökohtaisesti perustua vapaaehtoiseen ja aitoon suostumukseen, ja suomalaisessa oikeusjärjestelmässä on tehty se perusratkaisu, että avioliiton solmiminen edellyttää 18 vuoden ikää.

Sitä, että joku esimerkiksi ottaa alle 18-vuotiaan määräysvaltaansa tai kuljettaa tämän ulkomaille ja siten saattaa alle 18-vuotiaan avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon, voidaan pitää avioliiton solmimisikää koskevan sääntelyn vastaisena moitittavana menettelynä, jonka on perusteltua olla rangaistavaa sellaisenaan ja ilman, että edellytetään tiettyjen pakottamista tai vaikuttamista koskevien keinojen käyttämistä. Vaikka ihmiskauppaa koskevan säännöksen ja pakkoavioliittoon saattamista koskevien esitöiden perusteella pakkoavioliiton määritelmä on väljä eikä selkeästi osoita sitä, millaista menettelyä tekijältä edellytetään alle 18-vuotiaiden kohdalla, ratkaisua, jossa alle 18-vuotiaaseen kohdistuvan teon osalta ei edellytetä keinojen käyttämistä eikä siten pakottamista, voidaan pitää johdonmukaisena suhteessa nykyisen sääntelyn lähtökohtiin. Se, että alle 18-vuotiaan ei ole Suomessa mahdollista solmia avioliittolain mukaista avioliittoa, voi johtaa siihen, että alaikäisiä saatetaan juridisesti pätevään avioliittoon rinnastuvaan uskonnolliseen avioliittoon (ks. myös HE 211/2018 vp, s. 8). Erityisesti jos on kyseessä sellaisessa yhteisössä kasvanut lapsi, jossa vanhempien auktoriteettiasema on erityisen vahva ja lapsi on vahvasti vanhempiensa ja sukunsa vaikutuksen alainen, alaikäisen voi olla vaikeaa kyetä vapaasti muodostamaan mielipidettään avioliiton solmimisesta tai asettumaan millään tavalla vanhempiaan vastaan. Alaikäinen voi tällaisessa tilanteessa suostua esimerkiksi avioliittoon ilman erityistä painostusta tai vastaavaa menettelyä, koska ei koe tilanteessa olevan muita vaihtoehtoja kasvatuksensa ja yhteisönsä toimintatapojen perusteella. Lapsella on oikeus terveeseen kasvuun ja kehitykseen sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Esityksen mukainen sääntelyratkaisu pohjautuu näiltä osin tarpeeseen suojata alaikäisiä täysi-ikäisiä vahvemmin.

Hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen myötä pyritään selkeyttämään ja täsmentämään rangaistussäännöstä, miltä osin esitys on merkityksellinen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja sääntelyn täsmällisyysvaatimuksen näkökulmasta. Esityksen mukaisen lakiehdotuksen voi arvioida toteuttavan laillisuusperiaatteen vaatimusta sääntelyn täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta, kun ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisätään pakkoavioliittoon saattaminen, jolloin pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuus ihmiskauppana käy säännöksestä nimenomaisesti ilmi. Toisaalta laillisuusperiaatteen näkökulmasta on arvioitava, edellytetäänkö pakkoavioliiton määrittelemistä rangaistussäännöksessä vai onko riittävää, että pakkoavioliiton määritelmä avataan esityksen perusteluissa. Näiltä osin esityksessä on päädytty samanlaiseen ratkaisuun kuin ihmiskauppasäännöksen mukaisen

pakkotyön osalta, eli on katsottu, että laillisuusperiaate mahdollistaa sen, että tunnusmerkistössä käytetyn pakkoavioliitto-käsitteen sisältö selvitetään lähemmin hallituksen esityksen perusteluissa.

Myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton osalta rinnastettavuutta koskevat kriteerit on mahdollista määritellä säännöskohtaisissa perusteluissa siinä määrin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti, että juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton käsitteen sisältö on helposti rajattavissa ja selvitettävissä. Lisäksi on huomioitava, että pakkoavioliiton määritelmä on voimassa olevan ihmiskauppa-säännöksen esitöiden perusteella jossain määrin laaja ja epätäsmällinen. Esityksen perusteluissa pakkoavioliitto on pyritty määrittelemään nykyistä täsmällisemmin sekä kuvaamaan mahdollisia soveltamistilanteita.

Toisaalta se, että pakkoavioliittoon saattaminen ihmiskaupan tarkoituksena sisältyy voimassa olevan sääntelyn mukaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseen, voisi johtaa katsomaan, että esitetyn kaltaiseen sääntelymalliin liittyisi ultima ratio -periaatteen kannalta kyseenalaisen symbolisen lainsäädännön piirteitä. Kun pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuuteen ihmiskauppana on tunnistettu liittyvän tiettyä tulkinnanvaraisuutta, lainsäädännön selkeyttämistä, mikä kytkeytyy laillisuusperiaatteiden vaatimusten toteuttamiseen, voi pitää perusteltuna. Kyseessä ei siten voida katsoa olevan symbolisesta lainsäädännöstä, vaan esitetyn lakimuutoksen voi katsoa perustuvan nykytilassa havaittuun sääntelyn tulkinnanvaraisuuteen ja arvioida tosiasiallisesti selkeyttävän lainsäädäntöä ja siten toteuttavan perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytyksiä.

Edelleen hyöty-haitta-punninnassa voidaan ottaa hyötyinä huomioon ensinnäkin lainsäädännön selkeyttäminen ja siten laillisuusperiaatteen vaatimusten nykyistä parempi huomioiminen ja näiden vaikutus avioliittoon pakotettujen henkilöiden suojelemisen kannalta. Esityksen haittana voidaan pitää sitä, että pakkoavioliittoon saattamisen mainitseminen ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä voi jossain määrin lisätä erityisesti esitutkintaviranomaisen työtä, kun esimerkiksi tapauksissa, joissa on viitteitä ihmiskaupasta ja mahdollisesti myös lähisuhdeväkivaltatapauksissa kiinnitettäisiin nykyistä vahvemmin huomiota avioliiton syntyvän ja olosuhteiden selvittämiseen.

3 Tavoitteet

Esityksen tavoitteena on selkeyttää avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta rikoslaisissa ja täsmentää ihmiskauppaa koskevaa rikoslain 25 luvun 3 §:ää lisäämällä säännökseen pakkoavioliittoon saattaminen ihmiskaupparikoksen tarkoitukseksi. Rangaistussäätelyn selkeyttämisellä pyritään osaltaan vahvistamaan henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden sekä yksityiselämän suojaa.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Esityksessä ehdotetaan, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisätäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon saattaminen. Avioliittoon pakottaminen on nykyisen sääntelyn mukaisesti ihmiskauppana rangaistavaa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen ja sitä koskevien lainsäädännön esitöiden perusteella voi kuitenkin pitää tulkinnanvaraisena sitä, onko avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittoon saattaminen rangaistavaa sellaisenaan vai tulisiko kyseessä olla sellaisen avioliittoon pakottamisen tai pakkoavioliittoon saattamisen, jota voidaan pitää ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita vastaavana. Ehdotuksen myötä sääntelyä selkeytettäisiin näiltä osin, kun pakkoavioliittoon saattaminen säädettäisiin nimenomaisesti ihmiskauppateon tarkoituksiksi.

Esityksen perusteluissa täsmennettäisiin sitä, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan. Nykyisin pakkoavioliiton määritelmä on lainsäädännön esitöissä verraten väljä, ja siihen liittyy tiettyjä tulkinnanvaraisuuksia. Esityksen mukainen pakkoavioliiton määritelmä kattaisi sekä avioliiton solmimisvaiheen että tilanteen, jossa henkilö estetään irtautumasta pakkoavioliitoksi muodostuneesta liitosta. Lisäksi esityksessä määriteltäisiin nykyistä selkeämmin, miten alle 18-vuotiaisiin kohdistuvaa pakkoavioliittoon saattamista tulkittaisiin. Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvien tekojen kohdalla ei nykyiseen tapaan edellytettäisi ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettujen keinojen käyttämistä, jolloin pakkoavioliittoon saattamisessa tarkoittaisi alle 18-vuotiaiden kohdalla sitä, että joku saattaa tällaisen henkilön ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Esityksen mukaisesti pakkoavioliittoon saattamista koskeva sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton.

Ehdotuksen mukaisen lakimuutoksen voi myös arvioida olevan GREVIO:n, GRETA:n ja muiden Suomen lainsäädäntöä tarkastelleiden ja siitä suosituksia antaneiden valvontatoimielinten suosituksia mukaileva siten, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus kävisi esityksen mukaisesti nimenomaisesti ihmiskauppaa koskevasta säännöksestä ilmi ja selkeyttäisi avioliittoon pakottamista koskevaa rangaistussääntelyä.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset sekä perus- ja ihmisoikeusvaikutukset

Esityksen mukaisella lakimuutoksella vahvistettaisiin henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suoja sekä yksityiselämän suoja. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen voisi joissakin tapauksissa parantaa avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuvien henkilöiden asemaa ja oikeusturvaa. Sen, että pakkoavioliittoon saattaminen mainitaan ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä, voidaan arvioida joiltakin osin vaikuttavan yleisemmin asenteisiin ja sen myötä mahdollisten rikoksenteekijöiden käyttäytymiseen sikäli kuin näihin vaikuttaminen rikoslain keinoin ylipäätään on mahdollista.

Lisäksi ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämisen pakkoavioliittoon saattamista koskevalla teon tarkoituksella voidaan arvioida edesauttavan lain soveltamisen ja tulkinnan yhtenäisyyttä.

4.2.2 Vaikutukset yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon sekä lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien asemaan

Useisiin Suomessa voimassa oleviin ihmisoikeussopimuksiin sisältyy velvoite naisten ja miesten välisen tasa-arvon takaamiseen ja edistämiseen sekä sukupuoleen perustuvan syrjinnän kielto. Sen lisäksi, että perustuslaissa säädetään kansalaisten yhdenvertaisuudesta, sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen velvoittaa perustuslain 6 §:n 4 momentti, jonka mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteenehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään. Tarkempia säännöksiä tasa-arvon edistämisen keinoista sisältyy lähinnä naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettuun lakiin (609/1986). Tasa-arvolain 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Erityisesti tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista.

Rikoslain säännökset ovat sukupuolineutraaleja, ja esimerkiksi ihmiskauppaa koskeva säännös koskee yhtä lailla kaikkia sukupuolia. Neutraaleilla säännöksillä voi kuitenkin olla tosiasiallisia vaikutuksia, jotka ovat erilaisia eri sukupuoliin kuuluvien henkilöiden kohdalla. Avioliittoon pakottamisen on kansainvälisesti havaittu kohdistuvan erityisesti naisiin ja tyttöihin (ks. jakso 2.3). Ehdotetulla lakimuutoksella ja sääntelyn selkeytymisellä voi siten olla tosiasiallista vaikutusta erityisesti niiden tyttöjen ja naisten elämään, jotka ovat uhatta joutua pakotetuksi avioliittoon. Avioliittoon pakottamisen kohteeksi voi kuitenkin joutua myös esimerkiksi poika, mies tai muunsukupuolinen henkilö, ja ehdotettu sääntely antaa suojaa kaikille henkilöille.

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen ehdotuksessa esitetyllä tavalla selkeyttää avioliittoon pakottamista koskevaa rangaistussääntelyä, millä voi olla myös ennalta ehkäisevä vaikutus näiden tekojen osalta. Avioliittoon pakottamisen kohteeksi voi joutua erityisesti sellaisiin ihmisryhmiin kuuluvia henkilöitä, jotka ovat jollakin tavalla haavoittuvassa asemassa. Avioliittoon pakottamisen vaikutukset alaikäisiin voivat olla erityisen kielteiset. Suomessa esimerkiksi niiden Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään otettujen henkilöiden joukossa, joiden kohdalla on ollut kyse pakkoavioliitosta, on ollut myös alaikäisiä henkilöitä.

Kuten jaksossa 2.2.2 on tuotu esiin, lapsen oikeuksien sopimus edellyttää muun muassa sitä, että lasta tulee suojata kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Lisäksi sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tehokkaisiin ja tarkoituksenmukaisiin toimiin poistaakseen lasten terveydelle vahingollisia perinteisiä tapoja.

Ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä alle 18-vuotiaita koskee erityissääntely siten, että ihmiskauppasäännöksessä mainittujen keinojen käyttämistä ei edellytetä. Teon tunnusmerkistö täyttyy siten alle 18-vuotiaiden kohdalla selvästi helpommin kuin muiden kohdalla. Lisäksi ihmiskaupassa on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaisesti kyse törkeästä ihmiskaupasta, jos teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt ja teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä. Ihmiskauppaa koskeva säännös antaa siten myös pakkoavioliittoon saatetulle lapselle täysi-ikäisiin verrattuna laajempaa suojaa, samoin kuin sellaisille henkilölle, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Sitä, että alle 18-vuotiaan saattaminen avioliittoon ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla eli eräänlainen alaikäisen avioliiton järjestäminen, voisi tulla rangaistavaksi ihmiskauppana, voidaan pitää lähtökohtaisesti lapsen edun mukaisena.

Esitys on alle 18-vuotiaiden osalta merkityksellinen myös siitä näkökulmasta, että esityksen mukaisesti pakkoavioliiton määritelmä kattaisi juridisesti pätevien avioliit-tojen ohella tällaiseen avioliittoon rinnastettavan liiton, joka ei ole juridisesti pätevä. Se, että sääntely koskisi myös tällaisia juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavia liittoja, tekee hankalammaksi sääntelyn kiertämisen siten, että juridisesti pätevän avioliiton sijasta saatettaisiin henkilö tarkoituksella sellaiseen liittoon, jota ei juridi-sesti pidetä avioliittona. Tämän voi katsoa olevan merkityksellistä alle 18-vuotiaiden suojaamisen kannalta.

Lisäksi avioliittoon pakottamisen on havaittu kohdistuvan myös esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin henkilöihin. Avioliittoon pakottamista koskevan sääntelyn selkeyttämällä voi olla myönteistä vaikutusta myös sellais-ten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden suojaamisen kan-nalta, joita uhkaa avioliittoon pakottaminen.

4.2.3 Taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan

Pakkoavioliittoon saattamisen lisäämisen ihmiskaupan tarkoitukseksi ei arvioida juurikaan lisäävän käsiteltäväksi tulevia tapauksia esitutkinnassa, syyttäjien toimin-nassa eikä tuomioistuimissa. Voidaan karkeasti arvioida, että tapauksia voisi tulla tutkittavaksi muutamia tapauksia lisää vuosittain. Vaikka pakkoavioliittoon saat-taminen sisältyy nykyisen sääntelyn mukaisesti ihmiskauppasäännöksen ihmis-arvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevaan tarkoitukseen, sillä, että se lisätään nimenomaisesti säännökseen, voi kuitenkin olla esitutkintaviranomaisen työtä jossakin määrin lisäävä vaikutus. Niin avioliittoon pakottaminen kuin ihmis-kauppa yleisesti on piilorikollisuutta, jota uhri ei välttämättä halua ilmoittaa viran-omaisille, eikä rikosilmoitusten määrän sinänsä arvioida lisääntyvän merkittävästi lakimuutoksen myötä. Kuitenkin se, että pakkoavioliittoon saattaminen mainittai-siin ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä, voisi jossain määrin lisätä esitutkin-taviranomaisen työtä, sikäli kuin nykyistä useammin tutkinnassa kiinnitettäisiin huomiota avioliiton syntyvän ja olosuhteiden selvittämiseen esimerkiksi tapauk-sissa, joissa on viitteitä ihmiskaupasta tai lähisuhdeväkivallasta. Lisäksi työmäärän lisäystä voi aiheutua tarpeesta selvittää mahdolliseen juridisesti pätevään avioliit-toon rinnastettavan liiton ominaisuuksien selvittämisestä. Osaltaan esitutkintavi-ranomaisen työn lisäys voi heijastua myös syyttävaviranomaisen työmäärään. Lisäksi esityksen mukainen lakimuutos tulisi huomioitavaksi ihmiskaupan uhrien asioita

käsittelyissä viranomaisissa, kuten Maahanmuuttovirastossa ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä, sekä sellaisten viranomaisten toiminnassa, joissa työskenteleviä koskee lastensuojelulain (417/2007) mukainen lapsen tilannetta koskeva ilmoitusvelvollisuus.

Voidaan arvioida, että tuomioistuimiin etenevien tapausten määrä ei merkittävästi lisääntyisi eikä ehdotuksen mukainen lakimuutos siten vaikuttaisi tuomioistuinten eikä myöskään rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavan viranomaisen resurssitarpeisiin.

Esityksen mukainen lainmuutos olisi kuitenkin huomioitava esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisessa sekä tuomioistuimissa esimerkiksi vapautteen ja henkeen ja terveyteen liittyviä rikoksia koskevassa koulutuksessa. Tämän arvioidaan olevan toteutettavissa nykyisen koulutuksen ja nykyisten toimintamäärärahojen puitteissa.

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

5.1.1 Avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös

Esityksessä ehdotetulle lakiehdotukselle vaihtoehtoisena sääntelynä voisi tulla kysymykseen avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen lisääminen rikoslakiin. Tällöin esimerkiksi rikoslain 25 lukuun säädettäisiin uusi avioliittoon pakottamista koskeva säännös, jossa määriteltäisiin rangaistavan menettelyn tunnusmerkistö ja rangaistusasteikko, ja lisäksi tehtäisiin tarvittavat lainsäädännölliset ratkaisut muiden seikkojen, kuten syyteoikeuden ja mahdollisten määritelmien osalta.

Saatavilla olevan selvityksen mukaan avioliittoon pakottamisessa käytettävät keinot voivat olla monenlaisia ja sisältää paitsi vakavaa väkivaltaa ja sillä uhkaamista myös hienovaraisempia painostuksen ja riippuvaisen aseman hyväksikäytön keinoja. Voidaan arvioida, että avioliittoon pakottamisessa käytettävät pakottamisen ja painostamisen keinot voivat olla osin luonteeltaan ja voimakkuudeltaan erilaisia kuin miten pakottaminen määritellään esimerkiksi Istanbulin sopimuksessa. Avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen mukaisen pakottamisen vaikuttaisi olevan perusteltua kattaa osin erilaisia pakottamiskeinoja kuin rikoslain 25 luvun 8 §:n mukainen pakottamissäännös. Siinä missä pakottamista koskeva säännös kattaa väkivallan ja uhkauksen, avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen vaikuttaisi olevan tarpeen kattaa myös mainittuja lievempiä keinoja, kuten riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen ja painostamisen. Se, että avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös kattaisi lievempiä keinoja kuin pakottamista koskeva säännös, tulisi ottaa huomioon tehtäessä myös rangaistusasteikkoa koskevia ratkaisuja.

Voidaan katsoa, että ihmiskauppasäännökseen sisältyy useita tekijöitä, jotka perustelevat avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden tarkastelua ensisijaisesti ihmiskauppana. Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa tai toista erehdyttämällä, jolloin esimerkiksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä tarkoitettuna kaltaista pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täytyä usealla tavalla ja eri vaiheissa. Täytettynä ihmiskaupparikoksena voidaan esimerkiksi arvioida sellaisia tekoja, jotka tavallisesti arvioitaisiin

yrietyksinä. Ihmiskauppasäännöksessä on nimenomaisesti tunnistettu alle 18-vuotiaiden uhrien erityisen haavoittuva asema, kun on säädetty, että ihmiskaupan kohdistuessa alle 18-vuotiaaseen säännöksen mukaisten keinojen käyttämistä ei edellytetä. Lisäksi alle 18-vuotiaaseen kohdistuva teko on lähtökohtaisesti rangaistavaa törkeänä ihmiskauppana, jos teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Mikäli säädettäisiin avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös, voisi olla tarpeen sisällyttää säännökseen mainittuja ihmiskauppasäännöksen elementtejä, jolloin erillissäännöksen ja ihmiskauppaa koskevan säännöksen keskinäinen suhde voisi käydä vaikeaselkoiseksi.

Toisaalta se, että avioliittoon pakottamisesta olisi säädetty ihmiskaupasta erillinen rangaistussäännös, voisi paremmin mahdollistaa avioliittoon pakottamisen ilmiön tarkastelun myös naisiin kohdistuvana väkivaltana ja kunniaan liittyvän väkivallan muotona. Tämä voisi myös edesauttaa sellaisten tapausten tunnistamista, joihin ei välittömästi liity tyypillisiä ihmiskaupparikosten piirteitä. On myös esitetty, että erillissäännöksen myötä avioliittoon pakottamisen rangaistavuus olisi selkeämpää myös niiden yhteisöjen näkökulmasta, joiden piirissä avioliittoon pakottamista voi esiintyä. Lisäksi erillissäännöksen voisi katsoa vastaavan suuremmin esimerkiksi GREVIO:n suosituksiin.

Vaikka erillissäännöksessä määriteltäisiin säännöksen suhde ihmiskauppaa koskevaan säännökseen siten, että kyseessä olisi ihmiskaupalle toissijainen säännös, on kuitenkin mahdollista, että avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittoon saattamista ei välttämättä tunnistettaisi ihmiskauppana. Tämä ei olisi tarkoituksenmukainen kehityskulku huomioiden myös se, että pakkoavioliittoa koskeva ihmiskauppasäännöksen tulkinta- ja soveltamiskäytäntö on vähitellen muotoutumassa sekä esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisessa että tuomioistuinkäytännössä. Perusteltuna ei siten voi pitää, että avioliittoon pakottamisen osalta päädyttäisiin sääntelyratkaisuun, joka saattaisi johtaa siihen, että ihmiskauppana nykyisin arvioitavaksi tulevia tekoja pidettäisiin jatkossa ensisijaisesti mahdollisesti lievemmin rangaistavana avioliittoon pakottamisena.

Avioliittoon pakottaminen on ihmiskauppana rangaistavaa, ja ihmiskauppaa koskevan säännöksen monitahoisuudesta huolimatta ihmiskauppasäännöksen tulkinnasta on olemassa vakiintunutta tulkinta- ja soveltamiskäytäntöä. Voidaan katsoa, että avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen tunnusmerkistö ei välttämättä olisi helposti laadittavissa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytykset huomioiden merkittävästi yksiselitteisemmäksi kuin ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistöä, ja sen lisäksi uuden säännöksen ja siihen liittyvien muiden säännösten (erityisesti ihmiskauppaa koskeva säännös) tulkintakäytännön vakiintuminen

saattaisi viedä aikaa. On myös huomioitava, että ulkomaille houkuttelu avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa tulisi huomioida säännöksessä erikseen, mikä voisi lisätä sääntelyn kasuistisuutta ja vaikeaselkoisuutta.

Jos säädettäisiin avioliittoon pakottamista koskeva erillissäännös ja ihmiskaupan osalta sääntelyyn ei tehtäisi muutoksia, voidaan arvioida, että saattaisi lisäksi syntyä rikosoikeudellisen lainkonkurrenssin näkökulmasta ongelmia erillissäännöksen ja ihmiskauppasäännöksen välillä. Tällöin siis avioliittoon pakottaminen voisi tulla rangaistavaksi joko erillissäännöksen mukaisesti tai ihmiskauppana ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan tarkoituksen mukaisesti.

Ihmiskaupan uhreja koskee erityinen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, minkä ohella ihmiskaupan uhrien asema on erityisesti huomioitu esimerkiksi ulkomaalaislaissa. Voidaan arvioida, että erillissäännöksestä seuraisi tarve tarkastella muuta lainsäädäntöä, jossa ihmiskaupparikoksen uhri on erityisasemassa tai ihmiskauppa rikoksena on muuten erityisesti huomioitu, ja ettei voida pitää selvänä, että avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen mukaisesti avioliittoon pakotettu henkilö voitaisiin kaikissa lainsäädännössä tunnistetuissa tilanteissa rinnastaa ihmiskaupan uhriin ja siten laajentaa ihmiskaupan uhreja koskeva erityissääntely koskemaan myös avioliittoon pakottamisen uhrina (erillissäännöksen mukaisesti) olevia henkilöitä tai laajentaa sellainen rikoslakiin sisältyvä tai liittyvä erityissääntely, joka koskee ihmiskauppasäännöstä, kattamaan myös avioliittoon pakottamista koskevan erillissääntelyn.

Kun voimassa olevan ihmiskauppasäännöksen kattamien keinojen ja menettelyjen voidaan avioliittoon pakottamista koskevan rangaistavuuden alan suhteen arvioida olevan varsin kattavia, on huomioitava, että erilliskriminalisoinnin merkitys voisi jäädä lähinnä symboliseksi, mitä ei voi pitää riittävänä perusteena erillissäännöksen säätämiseksi. Lisäksi erillissäännöksen säätäminen olisi vastoin sitä lähtökohtaa, jossa rangaistavuudesta säädetään lähtökohtaisesti synteettisillä yleissäännöksillä ja uusien tapaustyyppien ilmetessä täydennetään ensisijaisesti yleissäännöksiä ennen uusien erityissäännösten säätämistä.

5.1.2 Pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen

Lisäksi eräs sääntelyvaihtoehto voisi olla rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen siten, että siinä säädettäisiin nimenomaisesti avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta erillisessä momentissaan. Kyseiseen sääntelyvaihtoehtoon liittyy osin samoja huomioitavia seikkoja suhteessa ihmiskauppaa koskevaan säännöksen kuin mitä on erillissäännöksen osalta tarkasteltu edellä.

Pakottamisen tunnusmerkistö edellyttää sitä, että pakottaminen tapahtuu väkivaltaa tai uhkausta käyttämällä. Saatavilla olevan selvityksen mukaan avioliittoon pakottamisessa henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttaminen tapahtuu monesti pakottamissäännöksessä tarkoitettuja keinoja jossakin määrin lievemmin keinoin, kuten hienovaraisena painostuksena. Pakottamissäännös ei siten näiltä osin vaikuta kattavan niitä moitittavia keinoja, joita avioliittoon pakottamisessa monesti käytetään. Tämä saattaisi merkitä sitä, että avioliittoon pakottamisen koskevassa lainkohdassa pakottamisen rangaistavuutta tulisi laajentaa myös muihin keinoihin, mikä ei vaikuta tarkoituksenmukaiselta vaihtoehdolta.

Kyseinen sääntelyvaihtoehto ei myöskään vaikuta käyttökelpoisimmalta suhteessa Istanbulin sopimuksen velvoitteisiin. Istanbulin sopimuksen mukaisesti avioliittoon pakottamisen yrityksen tulee ensinnäkin olla rangaistavaa. Pakottamisen yritystä ei ole säädetty rangaistavaksi rikoslain 25 luvun 8 §:ssä, mistä aiheutuisi tarve säätää erityisratkaisusta avioliittoon pakottamisen osalta. Lisäksi pakottamissäännöstä koskevassa vaihtoehdossa tulisi huomioida Istanbulin sopimuksen 37 artiklan 2 kohdan mukainen velvoite säätää rangaistavaksi avioliittoon pakottamiseen liittyvä houkuttelurikos (aikuisen tai lapsen tahallinen houkutteleva muun kuin sen osapuolen tai valtion alueelle, jossa hän asuu, tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon säädetään rangaistavaksi). Pakottamissäännöstä koskevassa sääntelyratkaisussa olisi mitä ilmeisimmin tarpeen säätää erikseen niiden tekojen rangaistavuudesta, joissa on kyse henkilön houkuttelusta ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Lisäksi vaikuttaisi siltä, että mikäli avioliittoon pakottaminen säädettäisiin rangaistavaksi pakottamista koskevassa säännöksessä, olisi perusteltua säätää avioliittoon pakottaminen yleisen syytteen alaiseksi, kun taas pakottaminen on lähtökohtaisesti asianomistajarikos. Mainituista seikoista johtuen avioliittoon pakottamisen sääntely pakottamista koskevassa säännöksessä edellyttäisi useita erityisratkaisuja säännöksen, mikä vähentää kyseisen sääntelyvaihtoehdon käyttökelpoisuutta suhteessa muihin vaihtoehtoihin.

5.1.3 Muita vaihtoehtoja

Eräänä vaihtoehtona olisi, että rikoslain sääntelyyn ei tehtäisi muutoksia, vaan sääntely pidettäisiin nykyisen kaltaisena. Tällöin avioliittoon pakottamista ja pakkoavioliittoon saattamista tarkasteltaisiin ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan teon tarkoituksen mukaisesti. Huomiota voidaan kiinnittää siihen, että esimerkiksi syyttäväviranomaiselta ja poliisilta saatujen tapaustietojen perusteella voidaan arvioida, että avioliittoon pakottamista ja myös pakkoavioliittoon saattamista laajemmin on tutkittu ja arvioitu viranomaisissa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan tarkoituksen mukaisesti. Toisaalta tiedossa ei ole sellaisia ihmiskaupasta annettuja tuomioita, joissa olisi varsinaisesti kyse avioliittoon pakottamisesta tai pakkoavioliittoon saattamisesta. Voidaan arvioida – myös viimeaikaiseen tutkimustietoon perustuen (jakso 2.4) –, että pakkoavioliiton määrittelyä on asiaa koskevien esitöiden tiiviyydenkin vuoksi tarpeen täsmentää. Tämä voi edesauttaa pakkoavioliittoon saattamista koskevien tapausten tunnistamista esitutkinta- ja oikeusviranomaisissa.

Esitystä valmisteltaessa on arvioitu myös sääntelyvaihtoehtoa, jossa ihmiskaupaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi avioliittoon pakottaminen (tai vastaava muotoilu). Kyseinen tarkoitus kattaisi nimenomaisesti avioliittoon saattamisvaiheen, jolloin sellaista pakkoavioliiton muotoa, jossa olisi kyse avioliitosta irtautumisen estämisestä, arvioitaisiin, kuten tähänkin asti, ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevan tarkoituksen kautta. Kyseinen sääntelyvaihtoehto voisi olla ongelmallinen ihmiskauppasäännöksen kokonaisuuden näkökulmasta siten, että siinä osin irtauduttaisiin ihmiskauppasäännökseen sisältyvästä lähtökohdasta, jonka mukaisesti kyse voi olla saattamisesta tiettyyn tilaan tai olosuhteeseen tai tällaisen tilan tai olosuhteen ylläpitämisestä. Ihmiskaupasta ei siis lähtökohtaisesti ole kyse vain, kun henkilö saatetaan tiettyyn tilaan tai olosuhteisiin, vaan ihmiskaupaa voi olla myös se, että henkilöä estetään irtautumasta kyseisestä tilasta tai olosuhteesta. Voidaan katsoa, että valittu sääntelyvaihtoehto on tästä näkökulmasta paremmin sovitettavissa ihmiskauppasäännöksen lähtökohtien kanssa. Lisäksi muotoilu, jossa viitattaisiin avioliittoon pakottamiseen, vaikuttaisi edellyttävän pakottamisen määrittelyä jollakin muulla tavoin kuin ihmiskaupan keinojen käyttämisen kautta, jolloin monitahoiseen säännökseen tulisi pakottamista koskeva lisäelementti, mikä saattaisi vaikuttaa jo kehittyneeseen tulkintakäytäntöön ja hankaloittaa säännöksen tulkintaa.

Ehdotuksen mukaisen lakiehdotuksen mukaisesti pakkoavioliiton käsite kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella avioliittoon rinnastettavan liiton. Mahdollisena voitaisiin pitää sääntelyvaihtoehtoa, jossa sääntely kattaisi vain juridisesti pätevät avioliitot, eli pakkoavioliitossa olisi kyse vain juridisesti pätevästä liitosta.

Suomalaisessa oikeusjärjestyksessä on nimenomaisesti valittu liittää juridisesti pätevään avioliittoon tiettyjä oikeusvaikutuksia, joita ei muihin parisuhteen muotoihin ole nähty tarkoituksenmukaiseksi liittää. Tässä sääntelyvaihtoehdossa rangaistavuuden ala olisi myös avioliiton käsitteen osalta varsin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti määritelty.

Voidaan kuitenkin arvioida, että sääntelyn rajaaminen vain juridisesti päteviin avioliittoihin saattaisi joissain tilanteissa mahdollistaa sääntelyn kiertämisen siten, että henkilö saatettaisiin liittoon, joka ei ole juridisesti pätevä mutta joka vastaisi tällaista avioliittoa tosiasiallisesti. On myös mahdollista, että uhria on erehdytetty liittonsa juridisesta pätevyydestä tai hän ei muutoin tiedä avioliittonsa olevan muu kuin juridisesti pätevä liitto. Kun juridisesti pätevän avioliiton vähimmäisikäraja on monessa valtiossa säädetty 18 vuoden ikään, erityisesti alle 18-vuotias saatetaan tarkoituksella saattaa liittoon, jossa ei ole kyse juridisesti pätevästä avioliitosta. Vaikka tällaiseen liittoon saattaminen ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla voisi edelleen tulla arvioitavaksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena, voidaan katsoa, että ihmiskaupan uhrin näkökulmasta esitetty sääntelyratkaisu on perusteltu. Muuhun kuin juridisesti pätevään liittoon voidaan saattaa erityisen haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä, mikä perustelee osaltaan sääntelyn kattavuutta myös muiden kuin juridisesti pätevien liittojen osalta. Voidaan arvioida, että laillisuusperiaatteen näkökulmasta on mahdollista valita sääntelyratkaisu, jossa juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton käsitteen sisältö selvitetään säännöskohtaisissa perusteluissa.

Yleisesti voidaan todeta, että pakkoavioliitot jäävät usein piiloon viranomaisilta. Tärkeää on, että avioliittoon pakottamisen ennalta ehkäisyssä kiinnitetään huomiota myös muihin kuin rikosoikeudellisiin toimenpiteisiin sekä huolehditaan uhrien oikeuksien toteutumisesta. Ennalta ehkäiseviä toimenpiteitä ovat esimerkiksi ammattilaisten ja viranomaisten varhainen puuttuminen avioliittoon pakottamista tai kunniaan liittyvää väkivaltaa epäiltäessä, ihmisoikeuksista sekä naisten oikeuksista tiedottaminen sellaisissa yhteisöissä, joissa avioliittoon pakottamista voi esiintyä, sekä eri viranomaistahojen kouluttaminen ilmiöstä ja siihen puuttumisesta. Lisäksi on tärkeää kouluttaa esitutkinta- ja syyttäväviranomaisten sekä tuomioistuinten henkilöstöä ihmiskauppaa koskevasta lainsäädännöstä.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailta käytetyt keinot

5.2.1 Ruotsi

Ruotsin rikoslain (brottsbalk 1962:700) 4 luvussa säädetään rangaistavaksi avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen sekä lapsiavioliittorikos. Lisäksi samassa luvussa on säädetty rangaistavaksi ihmiskauppa.

Ruotsin rikoslain 4 luvun 4 c §:n 1 momentin mukaan avioliittoon pakottamisesta (äktenskapstvång) tuomitaan se, joka muussa kuin 1 a §:ssä [ihmiskauppa] tarkoitetussa tapauksessa lainvastaisesti pakottamalla tai haavoittuvaista asemaa hyväksikäyttämällä saa toisen solmimaan avioliiton [förmår en person att ingå ett äktenskap], joka on voimassa valtiossa, jossa avioliitto solmitaan, tai valtiossa, jonka lain mukaan avioliitto solmitaan, taikka valtiossa, jonka kansalainen ainakin toinen puolisoista on tai jossa ainakin toisella puolisoista on kotipaikka. Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta enintään neljä vuotta.

Säännöksen 2 momentin mukaan 1 momentissa säädetty koskee myös sitä, joka 1 momentissa tarkoitetulla tavalla saa toisen solmimaan avioliiton kaltaisen sitoumuksen [en äktenskapsliknande förbindelse], jos se solmitaan ryhmää koskevien sääntöjen mukaan ja 1) näiden sääntöjen mukaan osapuolia pidetään puolisoina ja heillä katsotaan olevan oikeuksia tai velvollisuuksia suhteessa toisiinsa ja 2) näissä säännöissä säännellään sitoumuksen purkamista.

Pykälän 3 momentin mukaan se, joka tekee 1 tai 2 momentissa tarkoitetun teon henkilölle, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, tuomitaan lapsiavioliittorikoksesta (barnäktenskapsbrott) vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. Lapsiavioliittorikoksesta tuomitaan myös se, joka muussa tapauksessa saa henkilön, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, solmimaan avioliiton, tai sallii tällaisen henkilön solmia avioliiton, joka on voimassa 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, tai 2 momentissa tarkoitetun avioliiton kaltaisen sitoumuksen. Tämä koskee myös tilannetta, jossa tekijä ei ole toiminut tahallisesti vaan on ollut huolimaton sen suhteen, että toinen henkilö ei ollut täyttänyt kahdeksaatoista vuotta.

Rikoskaaren 4 luvun 10 §:n mukaan avioliittoon pakottamisen yritys, valmistelu ja salahanke (stämpling) ovat rangaistavia.

Avioliittoon pakottaminen ja lapsiavioliittorikos ovat toissijaisia suhteessa ihmiskauppaa koskevaan rikoskaaren 1 a §:ään (människohandel). Edelleen ihmiskauppaa koskeva säännös on toissijainen suhteessa ihmisryöstöä koskevaan säännökseen (människorov; 4 luvun 1 §).

Ruotsissa on kriminalisoitu erikseen myös pakkoavioliittomatkalle erehdyttäminen (vilseledande till tvångsäckenskapsresa). Rikoslain 4 luvun 4 d §:n mukaan se, joka, muussa kuin 1 a §:ssä tarkoitetussa tapauksessa, erehdyttämällä taivuttaa toisen matkustamaan toiseen valtioon kuin siihen, jossa tämä asuu, siinä tarkoituksessa, että toinen saatetaan alttiiksi 4 c §:ssä tarkoitetulle teolle, tuomitaan erehdyttämisestä pakkoavioliittomatkalle vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pakkoavioliittomatkalle erehdyttämisen yritys tai valmistelu tai salahanke pakkoavioliittomatkalle erehdyttämiseksi eivät ole rangaistavia.

Ruotsissa ihmiskaupan (människohandel) tunnusmerkistön kannalta merkitystä on ihmisryöstön (människorov) tunnusmerkistöllä. Ihmisryöstö säädetään rangaistavaksi rikoskaaren 4 luvun 1 §:ssä. Mainitusta rikoksesta tuomitaan se, joka ottaa valtaansa ja kuljettaa pois tai telkeää lapsen tai jonkun muun tarkoituksenaan vahingoittaa hänen henkeään tai terveyttään, pakottaa hänet palvelukseen tai kiristää häntä. Ihmisryöstöstä tuomitaan vankeuteen vähintään 4 ja enintään 18 vuodeksi tai elinkaudeksi. Jos rikos on vähemmän törkeä, tuomitaan rikosentekijä enintään 6 vuoden vankeuteen.

Ruotsissa ihmiskaupasta säädetään rikoskaaren 4 luvun 1 a §:ssä. Pykälän 1 momentissa todetaan, että se, joka muissa kuin 1 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa laittomasti pakottamalla, harhaan johtamalla, käyttämällä hyväkseen toisen haavoittuvaa asemaa, joka vakavasti rajoittaa toisen vaihtoehtoja tai muulla tällaisella epäasiallisella tavalla, joka vakavasti rajoittaa toisen vaihtoehtoja, värvää, kuljettaa, siirtää, majoittaa tai vastaanottaa toisen tarkoituksessa hyväksikäyttää häntä seksuaalisiin tarkoituksiin, elimen luovuttamiseen, sotapalvelukseen, pakkotyöhön tai muuhun toimintaan tilanteessa joka aiheuttaa ahdinkoa uhrille, tuomitaan ihmiskaupasta vankeuteen vähintään 2 ja enintään 10 vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan se, joka tekee 1 momentissa tarkoitetun teon alle 18-vuotiaalle henkilölle, tuomitaan ihmiskaupasta, vaikka mitään mainittua keinoa ei ole käytetty. Tämä soveltuu myös, vaikka sillä, joka tekee tällaisen teon, ei ole ollut tahallisuutta sen suhteen, että henkilö ei ollut täyttänyt 18:aa vuotta, vaan tekijä on ollut huolimaton kyseisen olosuhteen osalta. Jos 1 tai 2 momentissa tarkoitettu teko on vähemmän törkeä, tuomitaan rikosentekijä vähintään kuuden kuukauden ja enintään 4 vuoden vankeuteen.

Ruotsin rikoskaaren 4 luvun 1 b §:n mukaan, joka muissa kuin 1 tai 1 a §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa pakottamalla, harhauttamalla tai käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa, suojustomuutta tai vaikeaa tilannetta käyttää toista hyväksi pakkotyössä, työssä ilmeisen kohtuuttomin ehdoin tai kerjäämisessä, on tuomittava vankeuteen enintään 4 vuodeksi ihmisen hyväksikäytöstä (människoexploatering). Pykälän 2 momentin mukaan se, joka tekee 1 momentissa tarkoitetun teon alle 18-vuotiaalle henkilölle, tuomitaan ihmisen hyväksikäytöstä, vaikka mitään mainittua keinoa ei ole käytetty. Sen suhteen, että toinen henkilö ei ole täyttänyt 18 vuotta, ei vaadita tahallisuutta, vaan tuottamus riittää rikosvastuuseen. Säännöksen 3 momentin mukaan törkeästä tekemuodosta tuomitaan vankeutta vähintään 2 ja enintään 10 vuotta. Rikoksen törkeyttä arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, onko teossa ollut kyse laajamittaisesta toiminnasta, josta on saatu huomattavaa hyötyä tai johon on liittynyt erityisen häikäilemätöntä toisten hyväksikäyttöä.

Ruotsin rikoskaareissa on lisäksi säädetty erityisestä rangaistuksen koventamisperusteesta, joka voi tulla kyseeseen avioliittoon pakottamista koskeissa tapauksissa. Rikoskaaren 29 luvun 2 §:n 10 kohdan mukaan teon rangaistusarvoa (straffvärde) korottaa se, jos rikoksen motiivina on ollut säilyttää tai palauttaa henkilön, perheen, suvun tai muun vastaavan ryhmän kunnia.

5.2.2 Norja

Norjan rikoslain (straffeloven 2005) 253 §:ssä on erillinen säännös avioliittoon pakottamisesta (tvangsekteskap). Säännöksen 1 momentin mukaan se, joka väkivallalla, vapaudenriistolla, muulla rangaistavalla tai oikeudettomalla menettelyllä tai sopimattomasti painostamalla pakottaa toisen avioliittoon tai avioliiton kaltaiseen suhteeseen, tuomitaan vankeuteen enintään kuudeksi vuodeksi. Arvioitaessa sitä, onko kyseessä avioliiton kaltainen suhde, huomioon otetaan säännöksen mukaan se, onko suhde kestävä, pidetäänkö sitä sitovana ja perustaako se luonteeltaan oikeudellisia, uskonnollisia, sosiaalisia tai kulttuurisia oikeuksia ja velvollisuuksia puolisoitten välille.

Avioliittoon pakottamista sääntelevän rikoslain 253 §:n 2 momentissa säädetään rangaistavaksi ulkomaille houkuttelu pakkoavioliittotarkoituksessa. Säännöksen mukaan samalla tavalla rangaistaan sitä, joka erehdyttämällä tai jollain muulla tavalla myötävaikuttaa siihen, että toinen matkustaa toiseen valtioon kuin siihen, jossa hän asuu, tarkoituksenaan saattaa tämä henkilö 1 momentissa tarkoitetun menettelyn kohteeksi.

Avunanto avioliittoon pakottamiseen ja avioliittoon pakottamisen yritys on kriminalisoitu Norjan rikoslaisissa (straffeloven 15 ja 16 §).

Norjan ihmiskauppaa (menneskehandel) koskevat säännökset ovat rikoslain (straffelov) 257 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan ihmiskaupasta rangaistaan sitä, joka väkivalloin, uhkauksilla, väärinkäyttämällä toisen haavoittuvaa asemaa tai muuten epäasiallisesti käyttää hyväkseen toista a) prostituutioon tai muihin seksuaalisiin tarkoituksiin, b) pakkotyöhön tai pakolliseen palvelukseen, kerjääminen mukaan lukien, c) sotapalvelukseen vieraassa maassa tai d) elinten poistamiseen taikka joka harhaanjohtaa toisen hyväksikäytettäväksi sellaiseen tarkoitukseen. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään 6 vuotta. Samalla tavalla rangaistaan pykälän 2 momentin mukaan sitä, joka a) järjestää olosuhteet 1 momentissa mainitulle hyväksikäytölle tai harhaanjohtamiselle hankkimalla, kuljettamalla tai ottamalla vastaan henkilön, b) muulla tavalla myötävaikuttaa hyväksikäyttöön tai harhaanjohtamiseen tai c) antaa maksun tai muun edun saadakseen suostumuksen hyväksikäyttöön henkilöltä, jonka päätösvallan alaisena uhri on, tai joka ottaa vastaan sellaisen maksun tai muun edun. Pykälän 3 momentin mukaan, sitä, joka tekee 1 tai 2 momentissa mainitun teon alle 18-vuotiasta vastaan, rangaistaan riippumatta siitä, onko väkivaltaa, uhkailua, toisen haavoittuvaa asemaa tai muuta sopimatonta toimintaa käytetty. Sitä, joka on ollut tietämätön, että uhri oli alle 18-vuotias, rangaistaan, jos tekijää voidaan moittia huolimattomuudesta.

Norjan rikoslain 258 §:ssä mukaan törkeän ihmiskaupan enimmäisrangaistus on 10 vuotta vankeutta. Kun arvioidaan, onko teko katsottava törkeäksi ihmiskaupaksi, annetaan erityistä painoarvoa sille, onko teon kohde ollut alle 18-vuotias, onko teossa käytetty törkeää väkivaltaa tai pakkoa tai onko toiminta tuottanut merkittävää voittoa. Sitä, joka on ollut tietämätön, että uhri oli alle 18-vuotias, rangaistaan, jos tekijää voidaan moittia huolimattomuudesta.

Norjassa on lisäksi vuonna 2018 kriminalisoitu avioliiton solmiminen alle 16-vuotiaan henkilön kanssa. Rikoslain 262 §:n 2 momentin nojalla se, joka solmii avioliiton (”inngår ekteskap”) alle 16-vuotiaan kanssa, tuomitaan vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Samalla tavalla rankaistaan sitä, joka perustaa avioliiton kaltaisen suhteen 253 §:n mukaisesti alle 16-vuotiaan kanssa. Vaikka rikoksentekijä ei tiennyt sitä, että asianomistaja oli alle 16-vuotias, tekijää voidaan rangaista, jos häntä voidaan jollakin perusteella moittia tietämättömyydestään. Teko voi jäädä rankaisematta, jos puoliset ovat iältään ja kehitystasoltaan suurin piirtein samalla tasolla.

Norjan korkein oikeus on vuonna 2006 antanut tuomion (15.02.2006, HR-2006-00258-A), jossa asianomistajan isä ja velipuoli tuomittiin avioliittoon pakottamisen yrityksestä kahden ja puolen vuoden ja kahden vuoden vankeustuomioihin,

kun he olivat pakottaneet surmaamisella uhkaamalla 17-vuotiaan tytön solmimaan avioliitto Irakissa. Asianomistajan ja sulhasena pidetyn miehen välille oli solmittu avioliittosopimus, imaami oli suorittanut uskonnollisen vihkimisen ja sulhanen oli antanut asianomistajalle avioliiton solmimiseen perinteisesti liittyvän lahjan. Avioliittoa ei kuitenkaan ollut virallisesti rekisteröity tuomioistuimessa, mikä oli Irakin oikeusjärjestelmän mukainen edellytys pätevän avioliiton syntymiselle. Toisin kuin kärjäoikeus ja hovioikeus, korkein oikeus katsoi, ettei avioliitto ollut pätevä, minkä vuoksi isää ja velipuolta ei voitu tuomita avioliittoon pakottamisesta. Sen sijaan korkein oikeus tuomitsi vastaajat avioliittoon pakottamisen yrityksestä.

Vuonna 2014 korkeimman oikeuden käsittelyssä oli vastaavan tyyppinen tapaus, jossa isä tuomittiin avioliittoon pakottamisen yrityksestä, kun tämä oli yrittänyt pakottaa 16-vuotiaan tyttärensä solmimaan avioliiton (06.03.2014, HR-2014-00469-A). Rangaistus oli 1 vuosi 4 kuukautta vankeutta. Tapauksessa isä oli käyttänyt jatkuvaa painostusta tyttärtään kohtaan; tyttären oli annettu ymmärtää, ettei avioliittoa koskeva valinta ollut tyttären tehtävissä ja että kieltäytymällä hän aiheuttaisi häpeää perheelle. Lisäksi tytär oli saanut kuulla, että muu perhe alkaisi hyljeksiä häntä, jos hän kieltäytyisi avioliitosta. Tuomittu myös aloitti konkreettiset toimenpiteet avioliiton solmimiseksi ottamalla yhteyttä uskonoppineeseen (mullah) perheen kotimaassa ja järjestelemällä avioliittosopimusta. Väkivaltaa tai väkivallalla uhkaamista ei käytetty.

Norjassa on valmistumassa selvitys, joka koskee myös avioliittoon pakottamiseen liittyviä oikeudellisia ongelmakohtia. Selvitykseen perustuvan raportin määräaika on huhtikuussa 2024.

5.2.3 Tanska

Tanskan rikoslaissa (straffeloven) avioliittoon pakottaminen (tvangsægteskab) on kriminalisoitu pakottamisena (ulovlig tvang). Avioliittoon pakottaminen on muuta pakottamista ankarammin rangaistavaa.

Tanskan rikoslain 260 §:n 1 momentin mukaan pakottamisesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi se, joka 1) väkivallalla tai uhkaamalla väkivallalla, merkittävän vahingon aiheuttamisella omaisuudelle, vapaudenriistolla tai sillä, että esittää valheellisen väitteen rikollisesta teosta tai häpäisevästä olosuhteesta taikka paljastaa yksityiselämää koskevan tiedon, pakottaa toisen tekemään, sietämään tai olemaan tekemättä jotakin, tai joka 2) uhkaamalla ilmoittaa tai

paljastaa rikollisen teon tai tehdä paikkansa pitävän halventavan väitteen pakottaa toisen tekemään, sietämään tai olemaan tekemättä jotakin tilanteessa, jossa ilmoittamista tai paljastamista ei voida pitää oikeutettuna suhteessa siihen, mitä uhkaus koskee.

Jos toinen pakotetaan menemään naimisiin tai solmimaan uskonnollinen avioliitto, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muu avioliiton kaltainen suhde, tai pysymään sellaisessa avioliitossa tai suhteessa, voidaan 260 §:n 2 momentin mukaan vankeutta tuomita enintään neljä vuotta. Tanskan rikoslain pakottamista koskeva säännös kattaa siten myös henkilön pakottamisen pysymään avioliitossa tai säännöksessä tarkoitettussa uskonnollisessa avioliitossa tai suhteessa.

Tanskan rikoslain 260 a §:n mukaan rangaistaan lisäksi sitä, joka suorittaa sellaisen uskonnollisen vihkimisen, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen solmimisen henkilön kanssa, joka on alle 18-vuotias. Rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään 2 vuotta. Säännöksessä rangaistavaksi säädetään myös se, että henkilö sallii lapsensa solmia uskonnollisen avioliiton, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen. Lisäksi rangaistavaa on säännöksen mukaan se, että 18 vuotta täyttänyt henkilö vapaaehtoisesti solmii uskonnollisen avioliiton, joka ei ole siviilioikeudellisesti pätevä, tai muun avioliiton kaltaisen suhteen alle 18-vuotiaan henkilön kanssa.

Avioliittoon pakottamisen yritys on rangaistava rikoslain 21 §:n ja 260 §:n mukaisesti.

Niin sanotut uskonnolliset avioliitot rinnastettiin rangaistussäännöksessä oikeudellisesti päteviin vuonna 2013 voimaan tulleella lailla. Hallituksen esityksen mukaan uskonnollisen avioliiton solminen viittaa vihkimiseen, jossa solmitaan avioliitonkaltainen suhde ja johon osallistuu uskonnollinen auktoriteetti. Vihkiäisten yhteydessä voidaan solmia niin sanottu avioliittosopimus, mutta tämä ei ole edellytys säännöksen soveltumiselle. Hallituksen esityksessä viitataan nimenomaisesti islaminuskoisten piirissä solmittaviin liittoihin, jotka eivät ole juridisesti päteviä, sekä niin sanottuun nikahiin, jolla tarkoitetaan eräänlaista avioliittosopimusta (Forslag til lov om ændring af straffeloven, udlændingeloven og lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning. lovforslag nr. I 143 Folketinget 2012-13).

Tanskassa ei ole erillistä säännöstä, joka koskisi ulkomaille houkuttelua pakko-avioliittotarkoituksessa. Sen sijaan tämän on nähty olevan tahallisena rangaistavaa avunantona rikoslain 260 §:n mukaiseen pakottamiseen.

Tanskassa ihmiskauppa (menneskehandel) on säädetty rangaistavaksi rikoslain 262 a §:ssä. Sen 1 momentin mukaan ihmiskaupasta rangaistaan sitä, joka värvää, kuljettaa, siirtää, majoittaa tai ottaa vastaan henkilön, jota kohtaan käytetään tai on käytetty 1) 260 §:n mukaista laitonta pakottamista, 2) 261 §:n mukaista vapaudenriistoa, 3) 266 §:n mukaisia uhkauksia, 4) laitonta erehdyttämistä, vahvistamista tai hyväksikäyttämistä taikka 5) muuta sopimatonta menettelytapaa tarkoituksena asianomaisen hyväksikäyttö prostituutiossa, pornografisten valokuvien tai elokuvien tekemisessä, pornografisessa esityksessä, pakkotyössä, orjuudessa tai orjuudenkaltaisissa olosuhteissa, rikosten tekemisessä tai elinten luovuttamisessa. Rangaistukseksi tuomitaan enintään 10 vuotta vankeutta. Pykälän 2 momentin mukaan samalla tavalla rangaistaan sitä, joka edellä todetussa tarkoituksessa 1) värvää, kuljettaa, siirtää, majoittaa tai ottaa vastaan alle 18-vuotiaan henkilön tai 2) antaa maksun tai muun edun saadakseen suostumuksen hyväksikäyttöön henkilöltä, jolla on päätösvalta uhriin nähden, ja sitä, joka ottaa vastaan sellaisen maksun tai muun edun.

5.2.4 Tietyt muut valtiot

Saksan rikoslaissa (Strafgesetzbuch, jäljempänä StGB) on erillinen avioliittoon pakottamista (Zwangsheirat) koskeva rangaistussäännös. Rikoslain 237 §:n mukaan avioliittoon pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkaamalla huomattavan pahan aiheuttamisella pakottaa toisen avioliittoon. Teko on oikeudenvastainen, kun väkivallan tai uhkauksen käyttämistä halutun päämäärän aikaansaamiseksi on pidettävä moitittavana. Avioliittoon pakottamisesta tuomitaan myös se, joka tehdäkseen 1 momentin mukaisen rikoksen väkivallalla, uhkaamalla tai viekkauksella kuljettaa henkilön alueelle, joka on avioliittoon pakottamista koskevan säännöksen alueellisen soveltamisalan ulkopuolella, tai määrää henkilön lähtemään tällaiselle alueelle tai estää henkilöä palaamasta tällaiselta alueelta.

Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen. Avioliittoon pakottamisen yritys on rangaistava (StGB 237.3 §). Lievemmissä tapauksissa rangaistus on sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta.

Saksassa avioliiton käsitteen katsotaan avioliittoon pakottamisen yhteydessä tarkoittavan vain juridista avioliittoa, joka on solmittu Saksan lain mukaisesti tai joka on laillinen siinä maassa, jossa se on solmittu, kuitenkin eräin ulkomaisia avioliittoja koskevin poikkeuksin.

Sen lisäksi, että avioliittoon pakottaminen on säädetty rikoslaissa rangaistavaksi, Saksassa voidaan määrätä hallinnollinen seuraamus tietynlaisista avioliittoon saattamiseen liittyvistä menettelyistä. Esimerkiksi kaikki uskonnolliset ja perinteisiin liittyvät toimet, joiden tarkoitus on perustaa pysyvä, avioliittoon verrattavissa oleva side kahden alaikäisen välille, ovat kiellettyjä, ja niistä voi seurata kaikille mukana oleville osapuolille hallinnollinen sakko (Personenstandsgesetz, 11 ja 70 §:t).

Saksan rikoslaissa ihmiskaupasta (Menschenhandel) säädetään 232 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan se, joka värvää, kuljettaa, siirtää, kätkee tai vastaanottaa toisen käyttämällä hyväkseen tämän henkilökohtaista tai taloudellista ahdinkoa tai avuttomuutta vieraassa valtiossa olemisen vuoksi tai jos kyseinen henkilö on alle 21-vuotias, tuomitaan vankeuteen vähintään 6 kuukaudeksi ja enintään 5 vuodeksi, jos kyseistä henkilöä käytetään hyväksi prostituution harjoittamiseen tai seksuaalisten tekojen suorittamiseen rikosentekijälle tai kolmannelle henkilölle tai näiden läsnä ollessa taikka rikosentekijän tai kolmannen henkilön suorittamassa seksuaalisessa teossa, työnteossa; kerjäämisessä tai rikosten tekemisessä; kyseistä henkilöä on pidetty orjuudessa, orjatyössä, velkaorjuudessa taikka vastaavanlaisissa olosuhteissa; tai laittomassa elintensiirrosta. Hyväksikäytöllä työn osalta tarkoitetaan tilannetta, jossa on häikäilemätöntä voitontavoittelua, työteko tapahtuu työoloissa, jotka ovat merkittävän erilaiset kuin muiden työntekijöiden, jotka harjoittavat samaa tai samankaltaista toimintaa (riistotyö).

Pykälän 2 momentin mukaan, joka edellä todetussa tarkoituksissa värvää, kuljettaa, siirtää, kätkee tai vastaanottaa kyseisen henkilön voimakeinoin, vakavan haitan uhalla tai vilpillisesti, tai sieppaa toisen tai saa tämän fyysisesti hallintaansa taikka rohkaisee kolmatta henkilöä ottamaan hänet fyysisesti hallintaansa, tuomitaan vankeuteen 6 kuukaudesta 10 vuoteen. Pykälän 3 momentin mukaan 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa teosta tuomitaan vankeutta vähintään 6 kuukautta ja enintään 10 vuotta, jos uhri on rikoksen tekohetkellä alle 18-vuotias, rikosentekijä pahoinpitelee uhria törkeästi fyysisesti tai rikoksen tai sen aikana tehdyn teon tehdessään vähintään piittaamattomuudesta saattaa uhrin hengenvaaraan tai vakavan terveyshaitan vaaraan; tai rikosentekijä toimii kaupallisessa tarkoituksessa tai sellaisen rikollisryhmän jäsenenä, jonka tarkoituksena on jatkaa tällaisten rikosten tekemistä. Edellä 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa rangaistus on vankeutta 1 vuodesta 10 vuoteen, jos rikos on tehty jossakin mainituista olosuhteista. 4 momentin mukaan 1 ja 2 momentissa sekä 3 momentin ensimmäisessä virkkeessä tarkoitettu teko on yrityksenä rangaistavaa.

Myös *Itävallassa* avioliittoon pakottaminen (Zwangsheirat) on kriminalisoitu erillisessä säännöksessään rikoslaissa (Strafgesetzbuch). Rikoslain 106 a §:n mukaan avioliittoon pakottamisesta tuomitaan se, joka väkivallalla tai pelkoa aiheuttavalla

uhkauksella tai uhkaamalla katkaista tai lopettaa perhesuhteet pakottaa toisen solmimaan avioliiton tai rekisteröimään parisuhteen. Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on vankeutta kuudesta kuukaudesta viiteen vuoteen.

Avioliittoon pakottamisesta tuomitaan myös se, joka tarkoituksenaan, että toinen henkilö toisessa valtiossa kuin minkä kansalainen tämä on tai kuin missä tämä tavallisesti oleskelee, pakotetaan solmimaan avioliitto tai rekisteröimään parisuhde, erehdyttämällä aikomuksensa osalta houkuttelee tai väkivallalla tai pelkoa aiheuttavalla uhkauksella tai uhkaamalla katkaista tai lopettaa perhesuhteet pakottaa toisen henkilön lähtemään toiseen maahan, tai väkivallalla tai käyttämällä hyväksi tämä henkilön erehdyttä kyseisestä aikomuksesta kuljettaa henkilön toiseen maahan.

Ihmiskauppa on säädetty rangaistavaksi rikoslain 104 a §:ssä. Säännöksessä ei ole nimenomaisesti mainittu pakkoavioliittoa ihmiskaupparikoksen tarkoituksena.

Ranskan rikoslaissa (code pénal) ei ole erityistä rangaistussäännöstä avioliittoon pakottamisesta. Kuitenkin henkilön ulkomaille houkutteleminen avioliittoon pakottamista varten on vuonna 2013 säädetty rangaistavaksi erillisessä säännöksessään (222-14-4 §). Säännöksen mukaan rangaistava on teko, jossa siinä tarkoituksessa, että henkilö solmii avioliiton tai lähtee ulkomaille avioliiton solmimista varten, petollisesti juonittelemalla saadaan henkilö lähtemään Ranskan alueelta. Teosta tuomitaan rangaistuksena kolme vuotta vankeutta ja 45 000 euron sakkorangaistus.

Ranskassa on katsottu, että pakkoavioliitot voivat tietyissä tapauksissa tulla rangaistavaksi ihmiskauppaa koskevan säännöksen (22-4-1§) nojalla. Lisäksi Ranskassa on tiettyjen rikosten (mm. väkivalta, murha, kidutus) kohdalla säädetty pakkoavioliitto rangaistuksen koventamisperusteeksi eli jos kyseinen rikos on tehty tarkoituksessa, että uhri pakotetaan avioliittoon, tai jos kyseinen rikos on kohdistunut henkilöön, joka ei ole suostunut avioliittoon tekijän kanssa. Ranskan lainsäädäntöön sisältyvät lisäksi säännökset, joiden nojalla viranomainen on toimivaltainen määräämään erityisen suojelumääräyksen henkilölle, joka on vaarassa joutua pakkoavioliittoon.

Ranskassa tulkitaan, että pakkoavioliitolla viitataan mihin tahansa juridiseen tai muuhun, kuten uskonnolliseen liittoon, jossa henkilö tai henkilöt ovat joutuneet pakottamisen kohteeksi.

Ranskan rikoslaissa ihmiskaupasta (De la traite des êtres humains) säädetään artiklassa 225-4-1 – 225-4-9. Ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä ei nimenomaisesti mainita pakkoavioliittoa ihmiskaupparikoksen tarkoituksena.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa avioliittoon pakottaminen on säädetty rangaistavaksi erityisessä laissa, jossa säädetään viranomaisten toimivallasta erilaisiin yhteiskunnanvastaisuutta osoittaviin tekoihin puuttumiseksi (Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act (ABCP Act) 2014). Lain 121 §:n mukaan rangaistavaa on käyttää väkivaltaa, uhkauksia tai muuta pakottamisen tapaa tarkoituksena saada aikaan se, että toinen henkilö solmii avioliiton (1 momentti). Rangaistavuus edellyttää, että tekijä uskoo tai hänen pitäisi uskoa siihen, että mainittu toiminta voi aiheuttaa sen, että toinen henkilö solmii avioliiton ilman vapaata ja täyttä suostumustaan. Se, kohdistuuko säännöksessä tarkoitettu väkivalta, uhkaus tai muu pakottaminen avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneeseen tai toiseen henkilöön, on säännöksen mukaan merkityksetöntä.

Jos avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutuneella ei ole kelpoisuutta antaa suostumusta avioliittoon, avioliittoon pakottaminen voidaan toteuttaa millä tahansa teolla tai toiminnalla, joka tähtää siihen, että kyseinen henkilö solmii avioliiton (huolimatta siitä, onko teossa kyse väkivallasta, uhkauksista tai muusta pakottamisesta).

Rangaistavaa on säännöksen 2 momentin mukaan lisäksi mikä tahansa erehdyttäminen tarkoituksena saada toinen henkilö poistumaan Yhdistyneestä kuningaskunnasta sellaisen teon kohteeksi Yhdistyneen kuningaskunnan ulkopuolelle, josta säädetään 1 momentissa tai joka olisi rangaistavaa kyseisen säännöksen nojalla, jos kohteena oleva henkilö olisi Englannissa tai Walesissa.

Säännöksessä avioliitolla tarkoitetaan mitä tahansa uskonnollista tai siviilioikeudellista avioliittoseremoniaa (huolimatta siitä, onko avioliitto oikeudellisesti sitova).

Rangaistus avioliittoon pakottamisesta on sakkoa tai vankeutta enintään 12 kuukautta tai sekä sakkoa että vankeutta, jos asia käsitellään summaarisessa menettelyssä, tai enintään seitsemän vuotta vankeutta.

Lisäksi erityisessä perheasioiden laissa (Family Law Act 1996) säädetään toimivallasta erityisen suojelumääräyksen antamiseksi henkilölle, joka on vaarassa joutua avioliittoon pakottamisen kohteeksi (forced marriage protection order). Suojelumääräyksen rikkominen on kriminalisoitu lain 63CA §:ssä.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa ihmiskaupasta (Human Trafficking) säädetään nykyaikaista orjuutta koskevassa laissa (Modern Slavery Act 2015). Ihmiskaupan määritelmä ei pidä sisällään pakkoavioliittoon saattamista.

Virossa avioliittoon pakottaminen on säädetty rangaistavaksi rikoslain (Karistus-seadustik) ihmiskauppaa koskevassa 133 §:ssä, jossa avioliittoon pakottaminen on mainittu teon tarkoituksena. Ihmiskauppaa alaikäisten osalta koskevassa 175 §:ssä kielletään pyrkimykset vaikuttaa alle 18-vuotiaaseen henkilöön taloudellista hyötyä saadakseen tai ilman taloudellista hyötyä siten, että tämä esimerkiksi solmii avioliiton vasten tahtoaan.

Alankomaiden rikoslain 284 §:ssä on säännös pakottamisesta, mutta avioliittoon pakottamista ei mainita siinä erikseen. Pakottaminen avioliittoon tai siinä pysymiseen on kuitenkin rangaistavaa tämän pakottamista koskevan säännöksen perusteella ja teosta voidaan tuomita kaksi vuotta vankeutta. Pakkoavioliiton vastaisessa laissa (Wet tegenaan huwelijksdwang) säädetään avioliittoiästä, avioliiton esteistä, avioliiton mitätöinnistä esimerkiksi silloin, kun henkilö on pakotettu avioliittoon sekä ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamisesta.

Liettuassa ei ole erikseen kriminalisoitu avioliittoon pakottamista. Liettuassa katsotaan, että avioliittoon pakottaminen sisältyy rikoslainsäädännössä rangaistavaksi säädettyyn ihmiskauppaan. Liettuan rikoslain ihmiskauppaa koskevassa 147 artiklassa mainitaan pakkoavioliitto ihmiskaupan tarkoituksena. Rangaistuksena tuomitaan vankeutta kahdesta vuodesta kymmeneen vuoteen. Liettuassa ei ole oikeuskäytäntöä siitä, voitaisiinko muutkin, kuin juridisesti pätevät liitot katsoa sääntelyn kannalta soveltuvaksi ihmiskauppatapauksissa. Törkeämmästä tekomuo-
dosta tuomitaan neljästä vuodesta kahteentoista vuoteen. Liettuassa katsotaan, että rikoslain ihmiskauppaa koskeva säännös kattaa myös houkuttelurikoksen.

6 Lausuntopalaute

7 Säännöskohtaiset perustelut

25 luku Vapauteen kohdistuvista rikoksista

3 §. Ihmiskauppa. Pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi pakkoavioliittoon saattaminen ihmiskaupan tarkoitukseksi. Pakkoavioliittoon saattamista arvioitaisiin siten jatkossa erillisen ihmiskaupan tarkoituksen täyttymisen osalta sen sijaan, että tarkasteltaisiin pakkoavioliittoon saattamista ensisijaisesti ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena.

Pakkoavioliitolla tarkoitettaisiin ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä avioliittoa tai avioliittoon rinnastettavaa liittoa, johon henkilö saatetaan tai jossa hän on ilman vapaaehtoisesti annettua ja aitoa suostumusta ja jonka solmimisen aikaansaamiseksi tai ylläpitämiseksi käytetään esimerkiksi henkeen, terveyteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvaa tai muuta painostusta tai uhkausta, henkilön liikkumis- tai toimintavapauden rajoittamista, passin tai muun keskeisen asiakirjan poisottamista tai muita vastaavia henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavia tai itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimia taikka henkilön nuoresta iästä tai muusta ominaisuudesta tai olosuhteesta aiheutuvaa haavoittuvaa asemaa.

Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1956 tehdyssä lisäsopimuksessa orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) viitataan tiettyihin järjestelmiin ja käytäntöihin, jotka ovat orjuuteen rinnastettavia (1 artiklan c kohta). Tällaisia ovat lisäsopimuksen 1 artiklan c kohdan mukaan järjestelmät tai käytäntö, joiden nojalla I) nainen, ilman että hänellä on oikeus kieltäytyä, luvataan tai annetaan avioliittoon hänen vanhemmilleen, holhoojalleen, perheelleen tai mille muulle henkilölle tai henkilöryhmälle tahansa suoritettavaa raha-, tai luontaisuuoritusta vastaan; tai II) naisen aviomiehellä, tämän perheellä tai suvulla on oikeus luovuttaa hänet kolmannelle vastikkeellisesti tai muulla tavalla; tai III) nainen voidaan hänen aviomiehensä kuoltua luovuttaa perintönä toiselle henkilölle. Myös mainitun kaltaiset järjestelmät tai käytännöt olisivat nykysääntelyä vastaavalla tavalla pakkoavioliittoja (HE 155/2014 vp, s. 51; HE 34/2004 vp, s. 97).

Pakkoavioliitolta puuttuu tavanomaiselle avioliitolle ominainen vapaaehtoisuus ja puolison vapaus päättää avioliiton solmimisesta tai siitä irtaantumisesta. Pakkoavioliitossa henkilö ei siten ole tekijän menettelyn johdosta voinut itse vapaasti päättää avioliiton solmimisesta tai hänellä ei ole tekijän menettelyn johdosta tosiasiallista mahdollisuutta irtaantua avioliitosta. Pakkoavioliittoon saattamisen tarkoituksessa

tapautuvassa ihmiskaupassa olisi siten kyse mainitun kaltaiseen pakkoavioliittoon saattamisesta ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja käyttäen. Pakkoavioliitolla voidaan yleisesti viitata käytänteisiin tai tilaan, jossa puolisoilla ei ole tosiasiallista vapautta itse päättää avioliiton solmimisesta tai siitä irtautumisesta.

Avioliiton solmimisvaiheessa kyse olisi pakkoavioliittoon saattamisesta siitä, että henkilö saatetaan avioliittoon ilman, että hän on antanut avioliitolle vapaaehtoista ja aitoa suostumustaan. Rikosoikeudellisesti pätevä suostumus edellyttää lähtökohtaisesti suostumuksen antamista vapaaehtoisesti ja sitä, että suostumus on annettu vakavasti tarkoittaen tietoisena kaikista asiaan olennaisesti vaikuttavista seikoista. Ihmiskauppasäännöksessä lähtökohtana on, että ihmiskaupan uhrin suostumus ihmiskaupan kohteeksi on merkityksetön, mikäli jotakin säännöksessä tarkoitettua keinoa on käytetty suostumuksen saamiseksi. Uhrin suostumus ei poista ihmiskaupparikoksen oikeudenvastaisuutta tai tee tekoa muuten rankaisemattomaksi, jos rikoksen tunnusmerkistötekijät täyttyvät (HE 103/2014 vp, s. 39, HE 34/2004 vp, s. 100). Siten myös mahdollinen suostumus avioliitolle on merkityksetön, jos se on saatu ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja käyttämällä, kuten riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa hyväksikäyttämällä tai toista painostamalla. Lähtökohtaisesti suostumus ei poista teon rangaistavuutta myöskään niissä tapauksissa, joissa teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen (HE 103/2014 vp, s. 39, HE 34/2004 vp, s. 100).

Ihmiskaupparikos voi edetä vaiheittain siten, että esimerkiksi alkuvaiheessa erehdytetylle uhrille vasta teon edetessä ilmenee, minkälaisiin olosuhteisiin ja minkälaisen hyväksikäytön kohteeksi hän loppujen lopuksi joutuu (HE 103/2014 vp, s. 39). Lähtökohtaisesti teon alkuvaiheessa annetusta suostumuksesta ei seuraa, että teosta ei voisi myöhemmässä vaiheessa rangaista. Myös pakkoavioliittoon saattamisessa voi edellä esitetyllä tavalla olla kyse myös tilanteesta, jossa henkilö on alun perin solminut avioliiton vapaaehtoisesti mutta jossa olosuhteet muuttuvat tekijän toiminnasta johtuen siten, että myöhemmässä vaiheessa on kyse pakkoavioliitosta.

Pakkoavioliiton käsitteen kattavuus suhteessa avioliittoon. Pakkoavioliittoon saattamista koskeva ihmiskaupan tarkoitus kattaisi sekä avioliiton että avioliittoon rinnastettavan liiton. Avioliitolla tarkoitettaisiin voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti solmittua, juridisesti pätevää avioliittoa. Suomessa juridisesti pätevän avioliiton solmimisesta säädetään avioliittolaissa (234/1929). Kyseessä voisi olla myös muun valtion oikeusjärjestyksen edellyttämällä tavalla solmittu, juridisesti pätevä avioliitto.

Lisäksi sääntely kattaisi juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton. Sitä, missä määrin nykysääntely kattaa juridisesti pätevään avioliittoon rinnasteisen muun liiton, voi pitää tulkinnanvaraisena. Joiltakin osin se, että pakkoavioliiton käsite kattaisi myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton, merkitsisi siten rangaistavuuden laajennusta verrattuna nykytilanteeseen.

Avioliittoon rinnastettavasta liitosta olisi kyse, jos tällainen liitto olisi solmittu tiettyä ryhmää koskevien sääntöjen mukaisesti. Näiden sääntöjen tulisi olla yleisesti tunnetut, mutta sitä, että kyse olisi esimerkiksi kirjallisessa muodossa yksiselitteisesti määritellyistä säännöistä ei edellytettäisi. Kyse tulisi olla vakiintuneesta esimerkiksi uskonnollisesta yhteisöstä, jonka yhteisössä yleisesti hyväksytyissä säännöissä olisi määrätty avioliittoa vastaavan liiton solmimisesta. Edellytys siitä, että kyse olisi vakiintuneesta yhteisöstä, merkitsisi, että yhteisön toiminnan tulisi olla ajallisesti jatkunut siinä määrin pitkään, että toimintaa voitaisiin pitää pysyvänä. Jotta kyse voisi olla avioliittoon rinnastettavasta liitosta, yhteisön säännöissä tulisi lisäksi säännellä liiton purkamista. Avioliittoon rinnastettavasta liitosta voisi siten olla kyse, jos liitto solmitaan ja se puretaan yhteisössä säännellyllä tavalla määrämuotoisin menettelyin. Edellytyksenä ei kuitenkaan olisi, että liitto olisi myös tosiasiallisesti mahdollista purkaa. Lisäksi edellytettäisiin, että kyseisten sääntöjen mukaan liiton solmineita henkilöitä pidetään puolisoina ja heillä katsotaan olevan oikeuksia ja velvollisuuksia suhteessa toisiinsa.

Avioliittoon rinnastettava liitto voisi olla esimerkiksi tietyn uskonnollisen yhteisön käytänteiden mukaisesti solmittu niin sanottu uskonnollinen avioliitto tai muu yhteisöllinen avioliitto, jota ei ole esimerkiksi virallisesti rekisteröity toimivaltaisen viranomaisen toimesta kansallisen lainsäädännön mukaisesti.

Pakkoavioliiton käsite ei sen sijaan kattaisi sellaista parisuhdetta, jossa henkilöt asuvat yhdessä, tai avoliittoa, joka ei täyttäisi mainittuja kriteereitä, tai muunlaista parisuhdetta. Tällaisiin liittoihin ei määritelmällisesti liity tietyn yhteisön sääntöjen mukaisesti toimimista esimerkiksi liiton solmimisen tai purkamisen osalta. Esimerkiksi avoliitossa olevien henkilöiden keskinäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia ei ole säännelty vastaavalla tavalla kuin avioliitossa olevien henkilöiden, eikä esimerkiksi avoliitosta poistuminen edellytä erityisiä toimia suhteessa viranomaisiin. Avioliittoon rinnastettavaksi liitoksi ei katsottaisi myöskään avioliittoa edeltävää kihlausta tai vastaavaa tointa, jolla tulevat puoliset tai muut henkilöt tekisivät sopimuksen tulevasta avioliitosta tai muuten lupautuisivat solmimaan keskenään juridisesti pätevän avioliiton tai siihen rinnastettava liiton, kuten uskonnollisen avioliiton. Tällaiseen liittoon tai olosuhteisiin saattaminen ihmiskauppasäännöksen mukaisia

keinoja käyttäen voisi kuitenkin tulla arvioitavaksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan ihmiskaupan tarkoituksen näkökulmasta sekä rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaista pakottamista koskevan säännöksen mukaisesti.

Muuttuvassa yhteiskunnassa ei ole mahdollista ennakoida ja yksilöidä kaikkia avioliittoon rinnastettavien liittojen muotoja. Yksittäistapauksessa sen tulkitseminen, milloin kysymyksessä olisi avioliittoon rinnastettava liitto, jäisi viime kädessä oikeuskäytännön varaan.

Pakkoavioliittoon saattamisen kohde ja tekijä sekä teon kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen. Pakkoavioliittoon saattamisen tarkoituksessa tehtävä ihmiskaupparikos voisi kohdistua monenlaisiin ja erilaisissa tilanteissa ja olosuhteissa oleviin henkilöihin riippumatta esimerkiksi heidän kansalaisuudestaan, etnisestä taustastaan, uskonnollisesta vakaumuksestaan, sukupuolestaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai iästään. Pakkoavioliitosta voi olla kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa perhesiteen perusteella myönnetty oleskelulupa, nuori ikä tai tietty toimintarajoite lisää uhrin riippuvaisuutta tekijästä. Tekijänä pakkoavioliittoon saattamisessa voisi olla esimerkiksi pakkoavioliittoon saatetun vanhempi tai muu sukulainen tai toinen puoliso tai tämän vanhempi tai sukulainen. Tekijänä kyseeseen voisi tulla myös esimerkiksi uhrin kanssa samaan yhteisöön kuuluva muu henkilö, jos tämän menettely täyttäisi säännöksen tunnusmerkistön.

Ihmiskauppasäännöksessä on erityisesti huomioitu teot, jotka kohdistuvat alle 18-vuotiaisiin. Rikoslain 25 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisesti ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. Alle 18-vuotiaan henkilön kohdalla edellytetään siten ihmiskauppasäännöksen mukaista tekoa, kuten määräysvaltaan ottamista, säännöksen mukaisessa tarkoituksessa. Alle 18-vuotiaan ollessa kysymyksessä ei tarvitse erikseen osoittaa, että on esimerkiksi käytetty hyväksi riippuvaista asemaa tai käytetty vielä vakavampia keinoja.

Jos teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen henkilöön mutta ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja ei ole käytetty, pakkoavioliitosta olisi kyse, jos tekijä esimerkiksi kuljettaisi tai houkuttelisi (värväisi) henkilön ulkomaille tai ottaisi alle 18-vuotiaan henkilön määräysvaltaansa säännöksessä tarkoitettulla tavalla saattaakseen tämän avioliittoon tai avioliittoon rinnastettavaan liittoon tai estääkseen alle 18-vuotiasta henkilöä irtautumasta tällaisesta liitosta. Käytännössä myös alle 18-vuotiaiden henkilöiden kohdalla voisi olla kyse ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämisestä, kun jo uhrin iän perusteella voitaisiin useassa tapauksessa katsoa olevan

kyse esimerkiksi riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä tai uhrin ja tekijän välisen suhteen myötä painostamisesta. Tunnusmerkistön täyttyminen ei kuitenkaan edellyttäisi tätä.

Avioliiton voi avioliittolain mukaisesti solmia vain 18 vuotta täyttänyt henkilö. Myös ihmiskauppasäännöksen lähtökohtana olisi, että alle 18-vuotias ei voi antaa suostumustaan avioliittoon. Alle 18-vuotiaan henkilön kohdalla kyse olisi siten siitä, että joku ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla ja siinä mainittuja tekotapoja käyttäen saattaa alaikäisen henkilön avioliittoon tai ryhtyy säännöksen mukaisesti toimenpiteisiin tarkoituksenaan saattaa alaikäinen avioliittoon. Tältä osin esitys merkitsisi rangaistavuuden laajennusta suhteessa nykyiseen ihmiskauppaa koskevaan säännökseen. Alle 18-vuotiaiden henkilöiden kohdalla avioliittoon saattamisen osalta voi kuitenkin ilmetä tilanteita, joita ei tulisi katsoa rangaistavaksi ihmiskaupaksi. Tässä arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja olisivat henkilön suhtautumista ja hänen ikäänsä ja kehitystään koskevat näkökohdat samoin kuin lapsen oikeudet ja ihmiskauppasäännökseen sisältyvä rangaistavuuden tarkoitus. Perusedellytyksenä sille, että menettelyä ei olisi arvioitava ihmiskauppana, on alaikäisen selvä ja omaehtoinen tahto. Toiseksi seksuaalirikosten yleisestä suojaikärajasta ja 16–17-vuotiaidenkin täydennetystä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikosoikeudellisesta suojasta voidaan päätellä, että ihmiskauppasääntelyn soveltamisalan ulkopuolelle ei jää toiminta, jonka tarkoituksena on saattaa alle 16-vuotias avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Sen, että menettelyä ei pidettäisi ihmiskauppana, tulee myös olla sovitettavissa yhteen lapsen oikeuksien kanssa. Ihmiskauppasäännöksestä seuraa, että tunnusmerkistön ulkopuolelle eivät myöskään jää menettelyt, joiden tarkoituksena on saattaa alaikäinen olosuhteisiin, joita voitaisiin pitää ihmisarvoa loukkaavina. Esityksellä ei toisaalta pyrittäisi kaventamaan rangaistavuuden alaa suhteessa siihen, mitä nykyisin voidaan pakkoavioliittoon saattamisen osalta pitää ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena.

Ihmiskaupassa käytettävät keinot ja tekotavat. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että teossa on käytetty vähintään yhtä säännöksen mukaista keinoa, minkä lisäksi edellytetään tekotapaa ja tarkoitusta koskevien tunnusmerkkien täyttymistä. Lisäksi vaaditaan, että osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Juuri säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kysymys olisi ihmiskaupasta (HE 34/2004 vp, s. 93).

Ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona; tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on korotettu. Tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin (HE 34/2004 vp, s. 93).

Tahallisuusvaatimuksesta seuraa pakkoavioliittoon saattamisen kohdalla, että tekijän on tullut käyttää säännöksen mukaista keinoa ja tekotapaa nimenomaan henkilön saattamiseksi pakkoavioliittoon tai estääkseen teon kohteena olevaa henkilöä irtaantumasta avioliitosta. Pakkoavioliittoon saattaminen ei kuitenkaan edellytä hyväksikäyttötarkoitusta toisin kuin seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen.

Ihmiskauppasäännöksen mukaisia keinoja ovat rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin mukaisesti 1) toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen tai toisen painostaminen, 2) toisen erehdyttäminen tai tämän erehdyksen hyväksi käyttäminen, 3) korvauksen maksaminen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) sellaisen korvauksen vastaan ottaminen.

Ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja on tarkasteltu yksityiskohtaisesti ihmiskauppasäännöstä koskevissa hallituksen esityksissä HE 34/2004 vp ja HE 103/2014 vp, joiden ohella ehdotuksen kannalta keskeinen on erityisesti lakivaliokunnan mietintö LaVM 15/2014 vp. Säännöksen mukaisten ihmiskaupan keinojen ja tekotapojen arvioinnissa voidaan myös pakkoavioliittoon saattamisen osalta kiinnittää huomioita mainituissa esitöissä käsitelyihin seikkoihin. Kuten muidenkin ihmiskauppasäännöksen mukaisten teon tarkoitusten kohdalla, pakkoavioliittoon saattaminen teon tarkoituksena voisi liittyä minkä tahansa säännöksessä mainittujen keinojen ja tekotapojen käyttöön.

Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä, että henkilö olisi vielä joutunut pakkoavioliittoon. Riittävää on, että tekijällä on ollut tarkoitus saattaa hänet pakkoavioliittoon ja hän on menetellyt muutoin ihmiskauppasäännöksen mukaisella tavalla.

Pakkoavioliittoon saattamisen osalta ihmiskauppasäännöksen mukaisista keinoista kyseeseen voisivat tulla erityisesti ensinnäkin riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen. Pakkoavioliittoon saattamisen uhriksi joutuneen henkilön riippuvainen asema voi johtua useista tekijöistä, kuten ihmiskaupan uhrin vastaava asema ylipäätäänkin (HE 34/2004 vp, s. 93). Pakkoavioliittoon saattamisessa voivat korostua etenkin perhe- tai sukulaisuussuhteesta aiheutuva riippuvainen asema. Kyse voi olla myös siitä, että henkilö oleskelee maassa luvattomasti tai on joutunut luovuttamaan toiselle henkilölle passinsa tai muun tärkeän asiakirjan ja on tilanteessaan riippuvaisessa asemassa suhteessa toiseen henkilön tai henkilöihin. Myös nuori ikä, vammaisuus tai seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen voi olla merkityksellinen seikka riippuvaisen aseman aiheuttajana pakkoavioliittoon saattamisen kohdalla. Rikoksentekijä voi olla esimerkiksi riippuvuussuhteen vahvempi osapuoli, kuten uhrin vanhempi.

Pakkoavioliittoon saattamisessa riippuvaisen aseman arvioinnissa voitaisiin ottaa huomioon esimerkiksi tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen sekä mahdolliseen yhteiseen kulttuuristaan liittyvät tekijät, kuten perheen ja suvun rooli ja vanhempien auktoriteettiasema suhteessa lapsiinsa, jotka voivat vahvistaa henkilön aseman riippuvaisuutta. Riippuvaisesta aseman hyväksikäytöstä voisi olla kyse esimerkiksi, kun aikuiset, joista nuori henkilö on riippuvainen, painostavat tätä solmimaan avioliiton vastoin tahtoaan tai järjestävät avioliiton vastoin tämän tahtoa.

Myös turvattoman tilan hyväksikäyttämistä voidaan käyttää pakkoavioliittoon saattamisen osalta ihmiskaupparikoksen keinona. Turvaton tila voi perustua esimerkiksi henkilön vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen, asunnottomuuteen, vakavaan sairauteen, päihteiden käyttöön, nuoreen ikään tai pakolaisuuteen taikka lähiomaisen vakavaan sairauteen tai päihteiden käyttöön (HE 34/2004 vp, s. 93). Pakkoavioliittoon saattamisessa turvaton tila voisi perustua myös esimerkiksi tilanteeseen, jossa henkilö on vieraassa maassa eikä hänellä ole riittävää kielitaitoa ja kykyä tai mahdollisuutta saada apua esimerkiksi maasta poistumiseen.

Kun tarkastellaan tilannetta, jossa henkilöä estetään irtaantumasta avioliitosta säännöksessä tarkoitetulla tavalla, sekä riippuvaisen aseman että turvattoman tilan arvioinnissa voitaisiin ottaa huomioon avioliiton solmimisvaiheen olosuhteet. Se, että henkilö on saatettu avioliittoon ilman vapaaehtoista ja aitoa suostumusta ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja käyttäen, voisi tulla arvioitavaksi riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan perustavana seikkana suhteessa siihen henkilöön, joka on käyttänyt näitä keinoja ja tekotapoja.

Myös painostaminen voisi tulla kyseeseen ihmiskaupparikoksen keinona. Kuten muiden ihmiskauppasäännöksen mukaisten tarkoitusten kohdalla, painostaminen liittyy yleensä tilanteeseen, jossa rikoksentekijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen voimakkaasti taivuttaa tätä (HE 103/2014 vp, s. 51). Painostamisen on oltava voimakkuudeltaan sellaista, että teko-olosuhteet ja rikoksen asianomistajan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen painostamiseen voidaan katsoa vaikuttavan hänen tahdonmuodostukseensa. Painostamiseen saattaa tällaisissa tilanteissa liittyä uhkaamisen tai kiristämisen piirteitä, jotka voivat koskea esimerkiksi arkaluonteisten asioiden kertomista asianomistajan lähipiirille tai sitä, että asianomistaja menettää jonkin hänelle laillisesti kuuluvan etuuden. Pakkoavioliiton yhteydessä uhkausta lähentyvä painostaminen voi ilmetä esimerkiksi siten, että puoliso uhkaa levittää toisesta puolisoista kuvaamaansa seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvää videomateriaalia, pahoinpidellä tämän tai surmata esimerkiksi puolison tai tämän vanhemmat tai uhkaa antaa laittomasti maahan tulleen tai maassa oleskelevan puolison ilmi viranomaisille.

Pakkoavioliittoon saattamisen yhteydessä esimerkiksi painostamisessa voi olla kyse uhkauksesta, joka voi täyttää myös laittoman uhkauksen tai pakottamisen tunnusmerkistön. Kun olisi kyse välittömästi nimenomaan pakkoavioliittoon saattamisen tarkoituksessa tehdystä tällaisesta uhkauksesta, sovellettaisiin vain ihmiskauppaa koskeva säännöstä. Muussa tapauksessa voisi soveltua sekä ihmiskauppaa että laittonta uhkausta ja pakottamista koskeva säännös.

Pakkoavioliittoon saattamisessa kysymykseen voisi painostamisen osalta tulla esimerkiksi tilanne, jossa vanhempi taivuttaa luonaan asuvaa nuorta aikuista lastaan avioliittoon vetoamalla sen yhteisön kulttuuriin ja perinteisiin, joihin henkilöt kuuluvat, ja uhkaamalla hylätä lapsensa, jos tämä ei taivu vanhempien tahtoon. Kyse voi olla myös esimerkiksi tilanteesta, jossa tekijä painostaa puolisoaan henkiselä väkivallalla ja uhkaamalla lasten huoltajuuden menettämällä, toimeentulon menettämällä ja kodittomaksi joutumisella ja siten estää tätä irtautumasta avioliitosta. Painostamista voisi sisältyä myös tilanteeseen, jossa puoliso uhkaa levittää toisesta puolisoista kuvattua seksuaalista materiaalia laajalti sekä ilmoittaa maahanmuuttoviranomaisille avioliiton päättyneen ja perhesiteen katkenneen ja väittää puolisoa tällöin uhkaavan maasta poistamisen.

Pakkoavioliittoon saattamisessa voi olla kyse erehdyttämisestä tai erehdyksen hyväksikäyttämisestä. Erehdyttämisen tai erehdyksen hyväksikäyttämisen on liitettävä kokonaisuuden kannalta olennaisiin seikkoihin (HE 34/2004 vp, s. 94). Ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy jo silloin, kun henkilö esimerkiksi erehdyttämällä tai tämän erehdystä hyväksikäyttämällä kuljetetaan jonnekin hänen saattamiseen pykälässä mainittuun hyväksikäyttötarkoitukseen tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin (HE 103/2014 vp, s. 52). Siten ihmiskauppasäännös voisi tulla sovellettavaksi esimerkiksi tilanteessa, jossa joku erehdyttämällä toista antamalla tälle esimerkiksi vääriä tai puutteellisia tietoja matkan tarkoituksesta houkuttelee henkilön ulkomaille ja ottaa henkilön määräysvaltaansa tai esimerkiksi kuljettaa henkilön ulkomaille siinä tarkoituksessa, että henkilö siellä saatetaan pakkoavioliittoon. Toisaalta esimerkiksi sitä, että puolison asuin- ja elinolosuhteet Suomessa, puolison taloudellinen asema tai kotitöiden jakaminen eivät merkittävästikään osin vastaa ennalta kerrottua tai sovittua, ei välttämättä merkitsisi sitä, että henkilöä olisi erehdytetty säännöksessä tarkoitettulla tavalla.

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisia tekotapoja ovat toisen määräysvaltaan ottaminen, värvääminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen. Pakkoavioliittoon saattamisen osalta erityisen merkityksellisinä tekotapoina voidaan pitää määräysvaltaan ottamista, värväämistä sekä kuljettamista. Myös muut tekotavat voivat liittyä tähän ihmiskaupan tarkoitukseen.

Määräysvaltaan ottamisessa on kyse siitä, että uhri on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla (HE 103/2014 vp, s. 51). Määräysvaltaan ottaminen perustuu usein ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämiseen. Tämän vuoksi asianomistajalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin alistua rikoksentehtävän määräysvaltaan ryhtymällä toimimaan jossakin ihmiskaupan tarkoituksessa tai jatkaamaan sellaista toimintaa. Määräysvaltaan ottaminen on alistamista, joka ilmenee monitahoisena ja usein ulkoisesti vaikeasti havaittavana psyykkisenä painostamisena tai pakottamisena, mistä syntyneen pelkotilan vuoksi uhri ei kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti. Niiden tilanteiden kohdalla, joissa on kyse avioliitosta irtaantumisen estämisestä, kyseeseen voisi ihmiskaupan tekotavoista tulla lähinnä määräysvaltaan ottaminen. Tällaisessa tilanteessa määräysvaltaan ottamisen taustalla on monesti tekijän ja uhrin kuuluminen samaan yhteisöön tai muu osapuolten taustaan liittyvä seikka, jonka perusteella tekijä hyödyntää valta-asemaansa suhteessa uhriin.

Pakkoavioliittoon saattamisen kohdalla määräysvaltaan ottaminen voisi olla kyseessä esimerkiksi tilanteessa, jossa alle 18-vuotiaan nuoren perheenjäsen painostaa tätä perheen ja suvun kunnian menettämällä ja suvun lähtömaahan lähettämällä, jos tämä ei mene naimisiin perheenjäsenen valitseman henkilön kanssa. Määräysvaltaan ottamista voi merkitä myös se, että puoliso rajoittaa toisen puolison elämää ja toimintaa esimerkiksi kontrolloimalla toisen puolison kanssakäymistä muiden henkilöiden kanssa, estämällä tätä liikkumasta itsenäisesti kodin ulkopuolella ja edellyttämällä tältä seksuaalista kanssakäymistä vastoin tahtoaan. Toisaalta kyse voi olla myös tilanteesta, jossa puoliso rajoittaa toisen puolison liikkumista ja kontrolloi täysin tai merkittäväällä tavalla toisen puolison rahan käyttöä ja siten aiheuttaa puolisolle merkittävää taloudellista turvattomuutta. Määräysvaltaan ottaminen voisi perustua saman tyyppisiin tilanteisiin tai toimintaan kuin mitä esimerkiksi painostamisen ja riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan osalta edellä on todettu.

Värväminen tarkoittaa henkilön houkuttelemista tai pyytämistä ihmiskaupan kohteeksi. Värväminen toteutuu vasta, kun henkilö suostuu tähän. Henkilön voitaisiin katsoa suostuneen ihmiskaupan kohteeksi vasta kun hän ryhtyy joihinkin tätä tarkoittaviin toimiin, esimerkiksi lähtee matkalle, jonka tarkoituksena on siirtyminen ulkomaille seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Sitä aikaisemmin kyseessä on rangaistava yritys. Värväminen voi tapahtua kahdenkeskisin keskusteluin tai laajamittaisemmin (HE 34/2004 vp, s. 94). Pakkoavioliittoon saattamisessa värvämisestä voisi olla kyse esimerkiksi tilanteessa, jossa sukulainen houkuttelee riippuvaista asemaa hyväksi käyttäen nuoren aikuisen matkustamaan ulkomaille tarkoituksenaan saattaa tämä siellä pakkoavioliittoon.

Henkilön voi luovuttaa ihmiskauppaa varten häntä määräysvallassaan pitävä tai joku kolmas henkilö (HE 34/2004 vp, s. 95; HE 103/2014 vp, s. 51). Luovuttaminen voi tapahtua korvausta vastaan tai ilman sitä. Kuljettaminen tarkoittaa kaikenlaista henkilön siirtämistä paikasta toiseen kaikissa matkan vaiheissa, siis myös esimerkiksi saattamista lähtöpaikasta johonkin välietappiin. Henkilön vastaanottaminen koskee yhtä lailla matkan välivaiheessa kuin lopullisessa kohteessa tapahtuvaa vastaanottamista. Henkilön majoittaminen voi tulla kysymykseen matkalla tai perille saavuttua. Majoittaminen tarkoittaa sekä pysyvemmän olinpaikan järjestämistä että toisen kätkemistä. Kyseiset tekotavat voivat tulla pakkoavioliittoon saattamisen osalta sovellettavaksi esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö erehdytetään matkalle, jonka tarkoituksena on saattaa hänet pakkoavioliittoon. Matkan eri vaiheissa voi olla kyse esimerkiksi siitä, että sukulainen majoittaa henkilön pakkoavioliittoon saattamisen tarkoituksessa tai henkilön puoliso tai hänen perheensä vastaanottaa uhrin maassa, johon henkilö on kuljetettu.

Törkeää ihmiskauppaa koskeva rikoslain 25 luvun 3 a §. Törkeästä ihmiskaupasta on rikoslain 25 luvun 3 a §:n mukaisesti kyse, jos ihmiskaupassa 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitettun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksen tekijä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Säännöksen 2 momentin mukaan törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Säännöksen 3 momentin mukaan yritys on rangaistava.

Kuten muidenkin ihmiskauppasäännöksessä mainittujen tarkoitusten kohdalla, myös pakkoavioliittoon saattamisessa voisi olla kyse törkeästä ihmiskaupasta, jos 3 a §:n mukaiset edellytykset täyttyvät.

Teon tekee törkeäksi säännöksen 1 kohdan mukaisesti se, että ihmiskaupassa käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta. Ei siis edellytetä, että 3 §:n mukaisten keinojen, kuten toisen riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen, lisäksi olisi käytetty vakavampia keinoja, vaan riittää, jos niitä on yksinäänkin sovellettu sekä sitä, että teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä (HE 34/2004 vp, s. 101).

Kavaluudella tarkoitetaan erehdyttämistä, joka on luonteeltaan vakavampaa kuin perustekomuodon mukainen erehdyttäminen. Erehdyttämistä voidaan pitää kavaluutena, kun se koskee aivan olennaista seikkaa (HE 34/2004 vp, s. 102). Kavaluus voisi pakkoavioliittoon saattamisessa tulla kyseeseen tilanteessa, jossa henkilö erehdytetään ulkomaille lomamatkalle, mutta jossa tarkoituksena on saattaa hänet pakkoavioliittoon, jos kyse on myös kokonaisuutena arvostellen törkeästä teosta. Pakkoavioliittoa koskevissa tapauksissa voi olla kyse myös suoranaisten väkivallan tai 3 a §:ssä tarkoitettujen uhkausten käyttämisestä, jolloin kyse olisi törkeästä ihmiskaupasta, jos teko olisi myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

On huomioitava, että erityisesti pakkoavioliittoa koskevissa tapauksissa, joissa on kyse avioliitosta irtaantumisen estämisestä, tekijä voi käyttää uhria kohtaa väkivaltaa ja seksuaalista väkivaltaa, jolloin nämä teot voivat täyttää myös esimerkiksi pahoinpitelyn tai raiskauksen tunnusmerkistön. Lähtökohta on, että vain jos tällainen rikos on liittynyt välittömästi ihmiskauppaan, sovelletaan vain törkeää ihmiskauppaa koskevaa säännöstä. Jos taas esimerkiksi väkivaltaa tai uhkausta on käytetty pitempään kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tai se on ollut vakavampaa kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tarvittava väkivalta tai uhkaus, kysymykseen voi tulla myös tällaisen muuta rikosta koskevan rangaistussäännöksen soveltaminen (HE 34/2004 vp, s. 102).

Säännöksen 2 kohdan mukaisena kvalifiointiperusteena on se, että teolla aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Erityisen tuntuva kärsimys voi olla myös henkistä kärsimystä. Pakkoavioliittoon saattamista koskevassa tapauksessa erityisen tuntuva kärsimyksestä voi olla kyse esimerkiksi, jos uhri on joutunut erityisen pitkäkestoisen ja vakavan tai moninaisen väkivallan ja toimintavapauden rajoittamisen kohteeksi pakkoavioliitossa.

Lisäksi, jos teko kohdistuu alle 18-vuotiasta nuorempaan lapseen ja teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, kyse olisi törkeästä ihmiskaupasta rikoslain 25 luvun 3 a §:n 3 kohdan mukaisesti. Sama koskee teon kohdistumista henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, eli erityisen suojattomaan ryhmään kuuluvia, joita ovat esimerkiksi henkilöt, joiden kyky puolustaa itseään on heidän vammansa vuoksi olennaisesti heikentynyt.

Muut teon tarkoitukset. Samassa teossa voi olla kyse useaan ihmiskauppasäännöksen mukaiseen teon tarkoitukseen saattamisesta. Tekijän menettely voi esimerkiksi täyttää sekä pakkoavioliittoon saattamista että pakkotyöhön saattamista koskevan teon tarkoitusta koskevan tunnusmerkin. Kysymys voi myös olla teosta, joka täyttää

sekä pakkoavioliittoon saattamista että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan teon tarkoituksen. Tällöin tulee huomioitavaksi korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2022:2, jonka mukaan rangaistusta mitattaessa voidaan ottaa huomioon muun muassa se, kuinka monia ihmiskaupantunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoitukset teolla on ollut.

Toisaalta ihmiskaupparikos voidaan tehdä avioliiton kontekstissa myös siten, että kyse ei ole pakkoavioliittoon saattamista koskevasta tarkoituksesta. Tällainen voi olla esimerkiksi tilanne, jossa henkilö avioituu toisen henkilön kanssa tarkoituksenaan saattaa hänet pakkotyötä vastaavalla tavalla työssä hyväksikäytetyksi esimerkiksi palkattomana työvoimana omaan yritykseensä.

8 Voimaantulo

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että laki tulee voimaan 1.1.2025.

9 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys

Hallituksen esitykseen sisältyvässä lakiehdotuksessa ehdotetaan rikoslain 25 luvun 3 §:n täydentämistä siten, että ihmiskaupan tarkoitusta koskeviin tunnusmerkkeihin lisätään pakkoavioliittoon saattaminen. Ehdotettu säännös on merkityksellinen erityisesti perustuslain (731/1999) rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta (8 §), oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), yksityiselämän suojaa (10 §) sekä yhdenvertaisuutta (6 §) koskevien säännösten kannalta. Lisäksi ehdotus liittyy perustuslain 22 §:ään, jossa säädetään perusoikeuksien turvaamisesta.

Perusoikeudet määrittävät rajoja sille, millaisia menettelyjä voidaan säätää rangaistavaksi ja esimerkiksi millaisia seuraamuksia niihin voidaan liittää. Rangaistussäännösten tulee muiden perusoikeuksien rajoitusten tavoin täyttää perusoikeuksien rajoittamiseen kohdistuvat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityiset edellytykset (PeVL 17/2006 vp, s. 2). Keskeistä on se, että kriminalisoinnille on olemassa painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste. Toisaalta rangaistavaksi säätämisen on täytettävä myös suhteellisuusvaatimuksen edellytykset, jolloin arvioidaan, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan, perusoikeuteen kiinnittyvän oikeushyvän suojaamiseksi ja onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla, perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla keinolla kuin kriminalisoinnilla. Suhteellisuusperiaatteen kannalta tulee arvioida myös sitä, onko rangaistus-seuraamus ankaruudeltaan oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen.

Perustuslain 8 §:n mukaisen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen mukaisesti ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty. Laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaisesti rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä ja tarkkarajaisesti siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin teko tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. esim. PeVL 26/2002 vp, s. 2/l).

Laillisuusperiaatteesta määrätään myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999, jäljempänä EIS) 7 artiklassa. Kyseisen määräyksen 1 kohdan mukaan ketään ei ole pidettävä syypäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. Rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä. Myös EIS:n määräyksen sisältyy edellytys rangaistussäännösten ennustettavuudesta, riittävästä yksityiskohtaisuudesta ja täsmällisyydestä. Laillisuusperiaate sisältyy myös Euroopan unionin perusoikeuskirjaan, jonka 49 artiklan 1 kohdan mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä rikos kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan. Rikoksesta ei saa määrätä sen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta. Jos rikoksenteon jälkeen laissa säädetään lievemmästä rangaistuksesta, on sovellettava kyseistä lievempää rangaistusta.

Perustuslain 7 §:ssä turvataan oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Säännöksen 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Säännöksen 2 momentin mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen koskeva säännös paitsi turvaa siinä lueteltuja oikeushyviä julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta myös edellyttää, että valtio lainsäädäntötoimin turvaa näitä oikeuksia muita ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suojaamiseksi on perusoikeuksien rajoitusedellytysten toteutuessa voitu turvautua myös rangaistavaksi säätämiseen. Henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (HE 309/1993, s. 46).

Henkilökohtainen vapaus kytkeytyy vahvasti perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Perustuslain 10 §:n turvaaman yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan (HE 309/1993 vp, s. 53/l; PeVL 17/2006 vp, s. 3/l; PeVL 15/2001 vp, s. 2/l). Oikeuden vapaasti solmia avioliitto katsotaan sisältyvän henkilökohtaiseen vapauteen sekä yksityiselämän suojaan.

Yksityis- ja perhe-elämän kunnioitus turvataan myös esimerkiksi EIS:n 8 artiklassa, ja syrjinnän kiellostä määrätään EIS:n 14 artiklassa. Myös EU:n perusoikeuskirjassa on säännökset henkilökohtaisesta koskemattomuudesta (3 artikla), oikeudesta vapautteen ja turvallisuuteen (6 artikla) ja yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamisesta (7 artikla).

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on todennut, että yksityiselämän suojan lähtökohtana on yksilön oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten ja ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista. Tähän oikeuteen valiokunnan mukaan sisältyy muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön (PeVL 54/2001 vp, PeVL 36/2002 vp). Perustuslaissa turvatus yksityiselämän suoja on oikeuskirjallisuudessa katsottu kattavan muun muassa henkilökohtaisen identiteetin suojan, moraalisen ja fyysisen koskemattomuuden, vaatimuksen riittävän yksityisyyden turvaavasta tilasta sekä oikeuden henkilökohtaisiin suhteisiin muiden ihmisten kanssa. Sekä henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus että yksityiselämän suoja koskevat yhtä lailla sekä lapsia että aikuisia.

Perustuslain 6 §:ssä säädetään yhdenvertaisuudesta. Säännöksen mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lasten oikeuksien sopimus puolestaan velvoittaa muun muassa lapsen edun huomioimiseen ja välttämättömän huolenpidon ja suojelun takaamiseen lapselle (1 artikla) sekä lapsen suojaamiseen kaikin asianmukaisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun lapsi on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa (19 artikla).

Vapaus solmia henkilökohtaisia suhteita sekä avioliiton solmiminen vapaasti ovat keskeisiä ilmentymiä perustuslaissa suojatusta henkilökohtaisesta vapaudesta ja koskemattomuudesta. Sen, että joku saatetaan pakkoavioliittoon tai että jotakuta estetään irtaantumasta avioliitosta, voi katsoa puuttuvan perustavalla tavalla tämän henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Pakkoavioliittoon saattaminen on jo säädetty rikoslaissa ihmiskaupan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti rangaistavaksi, eli avioliiton solmimista koskevan vapauden ja itsemääräämisoikeuden on katsottu olevan siinä määrin tärkeitä oikeushyviä, että niitä on perusteltua suojella kriminalisoinnin keinoin.

Esityksen mukaisen lakiehdotuksen myötä sääntelyä täsmennettäisiin ja selkeytettäisiin, minkä voi edelleen katsoa vahvistavan henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suojaa.

Esityksen mukaisesti rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaista ihmiskauppaa koskevaa säännöstä täsmennettäisiin siten, että siinä mainittaisiin nimenomaisesti pakkoavioliittoon saattaminen ihmiskauppateon tarkoituksena. Muutos olisi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellytyksiä toteuttava sikäli, että sen myötä pakkoavioliittoon saattamisen rangaistavuus ihmiskauppana kävisi säännöksestä nimenomaisesti ilmi. Tämän lisäksi pakkoavioliiton nykyisin verraten väljää määritelmää täsmennettäisiin esityksen perusteluissa.

Pakkoavioliittoon saattaminen kattaisi esityksen mukaisesti sekä juridisesti pätevään avioliittoon että sellaiseen rinnastettavaan liittoon saattamisen. Kyseistä sääntelyratkaisua voidaan pitää perusteltuna sekä henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden ja yksityiselämän suojaamisen että yhdenvertaisuuden kannalta. Esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa kuvataan täsmällisesti ne edellytykset, joiden täytyessä voitaisiin katsoa kyseessä olevan juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavasta liitosta. Juridiseen avioliittoon merkitykseltään ja monilta vaikutuksiltaan rinnastuvaan liittoon saattamista säännöksessä tarkoitettulla tavalla voi pitää samalla tavalla henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta sekä yksityiselämän suojaa loukkaavana tekona kuin jos kyse juridisesti pätevästä liitosta. Kun ehdotetussa sääntelyssä kohdellaan avioliiton luonteen suhteen samalla tavalla henkilöitä, jotka ovat asiallisesti samanlaisessa tilanteessa, sääntelyn voidaan katsoa toteuttavan myös yhdenvertaisuuden lähtökohtaa.

Ehdotuksen mukaisessa lakiesityksessä ihmiskauppana rangaistavaa olisi pakkoavioliittoon saattaminen säännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja käyttäen, jolloin kyse olisi alle 18-vuotiaan avioliiton järjestämisestä ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla. Kun ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisten keinojen käyttämisestä ei edellytettäisi, alle 18-vuotiaiden suoja olisi täysi-ikäisten suoja laajempi, mitä voi pitää yleisesti lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Toisaalta säännöksen lähtökohta olisi ihmiskauppaa koskevan säännöksen peruslähtökohtien mukaisesti, että alle 18-vuotias ei voisi antaa suostumustaan säännöksessä tarkoitettuun toimintaan eli alle 18-vuotiaan kohdalla avioliittoon. Tältä osin ehdotetun sääntelyn voi osaltaan katsoa toteuttavan sitä lähtökohtaa, että lapsella tulee olla oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Tämä koskee erityisesti niitä alle 18-vuotiaita, jotka ovat iältään lähellä täysi-ikäisyyttä, sillä tätä nuorempien lasten kohdalla voidaan pitää selvänä, että henkilö ei voi antaa

suostumusta avioliittoon. Toisaalta esityksessä on huomioitu, että voi ilmeitä tilanteita, joissa menettelyä ei ole perusteltua rangaista ihmiskauppana huomioiden muun muassa alle 18-vuotiaan ikä ja suhtautuminen sekä lapsen etu.

Se, että avioliiton käsite kattaisi pakkoavioliittoon saattamisessa myös juridisesti pätevään avioliittoon rinnastettavan liiton, jollainen voi olla esimerkiksi niin sanottu uskonnollinen liitto, olisi olennaista sellaisten alle 18-vuotiaden osalta, joiden kohdalla voitaisiin pyrkiä kiertämään avioliittolain edellytystä avioliiton vähimmäisikärajasta. Esityksen mukaista lakiehdotusta voidaan myös alle 18-vuotiaita koskevin osin pitää perusteltuna ja hyväksyttävyyksivaatimuksen mukaisena.

Valtiolle on perustuslaissa säädetty velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Tämä tarkoittaa, että valtiolla on velvollisuus paitsi itse pidättäytyä loukkaamasta kansalaisten perusoikeuksia myös aktiivisin toimenpitein suojata kansalaisia toisten yksilöiden loukkauksia vastaan. Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamisvelvollisuus koskee siten myös oikeuksien toteutumista yksityisten keskinäisissä suhteissa (HE 309/1993 vp, s. 75/II). Esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen mukaisesti vahvistettaisiin perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien suoja ja toteutumista edellä mainitulla tavalla.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

LAKIEHDOTUS

Laki rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on
laissa 723/2022, seuraavasti:

25 luku

Vapauteen kohdistuvista rikoksista

3 §

Ihmiskauppa

Joka

- 1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
- 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
- 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
- 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Rinnakkaistekstit

Laki rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on
 laissa 723/2022, seuraavasti:

25 luku

Vapauteen kohdistuvista rikoksista

<i>Voimassa oleva laki</i>	<i>Ehdotus</i>
3 § <i>Ihmiskauppa</i>	3 § <i>Ihmiskauppa</i>
Joka	Joka
1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,	1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttämisestä hyväksi käyttämällä,	2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttämisestä hyväksi käyttämällä,
3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai	3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen	4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen
ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.	ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, <i>pakkoavioliittoon</i> tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-400-819-8 (PDF)